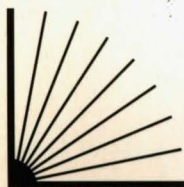

Utdanning og arbeidsmarked

1994

Redaktører: Nils Vibe og Thomas Nygaard

Utredningsinstituttet
FOR FORSKNING OG HØYERE UTDANNING

1969 – 1994

Utdanning og arbeidsmarked

1994

Redaktører: Nils Vibe og Thomas Nygaard

Utredningsinstituttet

FOR FORSKNING OG HØYERE UTDANNING

1969 - 1994

ISBN 82-7218-316-1

ISSN 0804-0028

Tegninger: Harald Aadnevik

Forord

Formålet med rapportserien "Utdanning og arbeidsmarked" er å gi et informasjonsgrunnlag for planleggere i utdanningssystemet, for rådgivere i videregående skole, studieveiledere ved universiteter og høyskoler, yrkesveiledere og andre interesserte. Dette er den niende rapporten i serien.

Årets rapport inneholder bidrag som samlet gir et inntrykk av hvordan veien fra 9-årig grunnskole, gjennom systemet for videregående og høyere utdanning og ut i arbeidsmarkedet fortoner seg for dagens ungdom og studerende. Den gir også noen perspektiver på utviklingen i norsk utdanningspolitikk i fortid og fremtid. Rapporten bygger på resultater fra flere av Utredningsinstituttets undersøkelser gjennom de siste årene.

Rapporten består i år av bidrag skrevet av Clara Åse Arnesen, Jane Bækken, Lisbet Berg, Terje Næss, Nina Sandberg, Nils Vibe og Per Olaf Aamodt. Redaktører har vært Nils Vibe og Thomas Nygaard. Tove Hansen har ytt redaksjonell assistanse. Tradisjonen tro er illustrasjonene ved Harald Aadnevik.

Oslo, oktober 1994

Johan-Kristian Tønder

Per Olaf Aamodt

Innhold

1	Innledning	7
	<i>Av redaktørene</i>	
2	Utviklingslinjer i norsk utdanning	11
	<i>Av Per Olaf Aamodt</i>	
3	Veien fram til høyere utdanning	26
	<i>Av Nils Vibe</i>	
4	Søking og opptak til høyere utdanning i 1993	42
	<i>Av Nina Sandberg</i>	
5	Hvilke forhold forstyrrer studieprogresjonen?	58
	<i>Av Lisbet Berg</i>	
6	Er de omsorgsutdannede de siste års "vinnere" på arbeidsmarkedet?	70
	<i>Av Clara Åse Arnesen</i>	
7	Endringer i arbeidsmarkedstilknytning for kandidater med høyere utdanning	87
	<i>Av Terje Næss</i>	
8	Arbeidsmarkedet et halvt år etter eksamen for kandidater med høyere utdanning	104
	<i>Av Jane Bækken</i>	
8.1	Høyere utdanning og arbeidsmarkedet	104
8.2	Høyere grads kandidater	108
8.2.1	Filologer	111
8.2.2	Teologer	113
8.2.3	Siviløkonomer	113
8.2.4	Sosialøkonomer	115
8.2.5	Pedagoger	117
8.2.6	Psykologer	117

8.2.7	Sosiologer	118
8.2.8	Statsvitere	119
8.2.9	Jurister	120
8.2.10	Realister	123
8.2.11	Sivilingeniører	125
8.2.12	Sivilarkitekter	127
8.2.13	Tannleger	128
8.2.14	Farmasøyter	129
8.2.15	Veterinærer	129
8.2.16	Landbrukskandidater	130
8.3	Distriktshøgskolekandidatene	132
8.3.1	Økonomi og administrasjon, 2-årig (DH-økonomer)	136
8.3.2	Revisorer	138
8.3.3	Humanistiske fag	140
8.3.4	Samfunnsfag	142
8.3.5	Media- og kommunikasjonsfag	143
8.3.6	Datafag	145
8.3.7	Samferdselsfag	147
8.3.8	Idrettsfag	149
8.3.9	Naturvitenskapelige fag	150
8.3.10	Jordbruk-, skogbruk- og fiskerifag	152
8.4	Oppsummering	153

1 Innledning

Av redaktørene

Avvisning, opphoping og utstøtning kan brukes som stikkord for å beskrive situasjonen i norsk høyere utdanning og virkeligheten som en del av de ferdige kandidatene møter. Det har blitt vanskeligere å komme inn, det er problematisk å komme i gjennom og problemene er ikke nødvendigvis slutt når man endelig er ferdig med utdanningen. De siste årenes rekordartede søkning til høyere utdanning har ført til opprettelse av nye studieplasser, men ikke i den utstrekning etter-spørselen kunne tilsi. Selv om flere går til høyere utdanning er det enda flere som ønsker seg dit, men ikke kommer inn. Det økende presset på utdanningssystemet gjør det enda viktigere at de som er innenfor ikke oppholder seg der unødige lenge slik at de opptar plassen for andre søkere. Når de ferdige kandidatene melder seg på arbeidsmarkedet, møter de nå sysselsettingsproblemer i større grad enn vi hittil har vært vant til her i landet, og mange nyutdannede må finne seg i usikre arbeidsbetingelser.

I årets utgave av "Utdanning og arbeidsmarked" følger vi ungdommen gjennom utdanningssystemet helt fra 9. klasse, gjennom videregående og høyere utdanning og ut på arbeidsmarkedet. De forskjellige bidragene fokuserer på ulike trinn og nivåer i denne prosessen. I den første artikkelen gir Per Olaf Aamodt et riss av norsk utdanningshistorie fra 60-årene og fram til idag. Han tar utgangspunkt i de store reformene i grunnskolen, videregående opplæring og høyere utdanning og trekker linjene fram til dagens reformer og utfordringer. I og med Reform 94 i videregående opplæring legges den siste byggesteinen på plass i det reformarbeidet som startet i 1965 med oppnevningen av Steen-komiteen, på samme måte som "Norges-nettet" er realiseringen av en av Ottosen-komiteens grunntanker fra slutten av 60-tallet. Aamodt stiller spørsmålsteget ved de siste årenes vekst i høyere utdanning: Er det en fremtidsrettet vekst, eller er det sysselsettingsproblemer som søkes løst innenfor utdanningssystemet?

I Nils Vibes bidrag følger vi et ungdomskull fra grunnskolens 9. klasse, gjennom videregående skole og over i høyere utdanning. Hvis noen tror at det store flertallet av ungdommen følger en rettlinjet og målrettet vei

gjennom utdanningssystemet, så blir det grundig tilbakevist i denne artikkelen. Det er mangfoldet av ulike veivalg som er det framtrede trekket. Samtidig er det lett å påvise hva det er som har betydning for de valgene som foretas. Karakterene fra grunnskolen blir hengende ved ungdommene og avgjør sannsynligheten for å begynne i allmennfaglig studieretning, for å gjennomføre videregående opplæring på tre år, for å ha planer om å ta høyere utdanning og for å starte i høyere utdanning. Men det er ikke tilfeldig hvem som har gode karakterer. Foreldrenes utdanningsnivå er viktigste forklaring på hvorfor noen får gode karakterer, mens andre får dårlige.

Den rekordartede søkningen til høyere utdanning er tema for Nina Sandbergs artikkel. Hun har gjennomført en undersøkelse blant de som søkte om plass i høyere utdanning i 1993. Hvordan har det gått med dem, og hva gjorde de ett år etter at de søkte om studie plass? Undersøkelsen viser at det er flere veier inn i høyere utdanning enn det man kanskje tror. En betydelig andel av de som ikke var kvalifisert for noe av det de søkte på, av de som var kvalifisert men ikke fikk noe tilbud og av de som fikk tilbud men ikke benyttet det, viser seg nemlig å være i høyere utdanning et år etter at de søkte om studie plass. Inntektsgivende arbeid er den klart viktigste beskjeftigelsen for de avviste søkerne og blant de som sa nei takk til tilbudet. Arbeidsledigheten blant de avviste søkerne er betydelig lavere enn den er blant ungdom ellers. Forklaringen på hvorfor såvidt mange velger å si fra seg et tilbud ligger enten i at de hadde uklare planer da de søkte, eller at de valgte arbeidslivet i stedet.

Når søkerne er vel over i høyere utdanning, skulle man kanskje tro at de mest problematiske fasene i utdanningskarrieren var tilbakelagt. Lisbet Berg har spurt de ferdige universitetskandidatene fra 1990 om hvordan de kom seg gjennom studiet. Det viser seg at under en tredjedel fullførte studiet til normert tid. Dette behøver ikke nødvendigvis være uproduktive forsinkelser for den enkelte student, men de bidrar likevel til at færre studiekompetente kan komme inn i høyere utdanning. Berg skiller mellom tre forskjellige forhold som kan gi forsinkelser: Studieomveier, studieinterne forhold og studieeksterne forhold. Det er studieomveiene som forklarer mest av forsinkelsene. Det vanligste er å ta flere vekttall enn det som er nødvendig for å oppnå en bestemt grad, og dette kan skyldes at de har måttet samle poeng for å komme inn på studiet, at de har villet utdype fagkretsen, eller at de har valgt fag som viste seg ikke å passe inn i den endelige graden.

Ferdig utdannede høgskole- og universitetskandidater har i økende grad opplevd å møte problemer i overgangen fra utdanning til arbeidsmarked. Alle grupper har likevel ikke hatt de samme problemene. Clara Åse Arnesen har sammenliknet to ferdige kull av økonomer på den ene siden og sosionomer og barnevernpedagoger på den andre. Det første kullet var ferdig utdannet i 1985, det siste i 1989. Blant de som var ferdige i 1985 har det generelt vært små problemer på arbeidsmarkedet. Sosionomer og barnevernpedagoger fra 1989 har også stort sett klart overgangen til arbeidsmarkedet bra. Det er blant økonomene fra 1989, og spesielt blant de som er utdannet ved distriktshøgskolene at vi finner problemer. De har betydelig større problemer med å finne arbeid enn sine fagfeller fra tidligere år. Derfor tar en stigende andel av dem videre utdanning etter distriktshøgskolen. Selv om det kan se ut til at barnevernspedagoger og sosionomer fra 1989 er vinnere på arbeidsmarkedet i forhold til økonomer fra samme år, er det likevel ikke selvsagt at de vil fortsette å ha samme gunstige situasjon. Økonomenes arbeidsledighetsproblemer ser først og fremst ut til å være knyttet til overgangsfasen mellom utdanning og arbeid.

Arbeidsmarkedet for nyuteksaminerte kandidater har endret seg i mer enn en forstand. Terje Næss påviser i sitt bidrag at det over tid har blitt stadig mer vanlig med midlertidige ansettelse. For deltidsarbeid er utviklingen mindre entydig, men det ser ut til at spesielt distriktshøgskolekandidatene i økende grad tar deltidsarbeid. Også andelen som utfører arbeid som ligger på et lavere kvalifikasjonsnivå enn det utdanningen deres skulle tilsi, har vært økende over tid. Næss drøfter hva som er hovedgrunnene til denne utviklingen. Er det bevisste strategier fra aktørene på arbeidsmarkedet, eller kan endringene forklares med strukturelle forhold og fallet i de økonomiske konjunkturer etter 1987? Selv om endringen i arbeidsmarkedstilknytning og kvalifikasjonskrav for en stor del faller sammen med økonomiske og strukturelle endringer, viser det seg likevel at utviklingen fortsetter også etter 1990, på tross at arbeidsmarkedet har holdt seg relativt stabilt.

Hva er nytt når det gjelder de ulike kandidatgruppernes overgang fra utdanning til arbeid? I det siste bidraget presenterer Jane Bækken resultatene fra Utredningsinstituttets undersøkelse av de ferdige kandidatene fra våren 1993. Tallenes tale er klar: Det har vært en klar økning i arbeidsledigheten blant ferdige kandidater siden tidligere undersøkelser. Blant universitetskandidatene har ledigheten steget fra 8 prosent i 1991 til 11 prosent to år seinere. I 1990 var 11 prosent av DH-kandidatene arbeidsledige et halvt

år etter eksamen, og tallet hadde steget til 14 prosent i 1993. Utviklingen er likevel ikke den samme for alle kandidatgrupper.

Med få unntak klarer universitetskandidater fra tradisjonelt regulerte studier seg svært bra. Dette gjelder f.eks veterinærer, farmasøyter og psykologer. Enkelte utdanningsgrupper med relativt sterk økning i antall uteksaminerte har fått det vanskeligere, og statsviterne er et eksempel på en slik gruppe. Bortsett fra grupper som tradisjonelt har gått til privat sektor, som sivilingeniører og siviløkonomer, er det lite som tyder på at denne sektoren i økende grad vil tilby ferdig universitetskandidater arbeid. Arbeidsledigheten blant DH-kandidatene er høyere enn den er blant universitetskandidatene. I tillegg fortsetter mange av disse kandidatene å studere for å stå bedre rustet i kampen om jobbene.

I tråd med tradisjonene har vi hatt ambisjoner om å gjøre "Utdanning og arbeidsmarked 1994" så leservennlig som mulig. En del av de problemene som drøftes er likevel temmelig kompliserte og setter krav til leseren. For å lette forståelsen, og samtidig beholde et solid faglig nivå, forsøker vi å veksle mellom drøftinger i teksten, tabeller og figurer. Som understreking av hovedpoengene i artiklene bruker vi Harald Aadneviks treffsikre tegninger.

2 Utviklingslinjer i norsk utdanning

Av Per Olaf Aamodt

Utretningsinstituttet for forskning og høyere utdanning feirer i år sitt 25-års jubileum. Virksomheten strekker seg imidlertid enda 15 år bakover i tid, da den foregikk ved det som først var et kontor, senere en avdeling i NAVF. Jubileer er et utmerket påskudd for å se seg tilbake. Vi er dessuten inne i en spennende utdanningspolitisk tid der det gjennomføres reformer på alle nivåer: innføring av skolestart fra 6 år, Reform 94 i videregående skoler, samt omorganiseringen og ny lov innen høyere utdanning. Disse reformene er nært knyttet til lange utviklingstrekk i norsk utdanning. Vi vil derfor også kort omtale en del sentrale sider ved den dagsaktuelle situasjonen, og forsøke å se disse i lys av mer langsiktige trekk. Beskrivelsen av dagens situasjon bygger i alt vesentlig på materiale presentert i andre artikler i denne rapporten.

Innledning

Forfatteren pretenderer på ingen måte at dette skal være et bidrag til norsk utdanningshistorie. Snarere er det meningen å gjøre seg noen spredte refleksjoner over en del trekk, fortrinnsvis slike som fortsatt har aktualitet. Både ut fra instituttets arbeidsområde og denne rapportens tema er det naturlig å legge hovedvekten på høyere utdanning. Framstillingen er likevel gjort noe bredere, blant annet fordi utviklingen innen de ulike utdanningsnivåene henger nøye sammen.

En rekke viktige utdanningsreformer kan også feire sitt jubileum. Det er 35 år siden det ble gitt adgang til forsøk med niårig skole, og 25 år siden den ble obligatorisk i alle kommuner. Det er snart 25 år siden Ottosenkomiteen avsluttet sitt arbeid, og det er 20 år siden Lov om videregående utdanning ble vedtatt. Dette er ikke bare viktige reformer på det tidspunkt de ble vedtatt, de er fortsatt grunnlaget skolen drives på, og et viktig bakteppe for pågående reformer.

Adgangsutvidelse og vekst

Det mest iøynefallende ved norsk utdanning de siste tiårene er den enorme veksten. Adgangen til alle nivåer er blitt kraftig utvidet, og mulighetene dette gir er blitt benyttet av de utdanningssøkende.

Den kanskje aller mest omfattende utvidelsen var overgangen fra 7-årig folkeskole til en niårig grunnskole, med skolegang for alle fram til 16 år, en reform som ble gjennomført mellom 1959 og 1969. Dette overflødiggjorde den tidligere selektive realskolen. Neste ledd i byggverket var etablering av en ny videregående skole som integrerte yrkesutdanningen og den allmennfaglige utdanningen ved loven av 1974. Dette var utvilsomt et viktig skritt på veien mot 12 års skolegang for alle, en rett som nå er lovfestet gjennom Reform 94. Men deltakingen i utdanning på dette trinnet hadde vokst jevnt og trutt helt fra annen halvdel av 1950-tallet.

Litt før 1960 startet også den veksten i høyere utdanning som med rette er kalt en eksplosjon. Studenttallet ved universitetene ble firedoblet på mindre enn 15 år, og nye tilbud vokste fram. I dag er det totale studenttallet omtrent 15 ganger høyere enn det var i 1960, ved universitetene ca 7 ganger høyere.

Et siste trekk i utdanningsveksten er økt opplæringsaktivitet også for voksne som for lengst har gjort seg ferdig med sin grunnutdanning. Denne opplæringen skjer dels som en del av ordinære tilbud, eller i et mangfoldig system med kursvirksomhet. Begrepet "livslang læring" dukket opp mot slutten av 1960-tallet.

Vi skal siden komme nærmere inn på hvorfor denne veksten har funnet sted. Først vil vi drøfte en del av de konsekvensene utdanningsveksten har hatt. Veksten har betydd mye mer enn en kvantitativ økning. Selv uten endringer i utdanningens innhold forandres utdanningen og dens samfunnsmessige betydning når det skjer sterk vekst.

Veksten i utdanningssystemet sprengte rammene for det tradisjonelle gymnas- og universitetsmønsteret. Vi skal konsentrere oss mest om endringene i høyere utdanning. Veksten og strukturendringene i videregående skoler er imidlertid en nødvendig forutsetning for rekrutteringen av et økende antall studenter.

Fra elite- til masse- til universell høyere utdanning

For litt mer enn 20 år siden foretok amerikaneren Martin Trow en komparativ analyse av veksten i høyere utdanning innen OECD-området. Han beskrev utviklingen som å gå fra et elitesystem, via et massesystem til et

universelt system, begreper som er blitt helt sentrale innen seinere utdanningsforskning. Overgangen mellom elite- og masseutdanning definerte Trow når deltakingen i høyere utdanning oversteg 15 prosent av årskullene, mens universell utdanning er stadiet da mer enn halvparten deltar. I denne utviklingen endrer høyere utdanning seg fra å være et privilegium, til å bli en rettighet, og endelig en nødvendighet. Det skjer videre en endring i undervisningsformene bort fra den tradisjonelle universitetsmodellen der professor og student inngår nærmest en mester/svenn-relasjon.

Den kvantitative veksten sprenger på mange måter det tradisjonelle universitetssystemet. I de aller fleste land etableres, med større eller mindre hell, nye institusjoner som tilbyr alternativer til universitetsutdanning. Dette skyldes både at mange i den voksende studentmassen verken har forutsetninger eller interesser for de tradisjonelle akademiske studiene, og at arbeidslivet vil etterspørre et bredere spekter av kandidater med høyere utdanning.

Tidlig på 1970-tallet, da veksten i høyere utdanning var meget sterk, var man optimister med hensyn på at flere og flere land ville nå stadiet av universell høyere utdanning. Ti år seinere hadde veksten i noen grad stoppet opp, men akkurat nå ser det igjen ut til at utviklingen går i den retning Trow antok - mot universell høyere utdanning.

Den norske utviklingen de siste 25 - 30 år passer godt inn i Martin Trows skjema. Vi gikk antakelig over i stadiet med masseutdanning en gang på 1960-tallet, og for øyeblikket ser Norge ut til å være for full fart inn i den siste fasen, universell høyere utdanning, med mer enn halvparten av årskullene som tar høyere utdanning. Veksten i høyere utdanning som startet rundt 1960, kom egentlig ikke uventet. Tvert om, den såkalte Kleppekomiteen som ble nedsatt for å utrede den framtidige dimensjoneringen gjorde det mesterstykket å lage noe så sjeldent som en treffsikker prognose. De antok at behovet for studieplasser ville nærme seg 90 000 i løpet av 1980-tallet, et tall som nok lød som ren utopi tidlig på 1960-tallet. (Studenttallet passerte 90 000 i 1983).

Ottosenkomiteen, som arbeidet mellom 1965 og 1970, la beregningene fra Kleppeutvalget til grunn for sine i alt fem delutredninger. Ottosenkomiteens utredningsarbeid må karakteriseres som særdeles grunnleggende og framsynt, og med forslag til fundamentale endringer i høyere utdanning. De viktigste elementene i Ottosenkomiteens innstillinger var:

- * utvikling av høyere utdanning utenfor universitetene, med kortvarige yrkesrettede utdanninger, organisert i regionale sentra - distriktshøgskoler.
- * endringer i universitetenes gradsstruktur med en fireårig grunnutdanning for å redusere studietida
- * fleksible overgangsordninger mellom studier og institusjoner
- * et opplegg med organisert etterutdanning

Alle disse, og mange andre forslag, hadde til hensikt å foreta reformer som gjorde norsk høyere utdanning i stand til å takle den veksten man forutsatte.

En kunne vel aldri ha forventet at et så omfattende og radikalt reformforslag, som på mange måter endrer høyere utdannings typiske elitestruktur, ville ha kunnet passere uten motstand. Til alt overmål kom innstillingene midt oppe i den politiske heksegryta vi gjerne betegner som studentopprøret. Kamp mot Ottosenkomiteen ble for studentene i Norge nesten like viktig som kampen mot USAs krigføring i Vietnam. Motstanden må forstås på bakgrunn av den universitetspolitiske delen av denne studentbevegelsen: kritikk mot etablerte faglige autoriteter, kamp for mer demokratiske universiteter, og framheving av universitetenes kritiske funksjon. Frankfurter-skolen, med navn som Habermas og Marcuse, var viktige inspirasjonskilder. Samtidig som studentene gikk til angrep på universitetets etablerte maktstruktur forsvarte de heftig de humboldtske idealene og en i siste instans elitistisk studiestruktur. Ottosenkomiteens forslag ble definert som rasjonaliseringsframstøt som truet universitetenes frihet. I denne kampen allierte derfor mange universitetslærere seg med studentene. Ottosenkomiteens forslag om studiereformer ved universitetene lot seg ikke gjennomføre, og i de 25 åra som er gått siden har det skjedd lite når det gjelder det grunnleggende mønsteret for universitetsgrader.

Derimot har det virkelig skjedd mye når det gjelder etableringen av et alternativt system for høyere utdanning, om enn langt fra slik Ottosenkomiteen tenkte seg. Distriktshøgskolene ble en særdeles populær politisk merkesak, og prøvedrift ble startet i rekordtempo. Universitetsstudenter og lærere var også negative til distriktshøgskolene, men hadde ingen muligheter til å stanse etableringen. Mange av kritikerne finner vi for øvrig seinere som ansatte ved distriktshøgskolene. I tillegg til distriktshøgskolene som var en nyskaping, ble en rekke eksisterende postgymnasiale tilbud oppgradert til høgskolestatus. Men integreringen av høyere utdanning utenfor universitetene ble det lite av, bare de løst organiserte regionale

høgskolestyrene som ble dannet på slutten av 1970-tallet. Når det inneværende år er dannet 26 høgskolesentra, betyr det langt på vei at det tok 25 år før Ottosenkomiteens integreringstanke ble til virkelighet.

Denne beskrivelsen har ikke til hensikt å karakterisere utviklingen av et nytt høgskolesystem i Norge som mislykket. Tvert om kan vi med rette påstå at Norge er ett av de land som har lyktes best i å skape gode alternativer til universitetene. Neppe noe annet industrialisert land har en så stor andel av studentene i høyere utdanning utenfor universitetene, og i motsetning til de fleste andre land har disse alternativene ikke på noen måte blitt annenrangs institusjoner.

Reformer i to trinn?

Vi har påstått at reformene som nå finner sted i høyere utdanning i tråd med Hernesutvalgets retningslinjer om et "Norgesnett" på mange måter kan sees på som en fullføring av det byggverket Ottosenkomiteen skisserte. Først nå er tida blitt moden for en integrering av de forskjellige skolene. Det gjenstår å se hvor reell integrasjonen blir, om den lykkes i å gå utover det rent administrative.

Også når det gjelder en av de andre store utdanningsreformene - innføringen av den videregående skolen - finner vi et liknende totrinnsmonster. Reformen som ble iverksatt fra 1976 hadde blant annet som mål å sidestille yrkesutdanningen med det tidligere gymnaset, og å integrere de to retningene i et felles skoleslag. Samtidig ble utdanningsveiene gjort langt mer fleksible, og ga store muligheter for individuelle valg. Reglene for opptak til høyere utdanning er dessuten gradvis blitt endret slik at adgangen er blitt betydelig bredere enn gjennom det tradisjonelle gymnaset.

Det har lenge vært klart at den videregående skolen har hatt mange svakheter. Dette nivået kan vel sies å være det svakeste leddet i vårt utdanningsbyggverk. Reform 94 tar sikte på å rette opp disse svakhetene, og samtidig fastslår den alles rett til 12 års skolegang. Selv om reformen utvilsomt er omfattende, er den først og fremst en logisk videreutvikling av den nye videregående skolen som ble skapt gjennom loven av 1974, og der de viktigste reformene angår yrkesutdanningen. Reformen er også en konsekvens av at yrkeslivet nå er blitt mer eller mindre stengt for ungdom under 20 år.

Det er interessant å konstatere en viss parallellitet i de to reformprosessene, begge med to faser med en tidsavstand på omlag 20 år. Det er også interessant å konstatere forskjellen mellom hvordan den første og den siste

fasen gjennomføres. Både reformene i videregående og høyere utdanning på 1970-tallet fant sted på bakgrunn av meget langsiktig og grundig utredningsarbeid (Ottosenkomiteen og Steenkomiteen). Ser vi bort fra etableringen av distriktshøgskolene, ble reformene igangsatt trinnvis, til dels ved langvarige forsøksperioder. De siste reformene baserer seg også på utredninger, Hernesutvalget og Blegenutvalget. Forskjellen er både at disse utvalgene hadde langt kortere arbeidstid og at innføringen av reformen skjer svært raskt. Det siste er særlig tydelig når det gjelder Reform 94, der det (i stedet for en forsøksperiode forut for iverksetting) skal gjennomføres en løpende evaluering av innføringsfasen. Det ligger kanskje en interessant forskningsoppgave i å studere forskjellene mellom disse to reformfasene nærmere.

Likhet, kvalitet, effektivitet

Lik rett til utdanning, enten det nå gjelder kjønn, geografi eller sosial bakgrunn har stått sterkt som et utdanningspolitisk mål i Norge, og har også vært et sentralt tema innen utdanningsforskningen. Vi tar i dag kanskje som en selvfølge at det ikke finnes formelle barrierer som stenger bestemte grupper ute av utdanning, og at de økonomiske støtteordningene et stykke på vei demper effektene av ulikheter i familieøkonomi. Men det er tross alt ikke mer enn ca 100 år siden kvinner fikk anledning til å ta artium og fikk adgang til universitetet. Allmueskolen ble erstattet av folkeskolen gjennom loven av 1889, og først i 1920 fikk vi en enhetsskole i byene. Så seint som i 1959 ble det vedtatt en felles skolelov for by og land. Før det hadde blant annet landkommunene langt færre skoletimer enn bykommunene.

Foruten å oppheve alle slike formelle skillelinjer, har politikken for å fremme likhet gått ut på å bedre den geografiske tilgjengeligheten og å innføre låne- og stipendordninger. Spredningen av utdanningstilbudet har særlig funnet sted i den videregående skolen og i høyere utdanning. Innen grunnskolen har utviklingen gått den motsatte veien gjennom skolesentraliseringen som fant sted på grunn av innføringen av niårig skole, endret bosettingsmønster og kommunesammenslåing.

Til tross for de virkemidlene som er tatt i bruk, og til tross for at Norge må betegnes som et relativt egalitært samfunn, består fortsatt mange av de opprinnelige skillelinjene i rekrutteringen til videregående og høyere utdanning. Riktignok har det skjedd en betydelig utjevning mellom ulike landsdeler og ikke minst mellom kvinner og menn. Men de sosiale skillelinjene består i store trekk temmelig uforandret, til tross for at det har vært en kraftig økning i andelen av årskullene som tar utdanning utover grunnskolen. Vi skal ikke her foreta noen nærmere beskrivelser av disse mønst-

rene eller diskutere årsakene, men viser til en omfattende litteratur på feltet, også fra vårt eget institutt. Vi vil heller peke på noen interessante dilemmaer rundt dette temaet.

Det første som slår en i faser der adgangen til bestemte utdannings-tilbud utvides, er at spørsmålet om differensiering kommer opp. Dette var et av de sentrale utdanningspolitiske temaene rundt innføringen av den niårige skolen. De første åra opererte man med et kursplansystem, som i virkeligheten betydde en tidlig seleksjon mellom de som skulle i retning av gymnaset og de øvrige. Systemet ble forlatt etter få år, og "mykere" differensieringsmekanismer innført. Det kan virke selvsagt at et skoletilbud som ikke lenger baseres på et snevert utvalg må ta hensyn til at elevene har ulike faglige forutsetninger. I Norge har det imidlertid vært relativt stor politisk enighet om ikke å foreta organisatoriske skiller mellom elever med ulike forutsetninger. Integreringen av elever med ulike utviklingshemninger og fremmedspråklige er et uttrykk for dette. Differensieringsproblemet søkes løst innenfor klassens rammer gjennom spesielt tilrettelagt undervisning. Fra høyresiden i politikken er det riktignok til tider blitt reist kritiske innvendinger, men stort sett er det enighet om denne integreringspolitikken, som trolig er noe de skandinaviske land er temmelig alene om.

Differensiering etter evner er altså ikke gangbar politikk i Norge, det truer for mye av vårt egalitære selvbilde. Derimot er det tilsynelatende uproblematisk å differensiere etter interesser. Innføringen av ulike former for valgfagsordninger ser vi da også på alle trinn i utdanningssystemet fra og med 8. klasse, kanskje mest fokusert på i den videregående skolen. Dette kulminerte med den såkalte Veierødmodellen. Tanken bak dette er dels å fremme kvalitet ved å la elever lese de fag de er mest interesserte i, og likhet ved at alle finner tilbud som passer for seg. Det er mange tegn på at resultatet er det motsatte. Mange har hevdet at muligheten til å velge bort viktige fag har svekket elevenes kunnskapsgrunnlag og grunnlaget for videre studier. Samtidig ser det ut til at elever fra de mest privilegerte gruppene velger "riktigst" i et uoversiktlig terreng. Dette forsterkes ved at rådgivningen i norske skoler er temmelig svakt utbygd sammenliknet med våre naboland. Kanskje vil Reform 94 bedre denne situasjonen.

Utstrakte valgmuligheter og modulbaserte utdanningsløp er altså karakteristisk i det norske systemet på videregående og høyere nivå. Den utdanning man oppnår er i betydelig grad et resultat av den enkelte elevs og students individuell valg. Systemet er i de seinere år angrepet for å føre til ineffektivitet og unødig tidsbruk. De unge vandrer på kryss og tvers og

forbruker både sin egen og samfunnets tid på å oppnå en utdanning, kanskje også med en sammensetning som er lite hensiktsmessig.

Kan hende er disse bedømmelsene for enkle. Sett fra den enkelte elev og student kan valgene ha vært rasjonelle, og åpenheten hindrer at det blir for mange blindveier. I iveren etter å stramme inn og effektivisere utdanningsløpene må en ha dette dilemmaet klart for seg.

Verdensrekord i høgskoler?

Et sentralt moment både i OECDs gjennomgang av norsk utdanningspolitikk i 1987 og i Hernesutvalgets innstilling var problemet med de mange og små høgskolene i Norge. "Verdensrekord" i høgskoler og Gudmund Hernes sitt "døme på nes utan kompetansesenter" er velkjente uttrykk for denne situasjonen.

Bruker vi Statistisk sentralbyrås statistikk som kilde, og tar utgangspunkt i situasjonen i 1988 da Hernesutvalget la fram sin innstilling, finner vi i alt 244 institusjoner innen høyere utdanning. Hele 40 prosent av disse hadde mindre enn 100 studenter, bare 7 prosent mer enn 1000. Dette underbygger utvilsomt en påstand om at det var for mange små miljøer. Fram til 1992 var antallet enheter redusert til 199, og antallet reduseres ytterligere gjennom årets etablering av 26 regional høgskoler. Men fortsatt eksisterer de fleste enhetene som fysisk atskilte studiesteder.

Vi vil likevel peke på at det nok har dannet seg noen myter rundt dette fenomenet. For det første gis det inntrykk av at disse skolene er spredt utover det ganske land, på nes, eid, hauger og flatbygd. For det andre får man det inntrykket at dette er et resultat av intens byggevirkosomhet gjennom de siste 20 åra.

Tar vi først for oss den geografiske spredningen, finner vi at av de 244 institusjonene i 1988 var 68 lokalisert i Oslo, 32 i Hordaland, dvs vesentlig i Bergen, og 20 i Sør-Trøndelag, vesentlig Trondheim. Med andre ord var nesten halvparten av institusjonene lokalisert i våre tre største byer. Burde vi kanskje heller snakke om "døme på kvartal utan høgskole"? Det må likevel medgis det at i enkelte fylker synes å ha vært en vegring mot å lokalisere nye studietilbud til steder som allerede hadde en høgskole. Dette har vært særlig tydelig i Hedmark.

Er så det store antall høgskoler et resultat av nyetablering på 1970- og 1980-tallet? Vi skal ikke her gå inn på å lage noen tilblivelsehistorikk for alle disse enhetene. Går vi tilbake til 1974 var antall høgskoler totalt 116. Av disse var det 7 distriktshøgskoler som var opprettet etter 1970, de øvrige høgskoleslagene var lærerhøgskoler, ingeniørhøgskoler, sosialhøgskoler og

andre, alt vesentlig institusjoner som allerede hadde eksistert i lang tid. Nye var de bare som høgskoler, oppgradert i tråd med Ottosenkomiteens nye definisjon av høyere utdanning.

Veksten fra de 116 institusjonene i 1974 til 244 i 1988 skyldes i hovedsak to ting. For det første ble de eksisterende helsefaghøgskolene og de maritime høgskolene oppgradert og innlemmet i høyere utdanning tidlig på 1980-tallet. For det andre ble det i løpet av 1980-tallet etablert et stort antall private høgskoler. Helsefaghøgskolene og de private bidrar alene med en tilvekst på 100. Distriktshøgskolene øker på sin side fra 7 til 16.

Disse betraktningene forrykker ikke diagnosen om for mange små institusjoner, men viser at den viktigste årsaken slett ikke er hektisk statlig nyetablering på 1970- og 80-tallet utover det ganske land. De aller fleste enhetene hadde allerede eksistert der i lang tid.

Hvorfor vekst i utdanning?

To selvsagte forutsetninger må ha vært til stede for at ekspansjonen i utdanningssystemet kunne finne sted. For det første må det ha vært en politisk vilje til å utvide tilbudet, og for det andre må det ha vært et tilstrekkelig antall unge som ønsker disse elev- og studieplassene. Disse to forholdene er nøye bundet sammen. Offentlig satsing på utdanning er et signal til de unge. Tilbudet skaper i noen grad sin egen etterspørsel. Viktigere er det kanskje at sterk søkning etter utdanning skaper et utbyggingspress. Ottosenkomiteen foreslo som prinsipp for dimensjoneringen av høyere utdanning at totalkapasiteten skulle dekke etterspørselen. Selv om dette ikke har blitt uttalt som et offisielt politisk mål, og heller ikke blitt realisert, danner det en sterk føring på politikken. Store søkertall skaper et politisk press i retning av å øke kapasiteten. Dette er på ingen måte selvsagt. I mange andre land ser man i mye større grad bort fra dette.

Det er relativt lett å finne andre grunner enn etterspørsel for at politiske myndigheter ønsker å utvide utdanningstilbudet. Et økt utdanningsnivå sees på som gunstig for samfunnets utvikling, ikke minst for den økonomiske veksten. For tida ser vi i de fleste land en utpreget retorikk omkring utdanningens økonomiske betydning som vi må tilbake til 1960-tallet for å finne maken til. Det er relativt lett å problematisere denne sammenhengen, den er i alle fall vanskelig å dokumentere. På den annen side er det urimelig å påstå at økt utdanning er uten betydning, enn si direkte skadelig.

Også spørsmålet om hvorfor de unge, og ikke bare de unge, etterspør utdanning kan i utgangspunktet virke banalt. Økonomene legger vekt på at utdanning er en investering som gir avkastning i form av høyere livslønn.

Dette gir imidlertid ingen god forklaring på hvorfor etterspørselen i så stor grad svinger. Den svenske økonomen Rolf Ohlsson har pekt på at andelen som etterspør høyere utdanning er størst når ungdomskullene er store. Da er konkurransen om arbeidsplassene - under ellers like omstendigheter - størst. Når vi i tillegg til store årskull har hatt høy arbeidsledighet de siste fem åra, virker dette som en plausibel forklaring på dagens voldsomme press på høyere utdanning. Sosiologenes bidrag er helst å påpeke sammenhengen mellom foreldrenes utdanningsnivå og barnas utdanningsinteresse. Det økende utdanningsnivået i foreldregenerasjonen er utvilsomt en av forklaringene på den høye etterspørselen etter utdanning blant dagens unge.

Stort sett har man i liten grad maktet å forutse endringer i utdannings- etterspørsel, og forståelsen av mekanismene synes begrenset. Jeg tror vi må ty til en del demografiske modeller for å få bedre grep om hva som skjer. Utdanningsdemografi innebærer både å forstå hvordan rekrutteringen til et gitt nivå skjer, og hvordan bestanden av en bestemt elev- og studentgruppe utvikler seg. Når det gjelder elevtallet i grunnskolen, er dette direkte styrt av årskullenes størrelse. På veien mot tolv års skolegang for alle vil det samme i økende grad gjelde den videregående skolen. Her har vi imidlertid en rekke kompliserende faktorer i form av repetisjoner og andre ikke-lineære utdanningsløp. I høyere utdanning ville en bedre forståelse av de demografiske mønstrene kunne bidra til en mindre hysterisk debatt omkring opptak og antall avviste søkere.

Utdanning og arbeidsliv

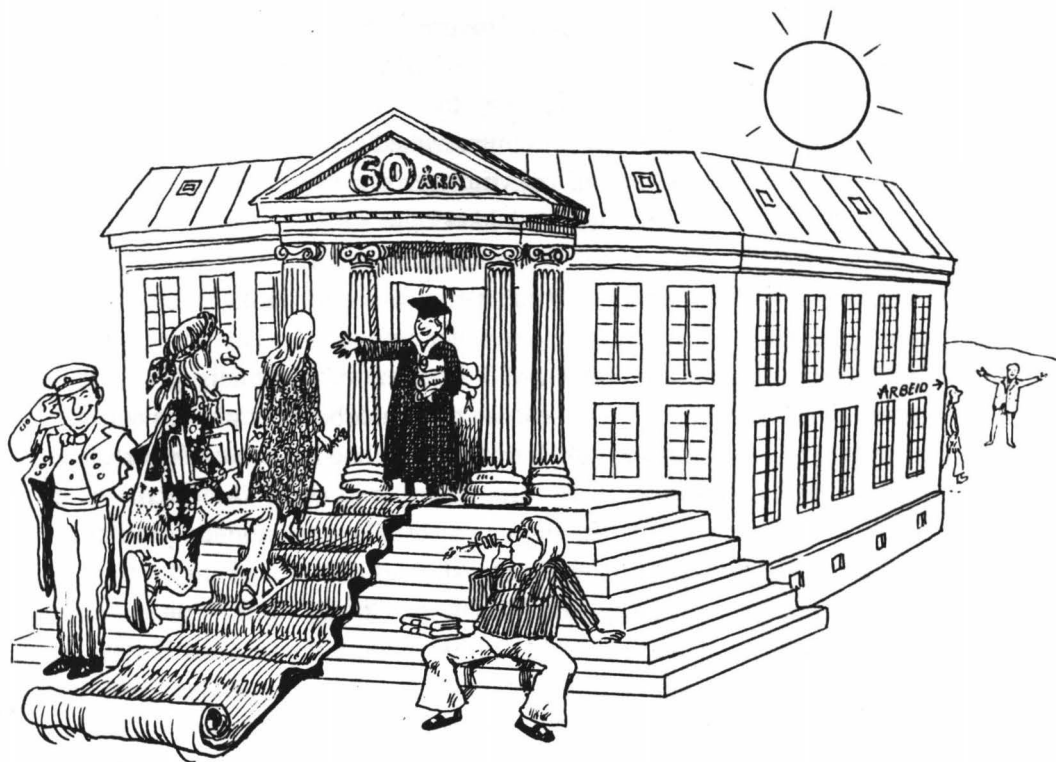
Da utdanningsekspløsjonen startet på slutten av 1950-tallet kunne situasjonen sammenliknes med forsyningssituasjonen de første etterkrigsår: det var mangel på alt. Kirke- og undervisningsdepartementet, og ikke minst Forskningsrådenes fellesutvalg, la stor vekt på beregninger av tilgangen og behovene for ulike typer akademisk arbeidskraft. Vi manglet leger, ingeniører, og ikke minst lærere på alle nivåer. Det siste ble særlig viktig i utdanningsveksten. Utdanningssystemet hadde selv et stort behov for høyere utdannet arbeidskraft for å kunne vokse. I mange år gikk betydelige deler av kapasitetsveksten i høyere utdanning med til å dekke behovene i skolesystemet, enten det nå var grunnskolen, den videregående skolen eller høyere utdanning.

Mangelsituasjonen når det gjelder arbeidskraft med høyere utdanning kan leses ut av titlene på rapportene fra den daværende utredningsavdelingen i NAVF, forløperen til vårt nåværende institutt. Nesten alle het noe om "tilgang", enten det nå var på elever i den videregående skolen,

studenter, kandidater eller profesjonutøvere. Utredningene var som oftest regneeksempler som skulle klarlegge hvordan behovet kunne dekkes. Tidlig på 1970-tallet endret titlene seg. Da fikk vi rapporter som "arbeidsmulighetene for ...". Dette faller sammen med at den kraftige veksten i høyere utdanning hadde ført til bekymringer om overproduksjon. Spørsmålet om akademisk arbeidsløshet dukker opp.

En slik dreining av oppmerksomheten er helt naturlig. Enhver rask utbygging for å dekke et behov vil på ett eller annet tidspunkt føre til at man når et metningspunkt. Når det gjelder høyere utdanning viser det seg imidlertid at bekymringen for mer enn 20 år siden var temmelig grunnløse. Samfunnet har vist en frapperende evne til å absorbere det økende antallet kandidater, også kandidater fra helt nye studietilbud har relativt smertefritt funnet sin plass i arbeidslivet. Helt fram til slutten av 1980-tallet må man kunne si at akademisk arbeidsledighet var et ikke eksisterende problem i Norge, dette i kontrast til Danmark. Det skyldes delvis at vi stort sett også hadde unngått generell ledighet i Norge, men trolig også fordi vi lenge hadde relativt få studenter i forhold til folketallet. I dag fortøner bildet seg noe annerledes, slik andre artikler i denne rapporten viser. Siden 1988 har de ferdige kandidatene fått vesentlig økte problemer med å finne relevante jobber, slik Jane Bækkens artikkel viser.

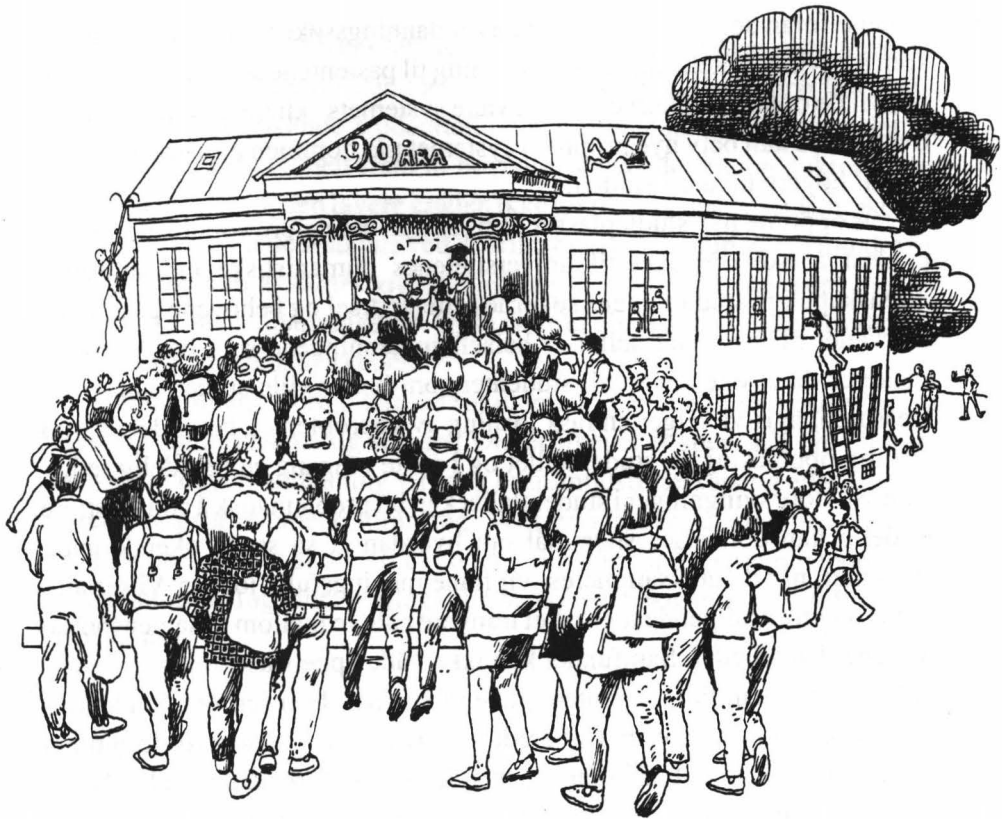
Har så utdanningsveksten ført til en degradering av utdanningens verdi? Er norske arbeidstakere i stigende grad overkvalifisert? Eller er utdanning et gode som det aldri kan bli for mye av, og som ikke mister sin verdi fordi om flere får mer? "Betre byrde du bær'kje i bakken enn mannavit mykje" sier Håvamål, som neppe hadde størrelsen på skolebudsjettene i tankene. Likevel har man bekymret seg over problemer som kan oppstå ved at mange ikke får arbeidsoppgaver som står i forhold til sin kompetanse. Trolig er dette en altfor statisk måte å tenke på. Innholdet i de enkelte jobbene er ikke fastlåst, og hvis en jobb overtas av en som har mer utdanning enn forgjengeren er resultatet som oftest at jobben utvikles i retning av bedre samsvar med vedkommendes kompetanse. Videre krever de fleste nye jobbene som skapes mer utdanning enn de jobbene som faller ut. Følgelig er det kanskje liten grunn til å bekymre seg over utdanningsveksten på lang sikt. Samfunnets potensiale for å suge opp kompetanse er langt fra oppbrukt, dette gjelder særlig innenfor privat sektor. Hvis derimot utdanningsveksten skjer svært raskt, er det fare for tilpasningsproblemer. Derfor er det grunn til å regne med at kandidatene fra sterkt økende kull vil møte økte problemer på arbeidsmarkedet resten av dette tiåret, med mindre vi skulle få en kraftig bedring av de økonomiske konjunktorene.

Dagens press på høyere utdanning

Ett av de mest iøynefallende trekk ved dagens utdanningspolitiske situasjon, er den enorme søkningen til høyere utdanning. Stadig vekker dukker dette opp i media gjennom triste historier om søkere uten tilbud.

Først noen enkle fakta. Fra og med 1991 har Samordnet opptak laget oversikter over den reelle totaløkningen og opptaket til høyere utdanning. Vi har i denne perioden hatt en årlig opptakskapasitet på mellom 35 og 44 000, dvs nærmere to tredeler av de aktuelle årskullene. Søkertallet har etter hvert kommet opp i godt over 100 000, mer enn halvannet årskull. Dette skyldes dels et oppmagasinert ønske om høyere utdanning fra flere årskull, samtidig som mange av søkerne søker igjen fra år til år. Disse gjennomgangene omfatter ikke bare de som ikke fikk studieplass. Blant søkerne er det et stort antall som allerede er i høyere utdanning, og som enten ønsker å skifte studium, eller som må søke for å komme seg videre. Et stort antall studenter på examen philosophicum har ikke studierett, i tillegg har vi privatistene.

Dagens situasjon har utviklet seg til en gedigen bakevje, der det søkes i flere omganger, og der mange søkere bruker tid og ressurser på å bedre sin posisjon, blant annet gjennom å forbedre karakterene fra den videregående skolen. Dette setter søkerne selv i en fortvilet situasjon: det skaper et konkurransejag som ikke bare fremmer hensiktsmessig læring, og det forbrukes unødige samfunnsmessige ressurser. På den annen side bør problemene ikke overdrives. Det er for eksempel ikke slik at et stort antall avviste søkere drives ut i arbeidsledighet, det viser Nina Sandbergs artikkel i denne rapporten.

De faktorene som ligger bak dagens søkerpress tilsier at presset er av forbigående karakter. Men søkerkøen er likevel så stor at presset neppe vil lette vesentlig de aller første åra. Det er dette som skaper et nesten uløselig utdanningspolitisk dilemma. Ser man på opptaksprosessen isolert, er det neppe tvil om at det beste ville ha vært å slippe alle inn. Dermed ville vi ha lettet søkerpresset for de nærmeste åra framover, og mye tid og krefter kunne ha vært spart. Spørsmålet er likevel om dette bare er å skyve prob-

lemene foran seg. Å avvikle køen av utdanningsøkere er ikke det samme som å avvikle sykehuskøen. I motsetning til pasientene som er blitt behandlet, vil de opptatte søkerne fortsatt være systemets "klienter" i flere år framover. Dette kan bety nye propper i systemet når flommen av studenter søker seg til høyere nivåer i studiet.

Å opprette nye studieplasser ukritisk kan bare gjøre vondt verre. Det er enklest å øke opptaket til universitetenes humanistiske og samfunnsvitenskapelige studier, mens søkernes etterspørsel og behovene på arbeidsmarkedet tilsier at det heller er helsefagutdanningene som bør vokse. Vi risikerer da et økende antall studenter som heller ville studert noe annet. Dessuten, hvis vi velger en rask løsning av køproblemet, betyr det en midlertidig oppblåsing av studenttallet og i neste omgang en betydelig reduksjon. Så store svingninger i studenttallet kan bli problematisk å administrere. Endelig kan det reises spørsmål om hvordan et så sterkt økende antall studenter, når de uteksamineres, vil finne meningsfulle jobber. Vi ser allerede i dag foruroligende tegn på et trangere nåløye mellom eksamensbordet og arbeidsmarkedet. Samfunnet kan ikke både åpne slusene inn til høyere utdanning og samtidig garantere gode jobber når de er ferdige. Studentene må i et åpent system være forberedt på selv å bære risikoen for framtidige vansker med å få jobb. På den annen side, hvis vi forutsetter at alle dagens søkere likevel begynner i høyere utdanning en eller annen gang, vil bestanden av ferdig utdannede på lang sikt ikke endres av om vi slipper dem inn i en jafs neste år eller over en lengre periode. Men i en lang overgangsfase vil tilpasningen til arbeidsmarkedet bli mer problematisk enn dersom vi opprettholder eller reduserer dagens opptakskapasitet.

Vi finner en rekke likhetstrekk mellom dagens situasjon og tidligere perioder, men også viktige forskjeller. Vi hadde også tidlig på 1960-tallet en svært rask vekst i studenttallene og samtidig stor oppmerksomhet om de avviste søkerne. Det nye i dag er at dette skjer i en tid med økende problemer med å få jobb blant de ferdige kandidatene. Dessuten er det vanskeligere å øke de offentlige budsjettene til utdanning.

Også i dag må man finne metoder for å korte ned studietida, slik også Ottosenkomiteen mente var nødvendig for å kunne ta seg av et økende studenttall. Men i dag er man mer opptatt av å få studentene gjennom på normert tid enn å foreta gjennomgripende reformer i gradsstrukturen. Mens behovet for å redusere den gjennomsnittlige studietida er mer påkrevet enn noensinne, ser vi klare tendenser til at det motsatte skjer. Utviklingen går her i motsatt retning av det Ottosenkomiteen foreskrev. Den sterkeste

veksten har kommet ved universitetene der studiene er lengst, ikke fordi det er i tråd med søkerens ønsker, men fordi disse studiene har størst fleksibilitet til å ta inn et økende studenttall. Blant universitetsstudiene er det en økende andel som vil helt fram til hovedfagsnivå eller endog doktorgradsnivå, vesentlig fordi den lavere graden ikke gir uttelling på arbeidsmarkedet. De korte yrkesrettede studiene ved distriktshøgskolene fungerer i mindre og mindre grad som avsluttet yrkeskompetanse, og mer og mer som byggesteiner i et videre utdanningsløp. Også dette er i betydelig grad et resultat av problemer på arbeidsmarkedet.

Ungdommens store interesse for utdanning er ubetinget positiv, og en betydelig samfunnsmessig ressurs. Det er likevel et spørsmål om de siste års vekst i høyere utdanning virkelig er framtidsrettet satsing eller å skyve sysselsettingsproblemene foran seg. Veksten i høyere utdanning og reformene i videregående skole gir dessuten grunnlag for å spørre om teoretiske og akademiske fag blir vektlagt for sterkt på bekostning av yrkesrettet kompetanse.

3 Veien fram til høyere utdanning

Av Nils Vibe

Konkurransen om studieplassene i høyere utdanning er knallhard. Karakterer fra videregående skole er viktigste silingsmekanisme. Hvem seirer i kampen om studieplassene, og hva betyr grunnskoleprestasjoner, kjønn, foreldrenes utdanning og valg underveis for sannsynligheten for å begynne i høyere utdanning? I denne artikkelen skal vi følge et ungdomskull fra 9. klasse og fem år framover.

Få går den strake veien

Hvordan har veien fram mot arbeid og utdanning fortont seg sent på åtti- og tidlig på nittitallet? Gjennom prosjektet *Ungdommens utdannings- og yrkesvalg* har Utredningsinstituttet for forskning og høyere utdanning fulgt et utvalg av 1972-kullet fra februar 1988, da de gikk i 9. klasse, og fem år framover, til februar 1993. Ungdommens veivalg fra de er 15-16 til de er 20-21 år gamle preges av et stort mangfold. Det finnes ingen enkelt vei gjennom disse fem årene som kan ses på som normal, i alle fall ikke hvis vi med normalt mener det som omfatter flertallet eller en svært betydelig gruppe. En rettlinjert utdanningskarriere fram mot høyere utdanning skulle tilsi at ungdommene vi skriver om her begynte i videregående skole på grunnkursnivå høsten 1988, fortrinnsvis på allmennfaglig studieretning eller studieretning for handel og kontor. Våren 1991 skulle de normalt være i ferd med å avslutte sin videregående opplæring, og vi kan tidligst forvente å gjenfinne dem i høyere utdanning samme høst.

Figur 1 viser at den rettlinjede utdanningskarrieren bare omfatter en liten andel av ungdommen. Riktignok startet litt over halvparten av 9. klassingene på de nevnte studieretningene høsten 1988, men fire år senere gjenfinner vi bare en av sju i høyere utdanning og fem år senere en av fire. Dersom vi ser nærmere på veivalget, vil vi finne at bare en av åtte gikk direkte fra 9. klasse til videregående skole, hvor de gjennomførte tre år med vanlig progresjon på studieretning for allmenne fag eller handel og kontor, for siden å gå rett til høyere utdanning.

Studieåret 1991-92 er det første da vi gjenfinner noen av "våre" 9. klassinger fra 1988 i høyere utdanning. 15 prosent hadde kommet så langt på dette tidspunktet. I februar 1993 hadde andelen av 1972-kullet som var i

høyere utdanning steget til 24 prosent. Andelen som fortsatt var i videregående skole eller i lære fire år etter at de gikk ut av grunnskolen var over dobbelt så høy som andelen som gikk den strake veien til høyere utdanning. 5 prosent var i lære mens 26 prosent var i videregående skole på dette tidspunktet. Året etter var fortsatt 17 prosent i videregående opplæring eller i lære. Forklaringen på dette ligger dels i sen skolestart, dels i forsinkelser underveis fordi det er kø foran de mest ettertraktede kursene, og dels i endrete utdanningsplaner.

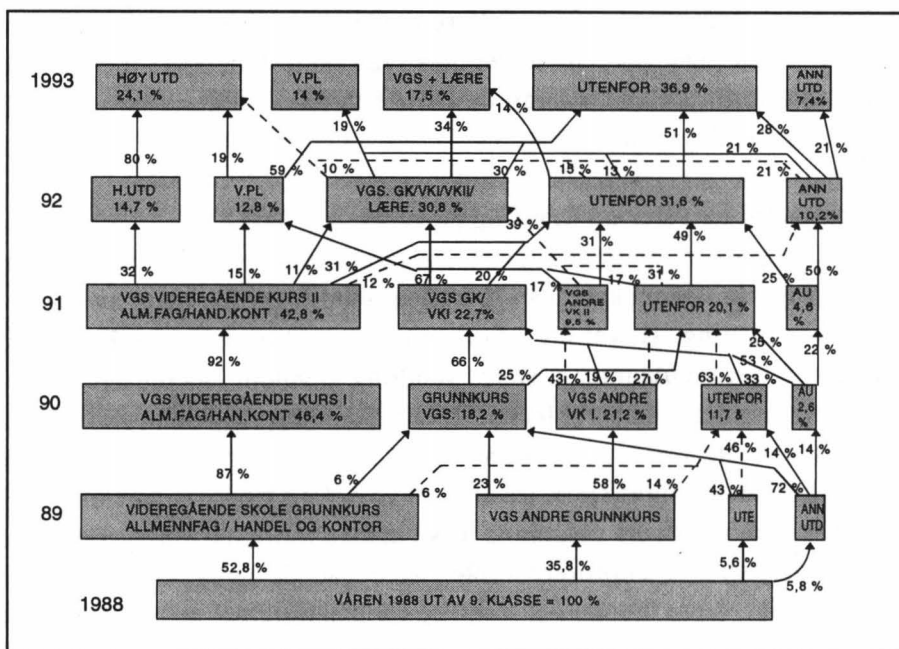
Et mangfold av veier på kryss og på tvers

Figur 1 viser hvor utrolig sammensatt ungdommens veivalg er, selv om den bare gjengir hovedtrekkene i 1972-kulletts vandring inn og ut av videregående opplæring. Til venstre i figuren finner vi de som fulgte den strake veien mot høyere utdanning. Deres vandring gjennom videregående opplæring synes temmelig uproblematisk, ved at omtrent 90 prosent gikk videre på normal måte fra det ene trinnet til det neste. I alt 80 prosent fulgte dermed normal progresjon de tre årene. Likevel gikk bare en av tre rett fra tredje skoleår til høyere utdanning. Like mange forlot utdanningssystemet på dette tidspunktet, 11 prosent forble i videregående opplæring, 12 prosent gikk til andre typer utdanning, som f.eks folkehøgskole, mens 15 prosent avtjente verneplikt.

Figur 1 gir et inntrykk av det mangfoldet av mulige veier som finnes. Fenomenet *grunnkursrepetisjon* finner vi når vi ser at 23 prosent av de som startet i det vi har kalt "andre grunnkurs" (yrkesrettede utdanninger), gikk rett til et nytt grunnkurs etter det første, mens 58 prosent gikk videre på normalt vis. Allerede på dette tidspunktet forlot 14 prosent av denne gruppa utdanningssystemet, midlertidig eller for godt. Repetitører finner vi på alle registreringstidspunktene. 19 prosent av de som var på videregående kurs 1 i "andre grunnkurs" våren 1990 gjenfinnes på grunnkurs eller videregående kurs 1 året etter. Bare 43 prosent fulgte vanlig progresjon til tredje utdanningsår, mens 27 prosent forlot utdanningssystemet.

Forsinket start illustreres ved at 43 prosent av de som ikke fortsatte i skolen etter 9. klasse var å finne på grunnkursnivå et år senere. Det samme gjelder 72 prosent av de som startet i annen utdanning enn videregående, f.eks 10. klasse eller folkehøgskole. At det er vanlig å ha *midlertidige opphold utenfor utdanningssystemet* illustreres ved at 33 prosent av de som var utenfor våren 1990 var å finne på grunnkurs eller videregående kurs 1 året etter. Det samme gjelder 31 prosent av de som var utenfor i 1991. *Verneplikt*

er pr. definisjon en midlertidig aktivitet. 19 prosent av de som avtjente verneplikten våren 1992 finner vi i høyere utdanning et år senere, mens hele 59 prosent av dem var utenfor utdanningssystemet på dette tidspunktet.

Figur 1 1972-kullet fulgt fra 9. klasse og fem år framover. Prosenttallene *inne i boksene* angir kulletts fordeling på forskjellige hovedgjøremål hvert enkelt år. Tallene og pilene *mellom boksene* viser hvordan de som hører inn under ett bestemt gjøremål det ene året fordeles seg på de ulike gjøremålene året etter. (VGS: Videregående skole. GK: Grunnkurs. VKI: Videregående kurs 1. VKII: Videregående kurs 2. V.PL: Verneplikt/ siviltjeneste. Utenfor: Yrkesaktiv/ arbeidsløshjemme)

Ved hjelp av de opplysningene som ligger til grunn for figur 1 kan vi identifisere hvert enkelt av alle de femårige løpene som det aktuelle kullet har fulgt fra 1988 til 1993. Dersom vi skiller mellom ni forskjellige studieretninger på tre nivåer i videregående opplæring (grunnkurs, videregående kurs 1 og 2), og i tillegg lære, arbeid, hjemme uten arbeid, grunnskole, folkehøgskole, høyere utdanning, annen utdanning, verneplikt og utdanning i utlandet, får vi 16 forskjellige aktivitetskategorier første år etter 9. klasse, 25 i andre år, 34 i tredje år og 36 i fjerde og femte år. Det viser seg at de 1200 personene som utgjør vårt datagrunnlag har valgt ikke mindre enn 400 forskjellige veier mellom disse aktivitetskategoriene i løpet av de fem årene.

Tre år i allmennfag etterfulgt av to år i høyere utdanning er den vanligste av disse 400 veiene, men den omfatter likevel bare 8,7 prosent av kullet.

Det gjelder å trå riktig i starten

Hva er det som har betydning for sannsynligheten for å ta fatt på høyere utdanning? Er det verdier, interesser, skoleprestasjoner eller sosial bakgrunn? Tidligere studier har demonstrert en nær sammenheng mellom foreldrenes yrke og utdanning og egne utdanningsambisjoner og utdanningsnivå (Aamodt 1982, Edvardsen 1993, Eeg-Henriksen 1983, Grøgaard 1994, Lauvås 1992, Vassenden 1993). Når vi ser på det forløpene ungdommens veivalg har, er det i hvert fall helt åpenbart at valg av "riktig" vei etter grunnskolen er av avgjørende betydning for å nå fram til høyere utdanning uten forsinkelser. Tabell 1 viser hvor stor andel av 1972-kullet som var i høyere utdanning 4 og 5 år etter grunnskolen delt inn etter hva de tok fatt på første året etter grunnskolen.

Tabell 1 Prosentandel som var i høyere utdanning 4 og 5 år etter at de gikk ut av grunnskolen 9. klasse delt inn etter hva de startet med etter grunnskolen. Ungdom født 1972 som gikk ut av grunnskolen i 1988.

Aktivitet 1. år etter 9. klasse	Andel i høyere utd. 4. år etter 9. klasse	Andel i høyere utd. 5. år etter 9. klasse	Andel i høyere utd. 4. og/eller 5. år etter 9. klasse	Andel i høyere utd. 4. og 5. år etter 9. klasse
Allmennfag	29 %	45 %	51 %	23 %
Handel og kont	19 %	29 %	33 %	15 %
Andre VGS	3 %	7 %	7 %	2 %
Ikke VGS	0 %	3 %	3 %	0 %
Hele kullet	15 %	24 %	27 %	12 %

Første kolonne viser at 29 prosent av de som gikk rett til allmennfaglig studieretning etter grunnskolen begynte i høyere utdanning umiddelbart etter videregående. Til sammenlikning gjaldt dette for 19 prosent av de som startet i handel og kontor. Året etter økte disse andelen til hhv 45 og 29 prosent. Hvis vi tar utgangspunkt i tredje kolonne, som viser andelen som var i høyere utdanning enten fire eller fem år etter 9. klasse, ser vi at dette gjaldt 51 prosent av de som startet rett på allmennfag etter 9. klasse. Sjansen for at disse elevene skal begynne i høyere utdanning innen to år etter av-

sluttet videregående skole er dermed omtrent like stor som at de ikke tar fatt på slik utdanning.

Selv om det er allmennfagelevne som har klart størst sannsynlighet for å begynne i høyere utdanning innen fem år etter grunnskolen, går likevel det avgjørende skillet mellom allmennfagelevne og handel- og kontorelevne på den ene siden og all annen ungdom på den andre. Også de som starter på handel og kontor har nemlig en relativt høy sannsynlighet for å begynne i høyere utdanning. Et naturlig neste trinn i analysen blir da å se på hva det er som øker sannsynligheten for å begynne på de to studieretningene som vi med størst sikkerhet kan si leder mot høyere utdanning.

Ikke tilfeldig hvem som får Ng og hvem som får S

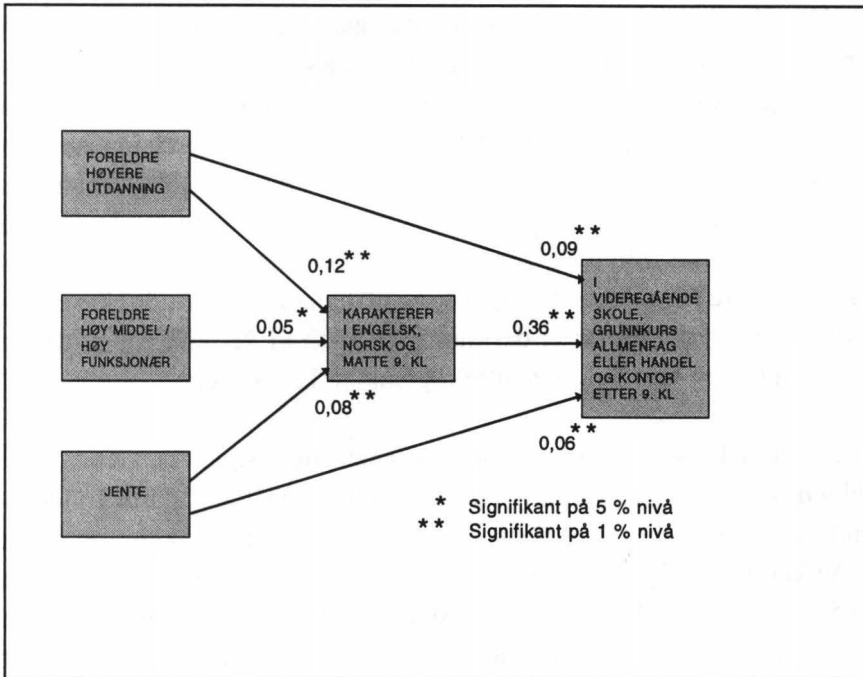
Ved hjelp av logistisk regresjon har vi foretatt en analyse der videregående skole, allmennfag eller handel og kontor er resultatvariabel, karakterer i norsk, engelsk og matematikk fra 9. klasse er mellomliggende variabel¹ og foreldrenes utdanning og yrke samt kjønn er bakgrunnsvariable². Bakgrunnsvariablene vil kunne virke direkte på sannsynligheten for å begynne på en studieforberedende videregående utdanning, samtidig som vi kan finne indirekte effekter av dem gjennom skoleprestasjonene. Sagt på en annen måte er det grunn til å tro at gode eksamensresultater øker sannsynligheten for en overveiende teoretisk videregående opplæring, samtidig som det ikke er tilfeldig hvem som oppnår gode resultater i fag som matematikk, engelsk og norsk.

I figur 2 har vi satt sammen resultatene av to logistiske regresjonsanalyser til en modell. I den første delanalysen er gjennomsnittskarakter fra 9. klasse i fagene matematikk, engelsk og norsk avhengig variabel, mens den andre har sannsynligheten for å gå rett fra 9. klasse til videregående opplæring allmennfag eller handel og kontor som avhengig variabel.

---

¹ Når karakterene brukes som avhengig variabel, skiller vi mellom de som har en gjennomsnittskarakter i de tre fagene norsk, engelsk og matematikk som er Meget eller bedre på den ene siden, og de som har dårligere karakter på den andre. Når karakterene er uavhengig variabel legger vi sammen de tre karakterene og lager et gjennomsnittsmål som i vårt materiale går fra 2 til 5, eller fra NG til S.

² *Kjønn*: Gutt = 0, Jente = 1. *Foreldres utdanning*: Ingen høyere utdanning = 0; En høyere utdanning = 1; Begge høyere utdanning = 2. *Foreldres yrke*: Ingen på høyeste eller nest høyeste kompetansenivå = 0; En på høyeste eller nest høyest kompetansenivå = 1; Begge på høyeste eller nest høyeste kompetansenivå = 2.

Figur 2 Modell for å beregne effekten av forhold som påvirker sannsynligheten for at 9. klassinger går direkte til videregående skole, allmennfaglig studieretning eller studieretning for handel og kontor etter avsluttet grunnskole. Logistisk regresjon. Tallene i figuren angir de partielle korrelasjonskoeffisientene, som viser styrken i sammenhengen mellom den avhengige variabelen og de enkelte uavhengige variablene.³

Foreldrenes utdanningsnivå har en betydelig effekt på sannsynligheten for å få gode karakterer i 9. klasse. Dette gjelder også når vi kontrollerer for effekten av kjønn og foreldrenes yrkesmessige status, her målt etter om ingen, en eller begge foreldre er funksjonær på nest høyeste eller høyeste kompetansenivå. Også kjønn virker inn på skoleprestasjonene, men effekten er ikke fullt så sterk som den vi finner av foreldrenes utdanningsnivå. Svakest effekt på karakterene har foreldrenes yrkesbakgrunn, selv om også denne effekten er signifikant.

³ Tallene ved siden av effektpilene i figuren er de partielle korrelasjonskoeffisientene, som uttrykker styrken i sammenhengen mellom den avhengige og de uavhengige variablene i analysen. Korrelasjonskoeffisientene kan variere mellom -1, som er en fullstendig negativ sammenheng og +1, som er en fullstendig positiv sammenheng. De partielle korrelasjonskoeffisientene kan ikke brukes direkte til videre beregninger, men gir et inntrykk av de enkelte effektens relative betydning.

Når vi beveger oss videre mot høyre i figur 2, finner vi endepunktet for denne delanalysen, nemlig sannsynligheten for å starte i videregående skole, allmennfaglig studieretning eller studieretning for handel og kontor rett etter 9. klasse. Her kommer den store betydningen av skoleprestasjonene klart fram. Vi ser også at det er direkte effekter av såvel kjønn som foreldrenes utdanning, men disse effektene er svakere enn effektene av de samme variablene på sannsynligheten for å få Meget eller bedre som gjennomsnittskarakter i de tre fagene norsk, engelsk og matematikk. Noen direkte effekt av foreldrenes yrke finner vi derimot ikke, men vi vet allerede at denne variabelen har en viss indirekte effekt gjennom karakterene.

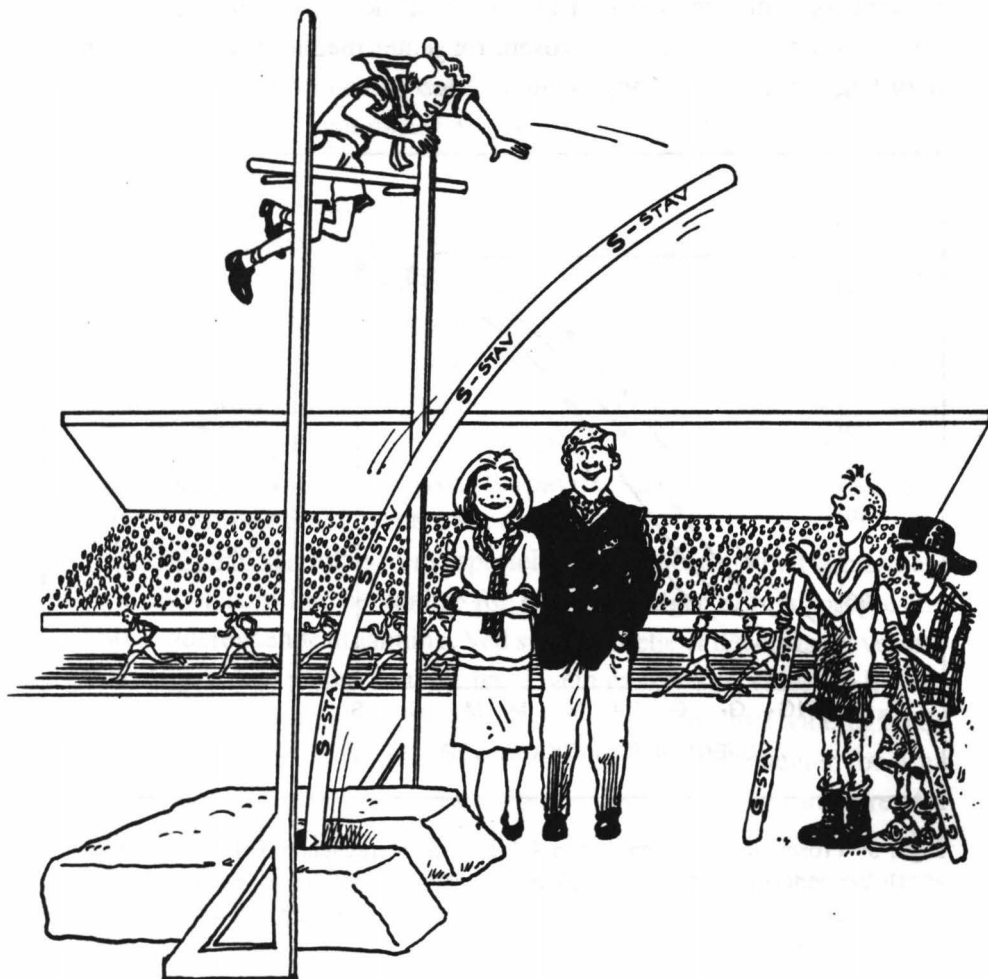
Karakterene betyr svært mye for studieretningsvalget

Effekten av skoleprestasjonene på sannsynligheten for å starte i videregående skole, allmennfag eller handel og kontor rett etter 9. klasse er svært stor. Vi kan ved hjelp av resultatene fra regresjonsanalysen regne oss fram til at 51 prosent av jentene der begge foreldre har høyere utdanning, og som har Godt som gjennomsnittskarakter, kommer til å starte i allmennfag eller handel og kontor rett etter 9. klasse. Sannsynligheten er med andre ord nær det vi i dagligtale kaller 50-50. Når det gjennomsnittlige karakternivået for disse jentene stiger fra Godt til Meget godt, øker sannsynligheten for allmennfag eller handel og kontor betraktelig, slik at 90 prosent vil begynne i en av de to studieretningene. Selv med en forbedring på én karakter i ett av de tre fagene, øker sannsynligheten fra 51 prosent for de som har G gjennomsnitt, til 68 prosent for de som har G+ i gjennomsnitt og videre til 82 prosent for de som har M- i gjennomsnitt.

Figur 3 viser hvordan modellen forutsier sannsynligheten for å begynne på de to studieforberedende linjene når karakterene endres. Modellen skiller mellom seks grupper etter kjønn og foreldrenes yrke. Modellen beskriver egentlig seks S-kurver, men bare fire synes i figuren fordi kurvene overlapper hverandre⁴. Kurvene nærmer seg 0 og 100 prosent når karakternivået går mot NG og S. Det er små forskjeller mellom gruppene når karakternivået nærmer seg ytterpunktene. Dette betyr at de som har dårlige karak-

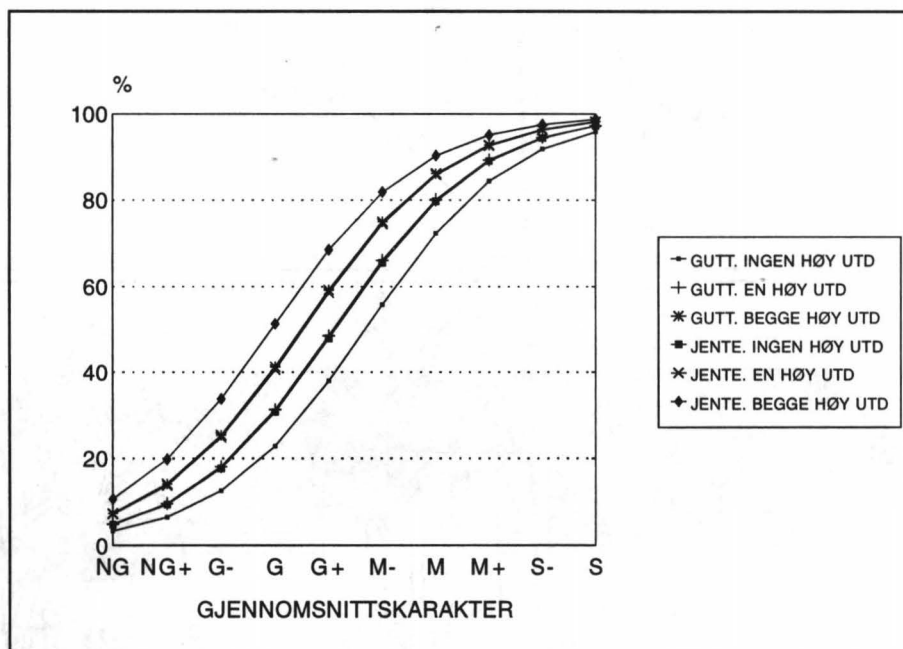
---

⁴ Figur 2 viste at kjønn og foreldrenes utdanning hadde omtrent samme effekt på sannsynligheten for å gå direkte til allmennfag eller handel og kontor. Derfor blir resultatene for gutter der en av foreldrene har høyere utdanning de samme som for jenter der ingen av foreldrene har slik utdanning. Tilsvarende får vi samme resultater for gutter der begge foreldre har høyere utdanning og jenter hvor en av foreldrene har slik utdanning.

Foreldrenes utdanningsnivå og elevenes karaktergjennomsnitt har stor betydning for 9. klassingenes videre muligheter.

terer vil ha liten sannsynlighet for å begynne på allmennfag eller handel og kontor, mens sannsynligheten er stor når man har gode karakterer. Dette gjelder for gutter såvel som jenter og uansett foreldrenes utdanningsnivå. Når karakterene er nærmere gjennomsnittet, vil effekten av kjønn og foreldrenes utdanningsnivå få tilsvarende større relativ betydning, og dette demonstreres ved avstanden mellom kurvene. Mens sannsynligheten er bare 23 prosent for gutter med Godt i gjennomsnitt der verken mor eller far har høyere utdanning, er den 51 prosent for jenter med samme karakter, men hvor begge foreldre har høyere utdanning.

Figur 3 Prosentandel som går rett fra 9. klasse til videregående skole, allmennfag eller handel og kontor etter karakterer i fagene norsk, engelsk og matematikk. Seks elevgrupper: Jenter og gutter der ingen, en eller begge foreldre har høyere utdanning.

Veien til allmennfag er mer et resultat av valg enn av konkurranse.

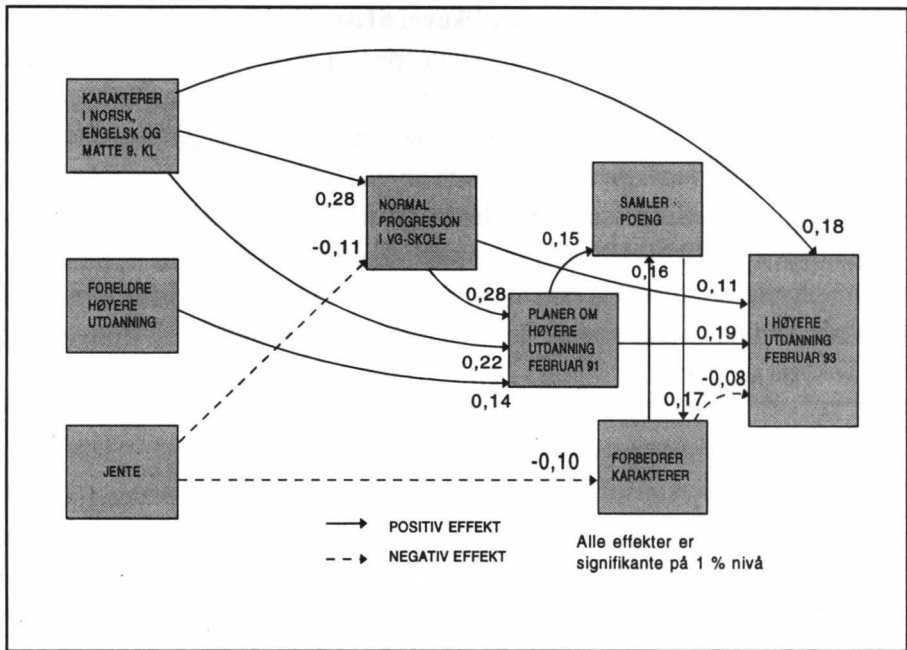
Resultatene av den første analysen (figur 2 og 3) peker på et tilsynelatende paradoks. Mens vi normalt vil anta at karakterene betyr mye for konkurransen om å komme inn på en bestemt utdanning, så er det neppe så enkelt når man begynner på de studieforberedende linjene i videregående skole. Det er nemlig ikke spesielt vanskelig å komme inn på disse linjene. De som

har de beste karakterene søker seg likevel til de studieforbereidende linjene, mens de som har mer moderate prestasjoner å vise til søker til de yrkesrettede linjene. Disse linjene er det langt vanskeligere å komme inn på, i alle fall hvis man tar sikte på en fullstendig yrkesutdanning. Siden det er lettere å komme inn på de studieforbereidende linjene enn på yrkesfagene, så er det kanskje mange av de som er mindre motivert for en overveiende teoretisk opplæring som likevel begynner på allmennfag. Tallene fra opptaket til grunnkursene i videregående skole høsten 1994 tyder på at Reform 94 allerede kan ha endret noe på dette, ved at en større andel enn tidligere nå har søkt på og blir tilbudt plass i en yrkesrettet opplæring.

Planlegging og prestasjoner

Relativt solide prestasjoner fra grunnskolen øker sannsynligheten for å gå rett fra 9. klasse til videregående skole, allmennfaglig studieretning eller handel og kontor. Nettopp dette valget er avgjørende for om man skal komme fram til høyere utdanning i det hele tatt, og helst uten vesentlige forsinkelser. Den videre analysen er avgrenset til å gjelde de som har kommet seg over den første barrieren og som har begynt på en av de to studieretningene rett etter 9. klasse. Hva påvirker sannsynligheten for å være i høyere utdanning fem år senere for disse elevene?

I denne analysen fokuserer vi spesielt på forsinkelser. Vi vil se nærmere på hva det er som har betydning for om man følger normal progresjon gjennom videregående utdanning. Ved siden av dette er det selvsagt vesentlig hva slags videre planer de unge har. Hvem ønsker å gå videre til høyere utdanning når de normalt skulle være i ferd med å avslutte videregående skole, dvs våren 1991? Vi vil også se nærmere på to strategier for å nå høyere utdanning, nemlig poengsamling og forbedring av karakterer fra videregående skole. Ved hjelp av disse opplysningene vil vi lage en modell som bygger på ialt fem logistiske regresjonsanalyser. Modellen presenteres i figur 4.

Figur 4 Modell for sannsynligheten for å være i høyere utdanning 5 år etter 9. klasse for elever som gikk rett fra 9. klasse til videregående skole, allmennfag eller handel og kontor. Tallene i figuren er de partielle korrelasjonskoeffisientene mellom den avhengige og de uavhengige variablene i analysen.⁵

I denne modellen bruker vi foreldrenes utdanning, kjønn og karakterer fra grunnskole som bakgrunnsvariable. Vi ser ikke på hva som har betydning for karakternivået, ettersom det allerede er gjort i den første modellen (figur 2). Foreldrenes yrke er ikke tatt med i modellen fordi det viser seg at denne bakgrunnsvariabelen ikke har signifikant effekt i noen av de fem delanalysene som ligger til grunn for modellen.

⁵ Dokumentasjon av bakgrunnsvariablene: Se fotnote 1 og 2. *Normal progresjon i videregående skole:* 3. år i videregående februar 1991 = 1; Avbrutt eller lavere enn 3. år = 0. *Planer om høyere utdanning:* Planer om høyere utdanning februar 1991 = 1; Ikke planer om høyere utdanning = 0. *Samler poeng:* Har samlet poeng for å forbedre opptakssjanser til høyere utdanning = 1; Har ikke samlet poeng = 0. *Forbedrer karakterer:* Har tatt deleksamen(er) for å forbedre karakter(er) fra videregående = 1; Har ikke tatt deleksamen = 0. *Høyere utdanning:* I høyere utdanning februar 1993 = 1; Ikke i høyere utdanning = 0.

Den første delanalysen går ut på å vise hvordan de tre bakgrunnsvariablene virker inn på sannsynligheten for å gjennomføre videregående skole uten forsinkelser, altså det vi kaller *normal studieprogresjon*. Det er bare kjønn og karakternivå som har signifikante effekter. Når de først har begynt i allmennfag eller i handel og kontor, har guttene større sannsynlighet enn jentene for å følge normal progresjon. Noe av dette kan forklares med at det er langt flere jenter enn gutter i studieretning for handel- og kontor der frafallet er betydelig større enn på allmennfag. Egentlig måler vi nok her for en stor del effekten av studieretningsvalg. Karakterene fra 9. klasse har en svært vesentlig betydning for om man har normal progresjon eller ikke. Noe av dette kan også henge sammen med studieretningsvalg, ettersom karakternivået er høyest blant allmenfagelevne. Likevel vil vi finne en sterk selvstendig effekt av karakterene.

Sannsynligheten for å ha planer om å ta høyere utdanning når man normalt skal være i ferd med å gjøre seg ferdig med videregående skole, er avhengig variabel i den andre delanalysen. Planlegging av høyere utdanning henger nøye sammen med foreldrenes utdanningsnivå, egne karakterer fra 9. klasse og progresjon i videregående skole. Når en eller begge foreldre har høyere utdanning, øker dette sannsynligheten for at man selv har planer om høyere utdanning, sammenliknet med når ingen av foreldrene har høyere utdanning. Normal progresjon øker også sannsynligheten for å ha slike planer. Karakterene fra ungdomsskolen har dessuten stor betydning for om man kommer til å ha planer om høyere utdanning når man er 18-19 år gammel. Elevens kjønn har derimot ingen signifikant effekt.

Økt konkurranse på alle prestasjonsnivåer

Poengsamling for opptak til høyere utdanning er avhengig variabel i den tredje delanalysen. Poengsamlerne karakteriseres, naturlig nok, av at de har planer om høyere utdanning. Når man gjør noe for å forbedre karakterene fra videregående skole, øker dette samtidig sannsynligheten for at man samler poeng for opptak til høyere utdanning. De to strategiene for å bedre opptaksmulighetene henger dermed nøye sammen.

Forbedring av karakterer fra videregående skole er avhengig variabel i den fjerde delanalysen. Det er overraskende at vi ikke finner noen sammenheng mellom karakternivå i 9. klasse og forsøk på å forbedre karakterer fra videregående skole. Betyr dette at det ikke er noen sammenheng mellom karakterene fra grunnskolen og fra videregående? To andre mulige forklaringer har nok mer for seg. Den ene tar utgangspunkt i at det er de

med gjennomsnittlige prestasjoner som har mest igjen for å forbedre karakterene. De som har de beste karakterene trenger ikke velge slike strategier, og de som har de dårligste karakterene vet at det likevel ikke hjelper dem særlig mye å pynte på en og annen enkeltkarakter. Som supplement og alternativ kan vi bruke forklaringen om at det sterke presset på høyere utdanning gjør at det konkurreres på alle prestasjonsnivåer. De mest skoleflinke forbedrer karakterene for å komme inn på utdanninger med særlig høye prestasjonskrav, f.eks journalistikk, fysioterapi og medisin, mens de med dårligst karakterer konkurrerer om plasser der opptakskravene er betydelig lavere, f.eks ingeniørfagene.

I den femte og siste delanalysen som modellen i figur 4 består av, er sannsynligheten for å være i høyere utdanning fem år etter grunnskolen avhengig variabel. Fire av sju mulige uavhengige variable har direkte effekter på denne sannsynligheten. Viktigst er effekten av å ha planer om høyere utdanning to år tidligere. Halvparten av de som hadde slike planer i februar '91 var faktisk i høyere utdanning to år senere, men blant de som var i høyere utdanning i februar '93 var det bare tre prosent som *ikke* hadde slike planer to år tidligere. Å analysere hva som øker sannsynligheten for å ha planer blir dermed helt avgjørende for å forstå hvorfor noen starter i høyere utdanning mens andre ikke gjør det. Når vi for eksempel ikke finner noen direkte effekt av foreldrenes utdanningsnivå på sannsynligheten for å være i høyere utdanning fem år etter grunnskolen, skyldes dette at effekten går gjennom planleggingen, som for de fleste kan knyttes til avslutningen av videregående skole.

Karakternivå fra 9. klasse har fortsatt en svært stor betydning, og er nesten like viktig som det å planlegge å ta høyere utdanning. Normal studieprogresjon har også en direkte positiv effekt, ved siden av den sterke indirekte effekten vi tidligere har beskrevet. Verken kjønn eller foreldrenes utdanningsnivå har direkte effekter. Å forbedre karakterene fra videregående skole har derimot en negativ effekt og reduserer sannsynligheten for å være i høyere utdanning fem år etter grunnskolen. Dette forklares ganske enkelt med at disse ungdommene forsinkes i sin vei til høyere utdanning, fordi de bruker tid på omveien via karakterforbedring. Når vi ikke finner noen tilsvarende effekt blant poengsamlerne, må dette bety at disse kan befinne seg både i og utenfor høyere utdanning. De kan ta én høyere utdanning som ledd i strategien for å komme inn på en annen, eller de kan samle poeng eller kvalifisere seg for høyere studier gjennom arbeidsliv eller verneplikt.

Økt konkurranse kan gi skjerpet sosial seleksjon

Analysene som ligger til grunn for denne artikkelen bekrefter tidligere undersøkelsers funn om at sosial bakgrunn har en vesentlig betydning for rekrutteringen til høyere utdanning. Særlig har foreldrenes utdanningsnivå mye å si, fordi dette har så stor betydning for skoleprestasjoner og studieretningsvalg og for sannsynligheten for å planlegge å ta høyere utdanning.

I en tid der søkingen til høyere utdanning er større en noen gang, er det grunn til å legge merke til hvilken betydning seleksjonsmekanismene har. Slik det nå er veier skoleprestasjonene svært tungt, faktisk så tungt at man med ganske stor grad av sikkerhet kan forutsi allerede ved slutten av grunnskolen hvem som har gode muligheter for å nå høyere utdanning og hvem som har tunge odds mot seg. Når vi samtidig kan fastslå at de med dårligst karakterer ikke gjør mer enn de mest skoleflinke for å forbedre opptaksmulighetene sine gjennom poengsamling eller karakterforbedringer, betyr dette at konkurransen må være hard på alle nivåer, noe vi også får bekreftet gjennom andre kilder. Den knallharde konkurransen om plasser i høyere utdanning og den nære sammenhengen mellom sosial bakgrunn og skoleprestasjoner, kan komme til skjerpe den sosiale seleksjonen til høyere utdanning.

Ungdomstida er for mange preget av konkurranse om gode karakterer, og det er ikke uten grunn når vi ser hvilken betydning karakterene faktisk har for sjansene til å nå videre i utdanningssystemet. En del av denne konkurransen er kanskje sunn og vil sikkert føre til at flere lærer mer enn de ellers ville ha gjort. Likevel må vi kunne anta at mange møter denne konkurransen allerede i ungdomsskolen og kanskje faller gjennom i det videre løpet, selv om de kan vise til brukbare resultater. Ungdomstida vil for mange bli preget av posisjonering foran køene til arbeidsliv og videre utdanning. Mange bruker viktige år av livet til å forbedre karakterer etter først å ha gjennomgått flere år med konkurranse om de beste resultatene i skolen. Dersom de opplever at innsatsen er forgjeves, vil dette neppe styrke selvtilliten.

Reform 94 kan virke i flere retninger

Hvilke effekter vil Reform 94 kunne ha på den knallharde konkurransen om utdanning og arbeid som ungdommen nå opplever? Dersom målsetningen nås om å gi alle et tilbud om tre eller fire års videregående opplæring, så vil dette i det minste redusere noe av konkurransen i denne delen av utdanningspyramiden, og det vil kanskje også svekke tendensene til økt konkur-

ranse på ungdomsskoletrinnet. Flere i aldersgruppa 16-20 år vil være i utdanning, og dette kan svekke konkurransen om de få arbeidsplassene ungdom har tilgang til.

Det er idag små begrensninger på mulighetene til å gjennomføre treårig allmennfaglig utdanning for de som ønsker det. Allmennfag kan på den måten ha blitt et nest beste valg for mange som egentlig ønsker en yrkesutdanning der sjansene for opptak er mindre. Dersom mulighetene for å oppnå yrkeskompetanse bedres, vil dette kunne bli et alternativ for en del av de som nå velger allmennfag, og som siden kanskje søker til høyere utdanning. En viktig forutsetning for at dette skal resultere i minsket søking til høyere utdanning er uansett at det finnes arbeidsplasser til de som gjennomfører en yrkesutdanning.

Reformens mål om fleksibilitet i løpet av videregående opplæring kan virke i motsatt retning. Tanken er at man skal kunne erstatte læretida med et allmennfaglig tillegg, eller supplere en fullført yrkesutdanning med et tilsvarende tillegg for å oppnå studiekompetanse. Dersom yrkesutdanningen ikke gir gevinst på arbeidsmarkedet, vil en økende andel av ungdommen, også de med yrkesutdanning, kunne slutte seg til køene av utdannings-søkende foran høgskolenes og universitetenes porter. Riktignok vil mange veier føre fram til disse køene, og portene inn i høyere utdanning er kanskje flere, men dette er til liten trøst dersom trengselen innenfor er like stor som før.

Litteratur

- Aamodt, Per Olaf (1982): *Utdanning og sosial bakgrunn*. Oslo-Kongsvinger, Statistisk Sentralbyrå, Samfunnsøkonomiske studier 51.
- Edvardsen, Rolf (1993): *Ungdoms utdannings og yrkesplaner*. Oslo, NAVFs utredningsinstitutt, Rapport 13/93.
- Eeg-Henriksen, Fride (1983): *Fra skolegang til poengsamling*. Oslo, NAVFs utredningsinstitutt, Melding 1983:7.
- Grøgaard, Jens B. (1994): Ett skritt tilbake for å gå to fram? På kryss og tvers i den videregående skolen. I *Samfunnsspeilet 2/94*, Oslo-Kongsvinger, Statistisk Sentralbyrå.

Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet (1991): *Veien videre til studie- og yrkeskompetanse for alle*. NOU 1991:4.

Lauvås, Nille (1992): *Rekruttering og studieprogresjon i videregående skole*. Oslo, Institutt for sosialforskning, INAS-rapport 92:3.

Vassenden, Elisabetta (1993): *Elevstrømmer i videregående utdanning. I Sosialt utsyn 1993*, Oslo-Kongsvinger, Statistisk Sentralbyrå.

4 Søking og opptak til høyere utdanning i 1993

Av Nina Sandberg

Til tross for økt opptakskapasitet medførte fjorårets rekordartede søking til høyere utdanning det største antall avviste søkere noen sinne. Utdanning teller mye for sjansene til innpass på heltidsarbeidsmarkedet. Enkelte har advart om at Norge kan gå i retning av et to-tredjedelssamfunn, hvor arbeidsløse risikerer å ekskluderes i en minoritet med små muligheter til å endre egen livssituasjon. I lys av den skjerpede konkurransen om arbeids- og studieplasser blir det viktig å fokusere på gruppen av avviste utdanningsøkere. Hva betyr det å bli nektet adgang til universiteter og høyskoler? Regnes avvisningen som endelig, eller søkes det på nytt?

Hensikten med denne artikkelen er først og fremst å avdekke hva som skjer med de avviste søkerne. I tillegg interesserer vi oss for de som fikk, men ikke tok i mot tilbud om studieplass. Hvorfor gir noen søkere avkall på studietilbud, selv under hard konkurranse om plassene? Med utgangspunkt i opptaket til høyere utdanning i 1993 stiller vi derfor disse sentrale spørsmålene: Hvem fikk avslag? Hvem tok i mot tilbud om plass, og hvem gjorde det ikke? Hva gjør søkerne ett år etter at de søkte studieplass? Hvilke planer og ønsker har de for framtiden?

På oppdrag fra Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet er Utredningsinstituttet i gang med en spørreundersøkelse blant 6001 av fjorårets utdanningsøkere. Hensikten er å kartlegge søkerens situasjon ett år etter at de søkte om plass i høyere utdanning. Utvalget er trukket i samarbeid med Samordnet Opptak (SO), og tilsvarer 5,3 prosent av total søkermasse i 1993.¹ Eget surveymateriale er supplert med opplysninger fra SO's databaser. Resultatene som legges fram er midlertidige og bygger på 58 prosent svar. Endelig svarprosent blir høyere, men så langt kan vi konstatere at det innsamlede materialet ikke har noen avgjørende skjevheter sammenlignet med utvalget og søkermengden som helhet.

---

¹ Søknadene sendes til og behandles ved de enkelte læresteder eller opptakssentraler, som igjen rapporterer søker- og søknadsdata til Samordnet Opptak.

Hvem fikk avslag, hvem fikk tilbud?

Med likhet som en generell utdanningspolitisk målsetting skal utdanning kunne tas uavhengig av alder, kjønn, geografiske forhold, økonomisk eller sosial situasjon. Det har blitt hevdet at økt konkurranse om studieplassene fremmer eliterekuttering og undergraver prinsippet om lik rett til utdanning. Tabell 1 viser bakgrunnen til fire grupper av søkere.²

Tabell 1 Søkerens bakgrunn. SO's søkerkategorier. Prosentandeler. Gjennomsnitt

	Ukvalifisert	Ingen tilbud	Tilbud, ikke møtt	Tilbud, møtt	Totalt
Alder (gj.sn.)	22	24	23	23	23
< 22 år	49%	49%	47%	54%	51%
Kvinner	53%	69%	59%	60%	61%
Far med høy utd.	34%	33%	39%	44%	39%
Mor med høy utd.	19%	22%	24%	32%	27%
<i>Gj.snitt</i>					
<i>Eksamenskarakter:</i>					
Matematikk	3,1	3,2	3,6	3,7	3,5
Engelsk	3,7	3,7	4,1	4,2	4,0
Norsk	3,5	3,5	3,9	3,9	3,8
(N)	273	715	773	1490	3251

Respondentene er gruppert etter den søkerstatus de i følge SO hadde ved opptaket. Kategoriene er gjensidig utelukkende. Ukvalifiserte søkere fylte ikke opptakskravene til noen av de studiene de søkte seg til i fjor, og ble derfor avvist.³ *Ingen tilbud* betyr at søkerne kvalifiserte til minimum ett av studiene de søkte på, uten at noen av søknadene resulterte i tilbud om plass.

² 159 respondenter er utelatt fra tabellene i den videre framstillingen på grunn av manglende opplysninger om søkerstatus.

³ Vilklårene for å regnes som kvalifisert søker til *regionale høyskoler*: Søkeren må oppfylle ett av tre generelle minstekrav for opptak. For alle tre kategorier kreves det kunnskaper i bestemte fag på nivå med eksamen fra studieretning for allmenne fag. Ulike utdanninger har ulike fagkrav. Noen høyskoler har tilleggskrav utover minstekravene. Ved *universiteter og vitenskapelige høyskoler* fordres det at søkeren fyller et generelt minste opptakskrav for å regnes som kvalifisert, og enkelte studier har tilleggskrav.

Tilbud har alle søkere som fikk minst ett tilbud om studieplass i fjor. *Ikke møtt* innebærer at søkeren ikke har benyttet seg av noen av de tilbudte studieplassene. Søkere som har *møtt* har tatt i mot tilbud om plass og møtt opp på lærestedet ved semesterstart.

Ved siden av at søkere med høyt utdannede foreldre oftere fikk studie-tilbud, er det først og fremst *karakterene fra videregående utdanning* som skiller mellom de som ble tilbudt studieplass og de som fikk avslag. I gjennomsnitt ligger avviste søkere (ukvalifiserte og kvalifiserte) en halv karakter lavere enn de som fikk tilbud. Imidlertid blir sammenhengene mellom foreldres utdanningsbakgrunn og barnas karakternivå stadig påvist, se for eksempel Nils Vibes artikkel "Veien fram til høyere utdanning" i denne utgave av "Utdanning og arbeidsmarked".

Avviste søkere har tilnærmet samme karaktergjennomsnitt uansett om de var kvalifiserte eller ikke. Dette illustrerer at skoleprestasjoner ikke er det eneste avgjørende kriterium for hvilken status søkerne ender opp med etter opptaket. Spissformulert er det viktig å ha klart for seg at ukvalifisert ikke er ensbetydende med sjanseløs i utdanningssystemet. Vi understreker at her følges SO's bruk av begrepene kvalifisert/ukvalifisert søker. Ukvalifiserte søkere fyller ikke opptaksbetingelsene *til de utdanningene vedkommende har søkt seg til*. Dette betyr ikke nødvendigvis at de mangler kvalifikasjoner for høyere utdanning generelt.

Bred søking øker sjansene for å kategoriseres som kvalifisert. Motsatt avtar denne sannsynligheten ved smal søking mot studier med strenge opptakskrav. Ukvalifiserte sendte i gjennomsnitt færre søknader (5,4) enn kvalifiserte (7,3). På samme vis er det ulik søkerstrategi heller enn karakternivå som skiller søkerne med tilbud: De som har tatt i mot en studieplass har sendt flest søknader av alle (9,8), gjennomsnittlig to flere enn de som lot tilbudet stå ubenyttet (7,7).

Om fjorårets opptak ikke nettopp preges av eliterekuttering, betyr det ikke at sosiale skjevheter er helt utjevnet: Avviste søkere har sjeldnere enn andre foreldre med utdanning fra høyskole eller universitet. Mest markert er forskjellen mellom ukvalifiserte søkere og de som møtte på en tilbudt studieplass. Til tross for høyeste gjennomsnittsalder og størst aldersspredning er to tredjedeler av de ukvalifiserte yngre enn 25 år.⁴ Generelt skiller søkere under 25 seg ut ved at foreldrene oftere har akademisk bakgrunn. Den lave andelen ukvalifiserte søkere med høyt utdannede foreldre

---

⁴ 75 prosent av de kvalifiserte med avslag er yngre enn 25 år.

kan altså ikke bare forklares med at eldre søkere drar ned gjennomsnittet. Det er en reell skjevfordeling av avslag og tilbud mellom søkere med ulik sosial bakgrunn, noe som trolig skyldes sosiale forskjeller i karakternivå.

De yngre søkerne representerer et generasjonsskifte med hensyn til foreldres utdanningsnivå. Vi finner en klar sammenheng mellom søkerens alder og foreldrenes skolegang. Jo yngre søkere, jo mer alminnelig er det med høyt utdannet opphav: 45 prosent av søkerne under 22 år har fedre med høyskole- eller universitetsutdanning. I aldersgruppen 22 til 24 år har 37 prosent en far med høy utdanning, det samme gjelder 33 prosent av de mellom 25 og 27 år og 27 prosent av de som er eldre enn 27 år. Yngre søkere har også i stigende grad høyt utdannede mødre, men her ligger andelen med høyere utdanning mellom 11 og 14 prosentpoeng lavere enn for fedrene. To faktorer bidrar til å forklare denne endringen: Rent allment er utdanningsnivået i foreldregenerasjonen hevet. Dessuten utsetter ikke unge fra høyere sosiale lag egen studiestart i samme utstrekning som før.

Kjønnsforskjeller finnes også, men den tradisjonelle mannsdominansen innen høyere utdanning er forlenget et avsluttet kapittel: 60 prosent av alle som søkte i fjor var kvinner. Kvinnene utgjorde likevel ikke mer enn halvparten av de ukvalifiserte søkerne. Også her kan vi spore årsaken tilbake til søkerstrategi. Kvinner søkte nemlig betydelig bredere enn menn, i gjennomsnitt sendte de 9,5 søknader hver i fjor, mot 6,7 søknadsalternativer per mann. Vi kan også regne med at kvinner har bedre søkergrunnlag enn sine mannlige konkurrenter. I videregående skole velger jentene oftere linjer som gir studiekompetanse.

På den annen side var det uforholdsmessig mange kvinner blant de avviste kvalifiserte søkerne. Dette skyldes antakelig at kvinner oftere enn menn søker seg til ettertraktede studier med strenge opptaksbetingelser. Ved fjorårets opptak registrerte SO mellom 70 og 85 prosent kvinnelige søkere til helsefag- og sosialarbeiderutdanningene, utdanningstyper med liten dekningsgrad. Der hvor dekningsgraden var stor, ingeniør- og realfag, var menn i flertall blant søkerne. Vårt materiale illustrerer også dette forholdet: Mens helse- og sosialfag var førstevalg for flest kvinner, var teknologiske fag det flest menn ville studere da de søkte i fjor. Nettopp helse- og sosialfag var vanligste førstepreferanse blant de som ble avvist. En fjerdedel av de ukvalifiserte søkerne og 38 prosent av de kvalifiserte uten tilbud oppga at det var dette fagfeltet de helst ville studere innenfor.

Mer enn halvparten var gjengangere i søkerkøen

Opphopningen i søkerkøen er betydelig. Flertallet, 56 prosent av søkerne, oppga at de hadde søkt om studieplass før 1993 (tabell 2). En tredjedel av respondentene søkte både i 1993 og i 1992. Andelen er altså ikke redusert siden opptaket i 1992, hvor nesten en tredjedel av søkerne var gjengangere fra året før. Hva mer er: Hver syvende søker i 1993 hadde hatt søknader inne de tre siste årene på rad.

Når gjengangerne betraktes for seg, er det utholdenhet heller enn resignasjon som preger søkingen. De fleste av dem (60%) prøvde seg også i 1992. En fjerdedel har søkt både i 1991, 1992 og 1993.

Gjentatt søking år etter år er imidlertid ikke nødvendigvis et utslag av stadige avslag på alt man sender av søknader. To tredjedeler av de som ikke tok i mot tilbud om plass var gjengangere i søkerkøen.

Til tross for trengselen i køen, er de helt ferske søkerne ikke opplagte tapere i konkurransen om studieplassene. Riktig nok er det jevnt over relativt flere gjengangere enn førstegangssøkere med tilbud, men så har da også majoriteten av søkerne søkt tidligere. Andelen nye søkere blant de som tok i mot et studietilbud er faktisk litt større enn total andel førstegangssøkere.

Tabell 2 Førstegangssøkere og søkere fra tidligere år. SO's søkerkategorier. Prosent. Vertikal prosenttuering

	Ukvalifisert	Ingen tilbud	Tilbud, ikke møtt	Tilbud, møtt	Totalt
Nye søkere	65	42	34	46	44
Gjengangere	35	58	66	55	56
Søkt -92	14	37	37	34	34
søkt -91 og -92	3	15	18	14	14
Andre gjengangere	18	6	11	7	8
(N)	272	711	771	1486	3240 ⁵

Vi finner omtrent samme fordeling av nye og gamle søkere blant de kvalifiserte uten studietilbud som blant de som fikk tilbud og møtte. Delelinjen for hvor vi finner flest nye versus flest gamle søkere går ikke mellom avslag

⁵ Mangler opplysninger: 11

og tilbud. Derimot finner vi klart ulik representasjon når vi sammenligner ukvalifiserte søkere med de som fikk, men ikke tok i mot tilbud.

Førstegangssøkerne dominerer absolutt blant de som ikke kvalifiserte til noe av det de søkte på. Her finnes også den mest beskjedne andel gjengangere fra de siste årene. Motpolen til de ukvalifiserte er søkerne som ikke benyttet seg av et studietilbud; bare en tredjedel av disse er helt nye søkere.

Hvor ble det av fjorårets søkere?

SO's søkerstatistikker viser utfallet av de årlige opptakene. I oversiktene fra SO registreres søkerstatus (kvalifisert/ikke kvalifisert, tilbud/ikke tilbud, møtt/ikke møtt) utelukkende på grunnlag av søknadene forut for hvert opptak. Status for 1993 refererer følgelig kun til søknader⁶ innsendt i dette året. Når vi i tillegg vet at det vokser fram en rekke alternative ordninger omkring opptaket til høyere utdanning, er det klart at SO-data ikke kan gi et fullstendig bilde av søkerens situasjon en tid etter det formelle opptaket.

Et godt eksempel på dette har vi i andelen avviste søkere. Denne varierer avhengig av hvilken kilde som legges til grunn: Mens 20 prosent av respondentene i vår undersøkelse selv hevdet at de ikke hadde fått noe tilbud om studieplass i fjor, hadde SO registrert 29 prosent av dem som helt uten tilbud. Et avslag i SO's oversikter er altså ikke ensbetydende med at søkeren blir stående uten studietilbud.

Med disse forutsetningene klarlagt skal vi ta for oss søkerens hovedbeskjeftigelse etter at opptaket var avgjort. I tabell 3 angis virksomhet ett år etter at de søkte om studieplass. På spørsmålet 'Hva gjør du våren 1994' kunne respondentene om nødvendig oppgi flere aktiviteter.⁷

Flertallet av de som søkte i 1993 var i høyere utdanning neste vår. Mer spesielt noterer vi at over en fjerdedel av de avviste søkerne, uansett om de var kvalifiserte eller ikke, oppga at de tok høyere utdanning. De aller fleste av disse var heltidsstuderende. Videre svarte hele 40 prosent av de som - i henhold til SO - ikke benyttet seg av et tilbud at de studerte. Respondentenes egne opplysninger forklarer avviket fra SO's statistikker: Av skje-maene gikk det fram at en stor del av disse er privatister, mens andre er i gang med et studium påbegynt før 1993. Noen har også fått tilbud om

---

⁶ Til alle læresteder som er med i Samordnet Opptak.

⁷ Fordelingene summerer seg derfor ikke til 100 prosent, men vi har korrigert for valg av gjensidig utelukkende svaralternativer.

høyere utdanning utenom SO, for eksempel åpne studier ved private høgskoler.

Tabell 3 Beskjeftigelse våren 1994. SO's søkerkategorier. Prosentandeler

	Ukvalifisert	Ingen tilbud	Tilbud, ikke møtt	Tilbud, møtt	Alle grupper
Høyere utdanning	26	28	40	88	58
Arbeid	51	56	48	26	40
Annen utd.	18	18	9	1	8
Verneplikt/siv.arb.	7	4	7	1	4
Arb.ledig	9	6	3	1	3
Utd. i utlandet	2	3	4	1	2
Hjemme m. omsorgsoppgaver	2	4	3	1	2
Sykemeldt/trygdet el.l.	3	2	1	1	2
(N)	273	715	773	1490	3251

På samme tid er de som fikk avslag på søknad om studieplass oftere enn andre å finne i *annen utdanning* enn universiteter og høgskoler. Denne kategorien omfatter alle former for utdanning på lavere nivå, som videregående utdanning, folkehøgskole, etatsutdanning og annet som ikke regnes som høyere utdanning. 18 prosent i annen utdanning innen hver gruppe avviste søkere må kunne betegnes som relativt mye. I virkeligheten er andelen i annen utdanning enda større, idet flere søkere tar lavere og høyere nivå's utdanning samtidig, uten at dette kommer fram i tabellen.⁸

Nest etter høyere utdanning var inntektsgivende arbeid vanligste beskjeftigelse, 40 prosent av søkerne oppga at de hadde jobb. En viss overlapping mellom studier og arbeid kommer til syne ved at 14 prosent av alle som tar høyere utdanning også har jobb.

⁸ Andelen søkere i annen utdanning er større enn tabell 3 skulle tilsi. Grunnen er at annen utdanning ikke er registrert dersom respondenten samtidig er i høyere utdanning. Denne typen parallelle løp er ikke uvanlige: En hel del av fjorårets søkere forbedrer for eksempel karakterene fra videregående samtidig som de tar fag på høyere nivå.

Ikke overraskende er arbeid mest utbredt blant de avviste søkerne og minst blant de som benyttet seg av et tilbud om studieplass. Mer enn halvparten av de avviste søkerne, uten hensyn til gruppe, var i lønnet arbeid. Arbeid var også vanligste sysselsetting blant de som ikke hadde tatt i mot noe tilbud om studieplass. Bildet er helt annerledes om vi ser på søkerne som benyttet seg av et studietilbud: En fjerdedjedel svarte at de hadde jobb.

Samtlige utdanningssøkere som hadde inntektsgivende arbeid våren 1994 ble bedt om å spesifisere både arbeidstimer per uke og ansettelsesforhold. De som tok i mot en plass i høyere utdanning er typiske *deltidsarbeidstakere* i forhold til de andre. I gjennomsnitt bruker de minst tid til arbeid. Selv om timetallet varierer en hel del, jobber likevel majoriteten av dem mindre enn 20 timer i uken, og vanligste arbeidstid er 10 timers uke.

Heltidsarbeid er mer gjengs blant andre typer søkere med inntektsgivende arbeid. Felles for de med avslag og de som ikke tok i mot noe tilbud er at over halvparten innen hver gruppe arbeider 30 timer eller mer, med hyppigst oppgitte arbeidstid 37 - 38 timer i uken.

Fast ansettelse er hverken mer eller mindre alminnelig enn midlertidige kontrakter. Av samtlige med lønnsarbeid er omtrent like mange i fast som i midlertidig arbeid, uansett søkerstatus. Avviste søkere finner vi hyppigere enn andre på arbeidsmarkedstiltak, men forøvrig er det små forskjeller når det gjelder tilknytning til arbeidsstedet.

Arbeidsledigheten blant ukvalifiserte søkere er på 9 prosent. I 1993 var det gjennomsnittlig 12,1 prosent arbeidsledige i aldersgruppen 20-24 år (SSB, Arbeidsmarkedsstatistikk 1993). Størstedelen av de avviste utdanningssøkerne tilhører nettopp denne aldersgruppen, og disse ser dermed ikke ut til å være dårligere stilt på arbeidsmarkedet enn de det er naturlig å sammenligne dem med. Ellers noterer vi at for kvalifiserte søkere uten tilbud er arbeidsledigheten den samme som den vi har for arbeidsstyrken som helhet: Det var i alt 5,8 prosent arbeidsledige i første kvartal 1994.

Beredskapssøking er vanligste begrunnelse for å avslå tilbud om studie-plass

Vi har allerede fastslått at det er nokså få helt nye søkere blant de 23 prosent som SO har registrert med ubenyttet tilbud om studieplass. Til sammen 22 prosent av søkerne hevdet *selv* at de hadde takket nei til tilbud om studie-plass, latt være å møte eller avbrutt studiet underveis. Disse ble bedt om å ta stilling til et sett alternative begrunnelser for at de hadde avstått fra tilbudet.

Beredskapssøking synes å være stikkordet vi står igjen med etter å ha vurdert begrunnelsenes oppslutning: Halvparten av de som lot studieplassen fare svarte at det hadde hatt betydning at de ikke hadde hatt klare framtidplaner da de søkte. De hadde søkt for å kunne ha valgmuligheter. Nesten like mange tilla det motivet at de hadde foretrukket å være i inntektsgivende arbeid en viss relevanse, og for en tredjedel hadde dette hatt stor betydning for at de ikke tok i mot tilbudet. Til sammen 41 prosent la vekt på at de egentlig ikke hadde ønsket å studere, men hadde søkt for sikkerhets skyld. En nesten like stor andel oppga manglende samsvar mellom tilbud og egne faglige interesser som en grunn til at de takket nei. En fjerdedel sluttet seg til begrunnelsen om at utdanningen førte fram til et yrke de ikke hadde interesse av. En tilsvarende andel sa at økonomiske årsaker hadde spilt inn på valget, og en fjerdedel hadde tatt hensyn til endrede faglige interesser etter at de søkte.

Bare et fåtall hadde takket nei grunnet tilbud om studieplass i utlandet. Svært få var det også som hadde latt seg fraråde av sine nærmeste til å akseptere den tilbudte studieplassen.

Vi har sett spesielt på hva disse søkerne gjorde våren etter at de hadde sagt fra seg studietilbudet (tabell 4).

Tabell 4 Søkere som i følge egne opplysninger takket nei til tilbud om studieplass: Beskjeftigelse våren 1994. Prosentandeler

	Avslø selv	Ikke møtt	Avbrøt	Totalt
Arbeid	63	49	59	60
Høyere utd.	15	19	28	18
Annen utd.	11	8	6	10
Verneplikt	9	19	5	10
Arbeidsløs	4	5	6	5
Hjemme m. omsorg	3	5	4	4
Utd. i utlandet	3	2	3	3
Sykemeldt/trygd	1	1	5	2
(N)	496	134	123	753

De som avstod fra tilbud om studieplass har som regel noe annet å gå til. De fleste (60%) har jobb, og i alminnelighet jobber de heltid med 33 timers

arbeidsuke i gjennomsnitt. Dette rimer i og for seg godt med det generelle inntrykket at mange søker for sikkerhets skyld, og at 48 prosent grunnge handlingsvalget med at de foretrakk jobb framfor studier. 18 prosent av søkerne som takket nei er likevel i høyere utdanning. Noen av disse kan ha hatt studieplass da de søkte. En av ti tar utdanning som ikke klassifiseres som høyere studier. Like mange sier fra seg studiepllassen for å avtjene verneplikt eller siviltjeneste. 5 prosent er arbeidsløse, men alt i alt er det temmelig få som takker nei til studieplass om de ikke har andre sikre alternativer å falle tilbake på.

Majoriteten av de som ikke ville ta i mot studietilbudet hadde søkt tidligere; brorparten av disse søkte også i 1992. De aller fleste av disse søkerne har dessuten tenkt seg tilbake i søkerkøen også i neste omgang: 85 prosent opplyste at de kommer til å søke på nytt, de fleste allerede i 1994.

Flertallet av søkerne forventer å være i høyere utdanning innen nærmeste framtid

Søkernes planer for høsten 1994 retter seg først og fremst mot høyere utdanning. Majoriteten (63%) forventer at høyere studier blir den primære beskjeftigelse til høsten. Avviste søkere regner ikke med å skulle studere i samme grad som de med tilbud, men likevel er dette aktiviteten flest søkere med avslag venter å utføre.

Bare 20 prosent av søkerne tror de kommer til å være i jobb. Nesten en tredjedel av de uten tilbud, kvalifiserte eller ikke, antar at de befinner seg i arbeidslivet i løpet av høsten. Det samme gjelder litt færre av søkerne som ikke møtte opp på et tilbud registrert ved SO. Kun én av ti av de som tok i mot tilbud forventer å være yrkesaktive.

Mens svært få med tilbud om høyere studier innstiller seg på å gå inn i videregående utdanning, er det en god del avviste søkere som tror at dette blir hovedsysselsetting til høsten. Særlig er det de ukvalifiserte søkerne som forestiller seg dette alternativet.

Vi innledet med tanken om at det norske samfunnet kan være på vei mot en ny sosial orden, der splittelsen går mellom et 'tilfreds flertall' og en marginalisert minoritet av 'nye ekskluderte'; de uten arbeid. Mot denne bakgrunn er det tankevekkende at blant arbeidsløse innen begge grupper avviste søkere var fortsatt arbeidsledighet vanligste forventede beskjeftigelse for høsten.

Langt flere avviste søkere ønsker enn forventer plass i høyere utdanning

Når vi sammenligner ønsket og forventet hovedaktivitet for høsten 1994, er det utvilsomt de avviste søkerne som opplever det størst gapet mellom hva de har lyst til og hva de tror de kommer til å gjøre. Men også generelt er differansene mellom ønsker og forventninger særlig store når det er tale om høyere utdanning. Sett under ett, er det ti prosentpoeng flere som ønsker enn som tror at de studerer til høsten. Både for ukvalifiserte og kvalifiserte med avslag er andelen som helst vil være i høyere utdanning langt større (33 prosentpoeng) enn andelen som tror de kommer til å realisere dette ønsket. Dessuten er andelen avviste søkere som helst vil arbeide mindre enn andelen som tror at de blir arbeidstakere.

De som ikke er inne allerede vil søke om studieplass på nytt

Alle, så nær som de som selv oppga at de fortsatt studerte våren 1994, ble spurt om de var innstilt på å søke om en plass i høyere utdanning i inneværende år eller senere. Det later til at svært få akter å bakke ut av søkerkøen med det første. Så godt som alle sammen (87%) har planer om å prøve seg på nytt. 65 prosent hadde allerede søkt eller kom til å søke i 1994. 22 prosent svarte at de tidligst ville søke i 1995. Utenom dette kommer 2 prosent som enten har eller vil søke bare i utlandet.

Planer om ny søknad er nesten vel så vanlig blant gjengangerne som førstegangssøkere. 90 prosent av de nye søkerne og 85 prosent av de som har søkt før, er innstilt på å søke om studieplass i Norge på nytt. Nye og mer erfarne søkere har også det til felles at de fleste vil søke alt i 1994.

Oppimot halvparten av de som vil søke om igjen har vurdert å forbedre karakterene fra videregående

Søkerplaner kan være mer eller mindre helhjertede. Derfor vil vi også ta rede på hvor mange som har foretatt seg noe aktivt for å øke egne opptaksmuligheter. Samtlige som av ulike årsaker ikke studerte våren 1994, men som oppga at de ville søke om studieplass på nytt (i Norge eller utlandet) fikk spørsmål om de hadde gjort eller ville gjøre noe for å bedre sjansene til å komme inn på den utdanningen de ønsket. Hele to tredjedeler svarte at de hadde valgt eller kom til å velge et eller flere av de handlingsalternativene som var listet opp på spørreskjemaet. Tabell 5 angir andelen av disse respondentene som *har* og andelen som *vil* iverksette ulike tiltak for å forbedre

opptaksmulighetene. I tillegg spesifiseres den samlede andel som overveier og/eller har gjennomført de enkelte tiltakene.

Den vanligste foranstaltning for å fremme egen posisjon i søkerkøen er å forbedre karakterene fra videregående utdanning. Til sammen oppgir nesten halvparten av de som ikke studerer, men som vil søke på nytt, at de skal eller har rettet på gamle karakterer. En fjerdedel av de spurte har allerede gjort dette, og en fjerdedel vil prøve. Av andre påtenkte eller tilbake-lagte forbedrede tiltak nevnes oftest arbeidspraksis (24%) og poengsamling på universitet eller høyskole (21%).

Tabell 5 Andel av de som ikke var i høyere utdanning våren 1994 og som har forsøkt/vil forsøke å bedre egne opptaksmuligheter. Prosent (N=1422)

	Har gjort	Vil forsøke	Har gjort/ vil forsøke
Forbedre karakterer fra videregående	25	25	46
Skaffe arbeid el. praksis som kvalifiserer til opptak	16	9	24
Ta enkeltfag ved universitet eller høyskole	10	13	21
Ta kurs ved Friundervisning/Folkeuniversitet el.l.	9	7	15
Ta fordypningsfag i videregående skole	7	8	15
Avtjene verneplikt	11	3	14
Ta AMO-kurs	4	5	9
Ta utdanning i utlandet	2	5	7
Annet	3	2	4

Motivene for å søke høyere utdanning skal ikke drøftes her, men det er åpenbart at disse varierer. Én av fem ikke-studerende våren 1994 har for eksempel overveid å bruke fag i høyere utdanning som en nøkkel til å komme inn på det studiet de trakter mest etter. Et blikk på de som studerte våren 1994 støtter inntrykket av at det foretas mange ekstrarunder innenfor systemet. 44 prosent av studentene oppga at de tok sikte på å søke seg til *annen* høyere utdanning enn den de var i gang med. Alle studenter ble forespurt om graden av samsvar mellom egne ønsker på søketidspunktet og

Dagens søkere til høyere utdanning "spiller på flere hester" for å sikre seg tilgang til studieplasser. Dette medfører at 1 av 6 studenter studerer noe annet enn det de helst ønsket.

den utdanning de nå var i. Hver sjettede student svarte at de ikke hadde kommet inn på den utdanningen som hadde vært deres fremste ønske da de søkte, og at de helst ville studert noe helt annet. Hele 71 prosent av disse var innstilt på å søke om plass i annen høyere utdanning.

Arbeid er vanligste alternativ til ny oppstilling i søkerkøen

Et mindretall (11%) av de som ikke var i høyere utdanning våren 1994 svarte at de ikke ville søke om studieplass verken i dette året eller senere. På spørsmål om grunnen(e) til dette, ble de bedt om å ta stilling til 16 ulike begrunnelser. Anskaffelse av en jobb man ønsker å fortsette i teller tyngst blant de alternativer vi listet opp. 42 prosent svarte at det betydde mye at de hadde fått jobb, og med totalt 59 prosent som mente at dette ikke var uten betydning, er dette begrunnelsen som flest slutter opp om. Om lag 40 prosent ville dessuten *forsøke* å skaffe seg arbeid, og sa seg helt eller delvis enige i at jobbsøkerplaner hadde innvirkning på beslutningen om ikke å søke utdanning.

En del uttrykte økonomiske betenkeligheter i forhold til å søke på nytt. Økonomiske motiver framstår som viktigere for de jobbsøkende enn for de som alt har arbeid. Sammenlagt tilkjennega over halvparten at frykt for å samle opp for stor studiegjeld hadde betydning. Omtrent like mange (45%) hadde ikke råd til å studere.

Totalt 46 prosent hadde fullført egne utdanningsplaner. En tredjedel mente det hadde noe å si at de likevel ikke ville få plass i den utdanningen de helst ønsket. Rundt regnet en fjerdedel av de spurte tilla for svake karakterer fra videregående utdanning en viss innflytelse, og en like stor andel anførte at endret familiesituasjon hadde spilt en rolle.

Minst vekt la respondentene på helsemessige årsaker, at de ikke kjente noen som hadde samme studieplaner som dem selv, og på alternativet om heller å ville satse på videregående utdanning.

Begrunnelsene for hvorfor noen avstår fra ny søking kan med fordel ses i sammenheng med hva disse søkerne er sysselsatt med våren 1994: Det store flertall (to tredjedeler) av de som forlater søkerkøen har arbeid. Dette samsvarer bra med at såpass mange ga medhold til utsagnet om at jobb-erhvervelse spilte inn for at de ikke ville søke utdanning. Jevnt over er dette fulltidsarbeidende mennesker: Gjennomsnittlig er de på jobb 36 timer i uka, vanligste arbeidstid er 38 timers uke. Av spørsmålet om tilknytningen til arbeidsstedet går det fram at 62 prosent er i fast arbeid, 31 prosent har midlertidig ansettelse og 7 prosent er på arbeidsmarkedstiltak.

Etter arbeid er det høyere utdanning som er vanligste hovedbeskjeftigelse til de som ikke går med planer om ny søknad.

Bare 6 prosent er arbeidsledige. Majoriteten av disse er søkere som hevder å ha mottatt tilbud i fjor og fullført studiet allerede. Det finnes ingen arbeidsløse blant de søkerne som har angitt at de selv avslo tilbud om studieplass, hvilket skulle antyde at søkere vanligvis ikke takker nei til et tilbud dersom de ikke har andre utveier klare. 4 prosent tar utdanning i utlandet, samme andel er i lavere nivå's utdanning i Norge. De som tar annen utdanning enn den som gis ved universiteter eller høyskoler er framfor alt avviste utdanningssøkere, men en del har faktisk sagt fra seg en plass i høyere utdanning og heller valgt utdanning på lavere nivå. Noen ganske få er vernepliktige eller sivilarbeidere.

Oppsummering

Søkerstatistikkene fra Samordnet Opptak har fått medias oppmerksomhet og søking og opptak til høyere utdanning er blitt gjenstand for offentlig debatt. SO's tall for 1994-opptaket er blant annet brukt til å belegge antakelser om at et stort antall kvalifisert ungdom risikerer å skyves ut i usikre levekår fordi det er for få studieplasser. Ett viktig poeng med denne artikkelen har vært å påvise hvordan SO's søkerstatistikker lett kan bli villedende om de leses som beskrivelser av søkerens livsskjebner etter avviklet opptak.

Vi skal kort oppsummere gjennomgangen av fjorårets søking og opptak til høyere utdanning:

De fleste søkerne befant seg i høyere utdanning ett år etter at de søkte. Mer overraskende fant vi at dette også gjaldt for en fjerdedel av de som fikk avslag, kvalifiserte og ukvalifiserte. Bemerkesverdig mange av de som i følge SO ikke tok i mot noe tilbud var allikevel i høyere utdanning. Avviste søkere er ikke markant hardere rammet av arbeidsløshet enn befolkningen forøvrig, og ledigheten er mindre enn tallet for egen aldersgruppe.

Karakternivået og foreldrenes utdanningsbakgrunn skiller avviste søkere fra andre. Vi aner effekten av 1960-årenes økte studentkull når de yngste søkerne nå stadig oftere har foreldre med akademikerbakgrunn. Her ligger et nytt og viktig moment for diskusjon av rekrutteringen til høyere utdanning: Den såkalte eliten favner flere.

Søkertallene omfatter i stor grad de samme individer år etter år. Mer enn 50 prosent av fjorårets søkere hadde forsøkt seg tidligere. Nye søkere er i flertall i én eneste klasse av søkere: Nær to av tre av de som ikke kvali-

fiserte til noe av det de søkte seg til i fjor var førstegangssøkere. Ellers dominerte gjengangerne, især blant de som ikke tok i mot noe studietilbud.

Eget avslag på tilbud om studieplass kommer oftest fra folk som har søkt tidligere. Svært få frasier seg plassen om de ikke har noe annet å gå til. De fleste som takket nei har fast arbeid og søker av beredskapshensyn. I søkingen ligger et ønske om å bevare mulighetene for etterhvert å skifte beite. Majoriteten av respondentene forventer å være i høyere utdanning til høsten. Påfallende mange vil søke om studieplass på nytt, og slike planer følges i stor grad opp av konkrete tiltak for å bedre egne opptaksmuligheter. De få som ikke vil søke igjen begrunner som regel dette med at de har skaffet seg jobb.

Uten overdrivelse har søkingen til høyere utdanning i Norge antatt ekstreme dimensjoner. Opptakskapasiteten i universitets- og høgskole-systemet har aldri vært større. Vi skal avrunde med å sette den norske situasjonen litt i perspektiv: Sverige erfarer på langt nær likeartet søking til høyere utdanning, til tross for en befolkning som er omtrent den dobbelte av Norges. Rundt 90.000 søkte om studieplass i Sverige i 1993, omtrent 17.000 færre enn i Norge. I august 1994 var det 82.516 kvalifiserte søkere til svenske universiteter og høgskoler. Søkertallet ble omtalt som svært høyt i svensk dagspresse.⁹ Drøyt halvparten av disse (42.593) fikk plass i første omgang. Til sammenligning hadde Norge i 1993 hele 94.538 kvalifiserte søkere. 70.280 av disse fikk tilbud om studieplass.

---

⁹ 'Dagens Nyheter' 14. juli 1994.

5 Hvilke forhold forstyrrer studieprogresjonen?

Av Lisbet Berg

I denne artikkelen tar jeg utgangspunkt i hvordan de uteksaminerte kandidatene fra 1990¹ selv forklarer sine studieforsinkelser. Skyldes studieforsinkelsene, ut fra kandidatenes vurderinger, studieinterne forhold, studieeksterne forhold eller at de har tatt studieomveier?

Innledning

Svært mange studenter overskrider normert studietid med flere semestre. Under en tredjedel av universitetskandidatene fra 1990 hadde fullført innen normert tid, selv når vi ser bort fra studieavbrudd. Særlig i dagens situasjon, med lange køer av studiekompetente som ikke får studieplass, er det uheldig at de som har plass bruker for lang tid. I denne artikkelen vil jeg ikke komme inn på det kvalitative studieutbyttet, men minner om at det *kan* ligge et dilemma mellom rask studieprogresjon og faglig utbytte.

Mange forhold kan gi studieforsinkelser. Jeg vil i det følgende skille mellom tre ulike forhold: Studieomveier, studieinterne forhold og studieeksterne forhold.

Med *studieomveier* sikter jeg til forsinkelser som skyldes at kandidaten har tatt ekstra vektall, har påbegynt fag uten å ta eksamen, tatt spesielle fag som krever lengre tid enn graden normalt er normert til², utnytting av høyskoleutdanninger som gir mindre uttelling i vektall enn semesterbruken tilsier, samt om studenten har hatt studieopphold i utlandet som gir lengre studieløp.

Med *studieinterne forhold* sikter jeg til forsinkelser som skyldes at kandidaten har strøket eller trukket seg fra eksamen, har forbedret tidligere

---

¹ Datamaterialet er basert på prosjektet "Studieløpet", der alle som avla en høyere universitetsgrad (NTH unntatt) i løpet av 1990 fikk tilsendt et omfattende spørreskjema med spørsmål knyttet til deres egen studiegjennomføring. 74 prosent besvarte skjemaet. Studenter som har valgt å ta en kortere universitetsutdanning eller som har falt fra underveis er ikke med i utvalget.

² I prinsippet ikke forsinkelse, men gir lengre studietid enn normert.

karakterer, har hatt faglig behov for å bruke lengre tid, har hatt motivasjonsproblemer, eller at studietilbudet ble opplevd som dårlig.

Med *studieeksterne forhold* sikter jeg til forsinkelser som skyldes yrkesaktivitet, omsorgsoppgaver eller helsemessige og personlige problemer.

I spørreskjemaet krysset kandidatene av for om de overfor nevnte forholdene hadde vært tilstede og hvorvidt dette hadde ført til forsinkelser eller ikke. I første omgang skal vi se *hvor mange* av kandidatene som oppgir at de har hatt problemer i løpet av studiet med de forholdene som er nevnt. Det må presiseres at resultatene er basert på de studentene som har lyktes i å fullføre en høyere grad. De som har valgt å ta en lavere grad, eller har falt fra underveis, kan ha møtt andre og større problemer enn det disse resultatene gjenspeiler.

Tabell 1 Andeler av studentene som har oppgitt om følgende forhold har påvirket deres netto studieløp, og om dette har ført til studieforsinkelser. (N=1340) Horisontal prosentnering.

	Ja, og <i>med</i> forsinkelse	Ja, men <i>uten</i> forsinkelse	Nei
<i>Studieomveier totalt:</i>	51	5	44
Tatt ekstra vektall	42		58
Spesiell fagkombinasjon univ.	5		95
Spesiell fagkombinasjon høyskole	8		92
Studieopphold i utlandet	7	9	85
Påbegynt fag uten å ta eksamen	7	15	79
<i>Studieinterne forhold totalt:</i>	44	47	9
Strøket/trukket seg fra eksamen	19	29	51
Forbedret karakter	9	23	68
Faglige behov for mer tid	20	32	47
Manglende motivasjon	12	49	39
Dårlig studietilbud	6	35	59
<i>Studieeksterne forhold totalt:</i>	35	52	13
Yrkesaktivitet	26	54	21
Omsorgsoppgaver	10	16	74
Helse/pers.problemer	9	16	75

Studieomveier

Tabell 1 viser at halvparten (51%) av studentene har studieforsinkelser som kan tilbakeføres til at de har tatt studieomveier. Dette skyldes i hovedsak at studentene har tatt ekstra vektall, eller flere eksamener enn graden krever. At så mange studenter, 42 prosent, tar flere vektall enn strengt tatt nødvendig, kan skyldes at de har måttet samle poeng for å komme inn på studiet, at de i løpet av studiet enten har ønsket en bredere eller dypere kompetanse eller at de har tatt fag underveis som senere viste seg ikke å passe inn i den endelige graden.

Det å påbegynne et fag uten å ta eksamen, signaliserer også om feilvalg underveis. Mer enn hver femte student (22%) har påbegynt et fag, men sluttet før dette ga uttelling i vektall. Syv prosent har imidlertid holdt på så lenge at dette likevel har ført til studieforsinkelser. På et annet spørsmål har hele 45 prosent av kandidatene krysset av for at valg av første fag i større eller mindre grad var "ganske tilfeldig"³. Dette behøver naturligvis ikke bety at det var et uheldig valg. Likevel signaliserer det et stort behov for veiledning knyttet til valg av fag og studieretning.

Relativt få studenter rapporterer om "forsinkelser" som skyldes at de har tatt spesielle universitetsfag som krever mer tid enn studiet vanligvis er normert til, eller at de har innslag av utdanning fra høyskolesektoren som krever mer tid enn det gir uttelling for i vektall i universitetssystemet (f.eks. utbygging av en ingeniørutdanning eller sykepleierutdanning).

Studieinterne forhold

Noe under halvparten (44%) av kandidatene oppgir at studieinterne forhold har ført til studieforsinkelser. Omtrent like mange oppgir at de har hatt problemer, men uten at dette har ført til studieforsinkelser. Bare hver ellefte student har gått gjennom studiet uten hverken faglige problemer eller misnøye med studietilbudet.

Overraskende få kandidater, bare seks prosent, forklarer sine reelle studieforsinkelser direkte med at studietilbudet har vært avgjørende dårlig. Tar vi med de som tidvis har opplevd studietilbudet som dårlig, men uten at studieforsinkelsene knyttes direkte til dette, øker imidlertid andelen til 41 prosent.

---

³ Dette var et av femten utsagn knyttet til hvorfor de valgte første fag. På et annet utsagn krysset 96 prosent mer eller mindre positivt av for at valg av første fag var knyttet til interesse for faget.

Studieforsinkelser som henger sammen med studieinterne forhold knyttes oftest til personlig faglig progresjon: Nesten halvparten av kandidatene har erfaringer med hvordan det føles å stryke eller trekke seg fra en eksamen, men bare hver femte student (19 prosent) knytter studieforsinkelser til dette. Mer enn halvparten av kandidatene (52 %) mener at de har hatt faglige behov for å bruke lengre tid enn normert på en eksamen. Det er vanskelig å avgjøre om det er positivt eller negativt at majoriteten av disse likevel ikke har gitt seg selv ekstra tid.

I løpet av et langt studium er det naturlig at ikke motivasjonen alltid er på topp. Hele 61 prosent oppgir også at deres egen studieinnsats tidvis har vært lav som følge av svak studiemotivasjon eller at de har vært studieleie. Likevel er det bare 12 prosent som mener at egne studieforsinkelser kan knyttes direkte til svak studiemotivasjon. Imidlertid kan det være vanskelig å skille klart ut hva som skyldes svak studiemotivasjon og hva som skyldes andre forhold. For eksempel kan et dårlig studietilbud hemme motivasjonen, og en svak motivasjon kan føre til stryk og behov for å bruke mer tid enn eksamenen er normert til. Enda viktigere er kanskje at svak studiemotivasjon vil kunne føre til at studiet avsluttes, noe som innebærer at potensielle kandidater ikke lenger er med i utvalget. Det bør her nevnes at omtrent halvparten av studentene hadde et studieavbrudd på minst ett semester i løpet av studiet. Svært mange, 45 prosent, forklarte dette (delvis) med at de hadde vært mer eller mindre studieleie og ønsket å gjøre noe annet. Av tyve forskjellige oppgitte årsaker til studieavbrudd, var det dette svaralternativet flest krysset av for. På delt andre plass fulgte "økonomiske problemer" og at de hadde fått "tilbud om relevant, god jobb" (36%).

Under studieinterne forhold ser vi også at ganske mange, omtrent hver tredje kandidat, har tatt eksamener om igjen for å forbedre en tidligere karakter. Likevel er det bare ni prosent som knytter egne studieforsinkelser direkte til dette.

Studieeksterne forhold

Litt flere enn hver tredje kandidat (35%) knytter studieforsinkelser direkte til studieeksterne forhold. Enda flere, over halvparten av kandidatene (52 %), oppgir at slike forhold har vært tilstede, uten at dette har påvirket studieprogresjonen. Bare 13 prosent har verken jobbet, hatt omsorgsoppgaver eller vært alvorlig plaget av dårlig helse eller personlige problemer.

Så mange som hver fjerde kandidat oppgir at de i løpet av studiet har vært alvorlig plaget av dårlig helse eller personlige problemer. Bare ni

prosent knytter imidlertid egne studieforsinkelser direkte til slike problemer. Det bør igjen påpekes at årsaker til forsinkelser kan være komplekse og sammensatte, og at helseproblemer/personlige problemer for eksempel indirekte gjennom stryk kan føre til forsinkelser. Videre kan dårlig integrasjon i studiemiljøet lett kunne føre til personlige problemer med frafall som resultat. På de tidligere nevnte årsakene til studieavbrudd, kunne kandidatene også krysse av for om avbruddet skyldes (delvis) at studiemiljøet var dårlig og at de ikke trivdes som student. Av de som hadde hatt et studieavbrudd på minst ett semester, var det 17 prosent som krysset av for dette alternativet. Like mange krysset av for at helsemessige/personlige problemer hadde ført til studieavbrudd. Med andre ord, selv om helsemessige/personlige problemer ikke har ført til netto studieforsinkelser, kan dette ha gitt lengre brutto studietid.

En fjerdedel av studentene oppgir at de i løpet av studiet har hatt omsorgsforpliktelse ved siden av studiet. Likevel mener bare 10 prosent at omsorgsforpliktelsene har gitt studieforsinkelser. Det er nærliggende å stille spørsmål ved om resultatet skjuler et tradisjonelt kjønnsrollemønster: Det viser seg at 14 prosent av kvinnene mot 7 prosent av mennene oppgir at omsorgsforpliktelse har ført til studieforsinkelser. Omtrent like mange, 15 prosent av kvinnene og 17 prosent av mennene oppgir at de har hatt omsorgsforpliktelse uten at dette har gått ut over studieprogresjonen. Kjønnsforskjellene er langt mindre enn forventet. Det er relativt liten forskjell i andelen kvinnelige og mannlige kandidater som har hatt barn i studietiden. Tidligere undersøkelser basert på hele studentpopulasjonen, tyder imidlertid på at andelen kvinner med barn er langt høyere enn andelen menn med barn. Kan de små kjønnsforskjellene vi finner blant de ferdige kandidatene skyldes at kvinner som får barn i studietiden oftere faller fra enn menn som får barn i studietiden?

Ulike årsaker til avbrudd blant kvinner og menn kan indikere noe om ulike årsaker til frafall, fordi avbruddet kan bli endelig. Hele 30 prosent av kvinnene med studieavbrudd mot 7 prosent av mennene med studieavbrudd oppgir at avbruddet (helt eller delvis) skyldes "omsorgspermisjon/problemer med organisering av barnepass"⁴. Blant mennene med avbrudd var det 30 prosent som oppgir verneplikt som årsak. Imidlertid tar verneplikt i overkant av ett år, mens barns omsorgsbehov gjerne varer studietiden ut.

---

⁴ Dette forsterkes noe ved at litt flere av kvinnene (53%) enn av mennene (47%) har hatt studieavbrudd på minst ett semester.

Ikke uventet er det inntektsgivende arbeid som i størst grad har vært en konkurrerende aktivitet til studiet. Omtrent hver fjerde student (26%) mener at yrkesaktivitet i studietiden har ført til studieforsinkelser. Selv om hver fjerde kandidat oppgir at yrkesaktivitet har ført til forsinkelser, er det dobbelt så mange (54%) som oppgir at de har vært yrkesaktive uten at dette har ført til forsinkelser. Som forventet jobber de som oppga at yrkesaktiviteten hadde ført til studieforsinkelser i gjennomsnitt mer enn de som mener at yrkesaktiviteten ikke hadde ført til forsinkelser. Det kan også nevnes at svært få studenter jobber relativt mye gjennom hele studiet. Kun 4 prosent oppga at de hadde brukt mer enn 15 timer pr. uke til inntektsgivende arbeid både første studieåret, midt i studiet og siste studieåret. Det er langt flere (37%) som rapporterte at de kun hadde jobbet unntaksvis, eller overhodet ikke, på de tre tidspunktene. Selv om sannsynligheten for å ta inntekts-givende arbeid på ett tidspunkt i studiekarrieren øker dersom studenten har vært yrkesaktiv på et tidligere tidspunkt i studiekarrieren, er det en betydelig variasjon over studieløpet i hvordan den enkelte student fordeler sin tid på studier og arbeid.

Forsinkelser i semestre

I det overstående har vi sett *hvor mange* av studentene som har oppgitt at ulike forhold har ført til studieforsinkelser, men vi vet ikke *hvor lange* forsinkelser ulike forhold gir. Ved å benytte regresjonsanalyse kan vi likevel få et mål på hvor stor effekt ulike årsaker har hatt på antall semestre utover normert studietid. Studentenes egne vurderinger av hvorvidt henholdsvis studieomveier, studieinterne forhold og studieeksterne forhold eventuelt har vært tilstede og har ført til forsinkelser inngår i den følgende analysen som uavhengige variable. Disse svarer til hovedkategoriene i Tabell 1. Variablene er imidlertid ikke kontinuerlige og må omgjøres til dikotome variable. Dersom kandidaten har oppgitt at forholdet har gitt forsinkelser, får variabelen verdien "1", ellers "0".⁵:

---

⁵ Det er imidlertid mulig at forhold som har vært tilstede uten at kandidaten vurderer at dette gir forsinkelser, likevel gir forsinkelser. Alternativt kunne dette inkluderes i analysen ved å omgjøre hver variabel til to "dummy-variable". Dette gir tilnærmet samme resultat. M.a.o. ser kandidatenes vurderinger ut til å være rimelig realistiske.

Tabell 2 Effekt av studieomveier, studieinterne forhold og studieeksterne forhold på studieforsinkelser (antall ekstra semestre utover normert studietid). Ustandardiserte (B) og standardiserte (Beta) regresjonskoeffisienter. $R^2=.43$, $N=1260$.

	B	Beta
Studieomveier gir forsinkelser=1	2.5**	.46**
Studieinterne forhold gir forsinkelser=1	1.1**	.20**
Studieeksterne forhold gir forsinkelser=1	1.7**	.30**
Konstantledd	0.3**	

**=sign. på 1% nivå.

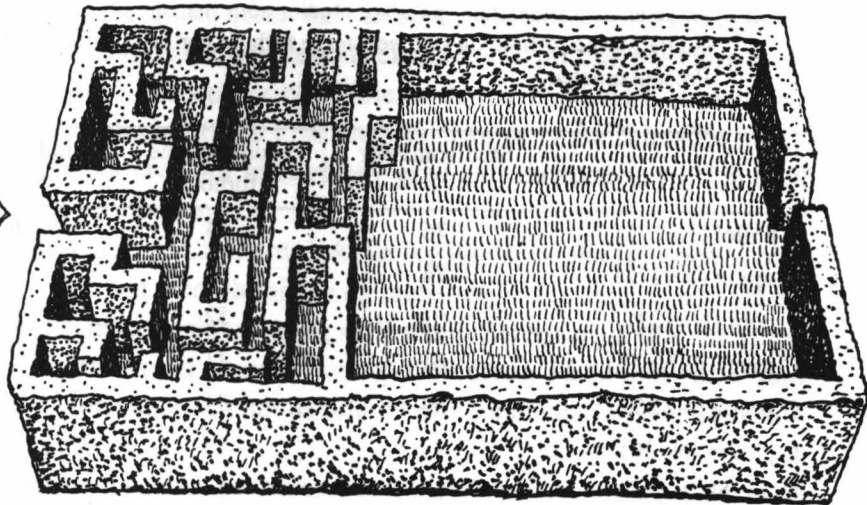
De standardiserte regresjonskoeffisientene (Beta) viser at forsinkelser knyttet til studieomveier har størst effekt på tendensen til å overskride normert studietid. Men også studieinterne og studieeksterne forhold har signifikant effekt på semesterbruken. De ustandardiserte regresjonskoeffisientene (B) viser at kandidatene som oppgir at studieomveier har gitt studieforsinkelser, har brukt 2,5 semestre utover normert tid. Fra Tabell 1 vet vi at dette gjelder 51 prosent av studentene. Gjennomsnittlig for hele kandidatpopulasjonen kan med andre ord ($2.5 \cdot .51$) 1,3 semestre føres tilbake til at studentene har tatt studieomveier. Studieinterne forhold som gir studieforsinkelser gir 1,1 semestre ekstra studietid. Til sammen 44 prosent oppga at forhold knyttet til selve studiet hadde gitt forsinkelser. Gjennomsnittlig kan derfor ($1,1 \cdot .44$) 0,5 semestre tilbakeføres til studieinterne forhold. Studieeksterne forhold legger beslag på 1,7 semestre. Tabell 1 viste at 35 prosent oppga at studieeksterne forhold hadde gitt studieforsinkelser. Gjennomsnittlig kan da ($1,7 \cdot .35$) 0,6 ekstra semestre utover normert studietid føres tilbake til studieeksterne forhold.⁶

Grunner til forsinkelser på ulike studier

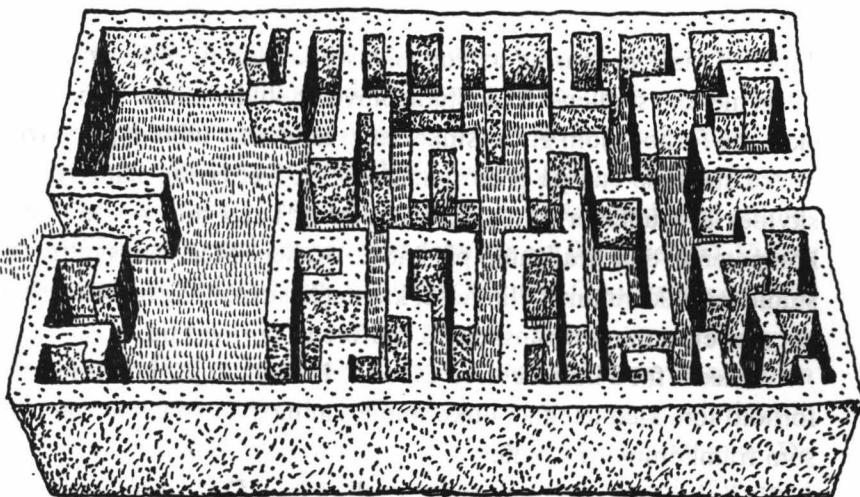
Tidligere presenterte resultater fra prosjektet "Studieløpet" har vist at gjennomsnittlige overskridelser av normert studietid varierer kraftig mellom studiene. Avslutningsvis skal jeg derfor vise en oversikt over andeler på ulike studier som har oppgitt at henholdsvis studieomveier, studieinterne forhold og studieeksterne forhold har ført til forsinkelser. Er for eksempel

⁶ Ved å addere de gjennomsnittlige forsinkelsene, samt legge til konstantleddet, ser vi at gjennomsnittstudenten bruker 2,7 semestre utover normert studietid. Vi har da ikke inkludert avbruddsemestre.

JUR
TANNLEGE
FARMASØYTER
MEDISIN

HISTORIE
REALISTER
SAMFAG
SPRAK

De ulike rammebetingelsene knyttet til fagenes struktur og egenart gjør det mer eller mindre vanskelig å fullføre til normal tid.

problemer knyttet til studieinterne forhold jevnt fordelt på studiene? Er det like vanlig å ta studieomveier på alle studier?

Tabell 3 Andeler av kandidatene på ulike studier som har oppgitt at studieomveier, studieinterne forhold og studieeksterne forhold har ført til studieforsinkelser. Prosentandeler.

	Studieomveier	Studieinterne forhold	Studieeksterne forhold
C.philol (N=176)	76	54	60
C.scient (N=222)	74	54	45
C.polit (N=122)	61	52	48
C.psychol (N=56)	61	41	21
C.oecon (N=26)	54	31	31
C.pharm (N=30)	43	13	7
C.jur (N=291)	23	54	34
C.med (N=209)	38	16	9
C.odont (N=45)	18	16	7

Tabell 3 viser at innslag av forsinkelser knyttet til ulike årsaker varierer sterkt mellom studiene. Både studieomveier, studieinterne forhold og studieeksterne forhold som gir forsinkelser er langt mer utbredt på de frie akademiske studiene enn på profesjonsstudiene. Det er lite sannsynlig at dette skyldes at studenter på enkelte studier er langt mer rotete eller mindre kompetente enn studenter på andre studier. Mer sannsynlig er det at studienes ulike rammebetingelser knyttet til struktur og fagenes egenart gjør det mer eller mindre vanskelig å fullføre til normert tid.

I stedet for å kommentere Tabell 3 direkte, vil jeg kort referere enkelte forhold som kjennetegner ulike studieretninger dersom man går bak tallene som framkommer i tabellen⁷:

Filologene tar ofte ekstra vektall (59%). De oppgir også å ha høyest grad av eksterne forpliktelser. De er både oftest yrkesaktive (hele 47% med forsinkelser og 33% uten) og har oftest omsorgsforpliktelser (25% med forsinkelser og 22% uten). Men de oppgir sjelden å ha strøket eller trukket

⁷ Kan sammenlignes med resultatene i Tabell 1.

seg fra en eksamen (13% med forsinkelser og 17% uten). Og de rapporterer sjeldnest om motivasjonsproblemer (11 prosent med forsinkelser og 32% uten).

Realistene er de som oftest har tatt ekstra vekttall (66%). I tillegg har de også oftest påbegynt et fag uten å ta eksamen (14 prosent med forsinkelser og 39% uten). De oppgir også ofte at de har opplevet å stryke eller trekke seg fra eksamen (bare 17% med forsinkelser, men hele 47% uten). Realistene rapporterer om relativt høy grad av yrkesaktivitet (37% med forsinkelser og 39% uten).

Samfunnsviterne (Cand.polit) skiller seg ikke spesielt ut på noen av områdene. Men i likhet med filologene og realistene har de relativt høy yrkesaktivitet (34% med forsinkelser og 49% uten). De har også ofte omsorgsforpliktelser (16% med forsinkelser og 23% uten). På samme måte som filologene og realistene knytter de relativt ofte forsinkelser til faglig behov for mer tid (32%).

Selv om majoriteten har vært yrkesaktive i løpet av studiet, er det få av *psykologene* som har fått studieforsinkelser på grunn av dette (9% med forsinkelser og 75% uten). Det er blant psykologene at det er størst misnøye med studietilbudet, men dette har likevel ikke ført til forsinkelser (4% med forsinkelser og 65% uten). Som kjent har psykologene ofte "ventesemestre" i løpet av studiet, dette er imidlertid ikke inkludert i "antall ekstra semestre".

Økonomene oppgir sjeldnest å ha strøket eller trukket seg fra en eksamen (7% med forsinkelser og 19% uten). Men de er svært opptatt av å forbedre en tidligere bestått karakter (22% med forsinkelser og 44% uten).

Farmasøytene utmerker seg ved at de fleste er fornøyd med studietilbudet (kun 7% misfornøyd, men uten at dette har gitt forsinkelser). Videre er deres yrkesaktivitet relativt sett svært lav (3% med forsinkelser og 67% uten).

Juristene har oftest erfaring med å stryke eller trekke seg fra eksamen (35% med forsinkelser og 28% uten). Resultatene tyder også på at juristene, sammen med økonomene, er svært opptatt av nivået på karakterene. De forbedrer en allerede bestått karakter langt oftere enn andre (17% med forsinkelser og 39% uten). Det er også juristene som oftest oppgir at de har hatt behov for ekstra tid til faglig fordypning (riktig nok bare 11% med forsinkelser, men hele 51% uten).

Medisinerne ser ut til å være lite opptatt av nivået på karakterene. Svært få har oppgitt at de har tatt eksamener om igjen for å forbedre en allerede bestått karakter (3% med forsinkelser og 6% uten). De oppgir relativt ofte

å ha hatt motivasjonsproblemer eller vært studieleie, men dette har likevel sjelden ført til forsinkelser (4% med forsinkelser og 63% uten). Medisinerne lar svært sjelden yrkesaktivitet gå ut over studiet (bare 2% med forsinkelser og 82% uten).

Tannlegene har oftest vært plaget av svak motivasjon, men dette har likevel sjelden ført til forsinkelser (67% uten forsinkelser og 7% med). De oppgir også sjeldnest å være yrkesaktive ved siden av studiet (bare 4% med forsinkelser og 52% uten).

Samlet vurdering

Det er i dag kamp om studieplassene. Derfor kan det virke lite hensiktsmessig, og urettferdig for de som ikke kommer inn, at de som kommer inn opptar en studieplass i nesten tre semestre utover det som er normert for å ta en høyere grad. Tendensen til studieomveier, særlig gjennom at kandidatene tar flere vektall enn nødvendig, gir størst utslag på studieforsinkelsene. Det kan være ulike grunner til dette: Poengsamling, feilvalg underveis eller ønske om mer eller bredere kompetanse. I dagens situasjon er det lite som tyder på at tendensen til poengsamling er blitt mindre. Snarere kan det vanskelige arbeidsmarkedet og kampen om studieplassene ha ført til en utdanningshamstring som ingen er tjent med. Dersom veksten i studentkullenes størrelser også betyr mindre veiledningskapasitet pr. student, kan dette også bety at faren for feilvalg underveis øker. Både for den enkelte student og for samfunnet er dette kostbart. Dagens høye rente på studielånet og fokuseringen på lav avkastning av utdanning vil kanskje bidra til at færre ser seg råd til å følge ønsket om mer eller bredere kompetanse. Imidlertid kan problemer på arbeidsmarkedet for ferdige kandidater godt tenkes å stimulere til å ta ekstra fag for å stille bedre i konkurransen om jobbene. Det er på de frie akademiske studiene at tendensen til studieomveier er mest utbredt. Selv om muligheten til å korrigere faglig kurs underveis i studiet i prinsippet er positivt, tyder resultatene på at behovet for veiledning i hvordan studiet faglig kan bygges opp er spesielt stort på disse fagene.

Studieeksterne forhold gir også forsinkelser. Hver fjerde kandidat oppga at yrkesaktivitet i løpet av studiet hadde gitt forsinkelser. I tillegg oppga omtrent halvparten at de hadde vært yrkesaktive i løpet av studiet *uten* at dette hadde bidratt til studieforsinkelser. Hvorvidt yrkesaktivitet gir forsinkelser eller ikke, avhenger naturligvis i stor grad av *hvor mye og hvor lenge* kandidaten har jobbet. Svært få oppga at de hadde hatt inntekts-givende arbeid gjennom hele studiet. Den gjennomsnittlige andelen av

studentene som var yrkesaktive på ett gitt tidspunkt, var på rundt 40 prosent. Det er stor variasjon mellom studiene i hvorvidt yrkesaktiviten går ut over studiet. Studiefinansieringen kan derfor ikke alene forklare hvorfor enkelte blir forsinket på grunn av for mye yrkesaktivitet i studietiden. Det kan se ut som om studentenes yrkesaktivitet henger noe sammen med de muligheter studiestrukturen gir til å kombinere studiet med yrkesaktivitet.

Forhold knyttet til selve studiet gir også forsinkelser. Særlig kan dette føres tilbake til at kandidatene har hatt faglig behov for tid til fordypning eller at de har strøket eller trukket seg fra en eksamen, som vel også er uttrykk for behov for mer tid.

6 Er de omsorgsutdannede de siste års "vinnere" på arbeidsmarkedet?

Av Clara Åse Arnesen

De økende arbeidsmarkedsproblemene de siste årene har rammet de forskjellige grupper av høyere utdannede i ulik grad. Mens det er rapportert om økende arbeidsledighetsproblemer blant økonomer, har arbeidsmarkedet for sosionomer og barnevernpedagoger forblitt svært gunstig. I denne artikkelen stiller vi spørsmål om de omsorgsutdannede er de siste års "vinnere" på arbeidsmarkedet.

Innledning

På midten av 1980-tallet var det stor bekymring for rekrutteringen til omsorgsyrkene. Både søkningen til utdanningene som kvalifiserer for slike yrker og undersøkelser av ungdommens utdanningsønsker viste synkende interesse for denne typen utdanning (se bl. a. Grue 1988). Samtidig syntes interessen for og etterspørselen etter økonomisk-administrativ utdanning å være umettelig. Det gunstige arbeidsmarkedet på begynnelsen og midten av 1980-tallet gjorde at økonomisk-administrativ utdanning framsto som særdeles attraktiv. Utdanningen kvalifiserte for både interessante og godt betalte jobber innen det private næringsliv.

Omsorgsyrkene framsto derimot som både slitsomme og dårlig betalte. Selv om jobbsikkerheten innenfor omsorgsyrkene var, og fremdeles er stor, var dette en faktor som ble tillagt relativt liten vekt i denne perioden da arbeidsledigheten var helt nede i 2 prosent av arbeidsstyrken.

I og med de negative endringene på arbeidsmarkedet mot slutten av 1980-tallet har de utdanningssøkendes preferanser for ulike typer utdanning endret seg. Signaler om store arbeidsmarkedsproblemer blant enkelte utdanningsgrupper, som f. eks. blant de økonomisk-administrativt utdannede, har gjort at jobbtrygghet de seineste årene har blitt tillagt større vekt ved valg av utdanning. Interessen for og søkningen til omsorgsutdanningene har da også tatt seg opp igjen. Men hvor godt har arbeidsmarkedet for de omsorgsutdannede egentlig vært og hvor dårlig har det vært/blitt for de med økonomisk-administrativ utdanning? Er det de med omsorgsutdanning som er de siste års "vinnere" på arbeidsmarkedet?

Formålet med denne artikkelen er nettopp å se hvor dramatiske endringene har vært på arbeidsmarkedet de siste årene for de med økonomisk-administrativ utdanning sammenlignet med de med omsorgsuttanning. Nærmere bestemt vil vi se på arbeidsmarkedsutviklingen for sosionomer, barnevernpedagoger, siviløkonomer og for personer med 2-årig økonomisk utdanning fra distriktshøgskolene som ble utdannet i henholdsvis 1985 og 1989. Dette betyr at vi ser på arbeidsmarkedstilpasningen til relativt nyutdannede; dvs personer som er tidlig i sin yrkeskarriere. Utdanningslengden for de ulike utdanningene vi ser på varierer mellom 2 og 4 år; DH-økonomutdanningen er toårig, sosionom- og barnevernpedagogutdanningen 3-årig og siviløkonomutdanningen 4-årig. De to kullene gikk ut på arbeidsmarkedet under meget forskjellige rammebetingelser; 1985-kullet under en høykonjunktur, 1989-kullet under etterkrigstidens sterkeste lavkonjunktur. Datamaterialet som vil bli benyttet er hentet fra en undersøkelse Utredningsinstituttet gjennomførte høsten 1992¹. Vi vil bruke ulike indikatorer som sysselsetting, arbeidsledighet, lønn, videreutdanning osv. for å belyse kullenes arbeidsmarkedstilpasning.

Utdanningsgruppene og deres arbeidsmarkedskvalifikasjoner

De utdanningsgruppene som vi nå skal se på kvalifiserer for svært forskjellige typer jobber. Sosionomenes og barnevernpedagogenes utdanning retter seg først og fremst inn mot ulike typer sosialt arbeid. Disse jobbene er stort sett å finne innen offentlig sektor. Videreutviklingen av velferdsstaten har gjort at det gjennom så godt som hele 1980-tallet og fram til 1992 (da vår undersøkelse ble gjennomført) har vært et økende behov for den typen kompetanse barnevernpedagoger og sosionomer har. Samtidig har tilgangen på nyutdannede bare økt svakt i perioden. Dette gjør at sosionomene og barnevernpedagogene har hatt et godt arbeidsmarked i denne

---

¹ I denne undersøkelsen ble kandidatene bedt om å gjøre rede for hvor mange jobber de hadde hatt etter avsluttet utdanning og en del kjennetegn ved disse jobbene. I tillegg ble perioder uten yrkesaktivitet og årsaken(e) til dette kartlagt. Videre ble høyere utdanning tatt før og etter sosionom-, barnevernpedagog- og økonomiutdanning kartlagt. Alle kandidater som ble uteksaminert våren 1985 og 1989 er med i vår undersøkelse. Pga feil i SSBs utdanningsregister ble sosionomer utdannet ved Sosialhøgskolen i Stavanger i 1985 ikke med i undersøkelsen. Feilopplysninger om uteksaminerte kandidater ved Bedriftsøkonomisk institutt gjør at siviløkonomer fra BI er utelukket i analysene. Svarprosenten lå mellom 70 og 75 prosent for de ulike gruppene.

perioden, og de to kullene som vi undersøkte har trolig møtt et relativt "likt" arbeidsmarked.

Siviløkonomene og de med en 2-årig økonomisk utdanning fra distriktshøgskolene må sies å ha en mer generalistpreget utdanning enn sosionomene og barnevernpedagogene. De er kvalifisert for en rekke ulike typer jobber først og fremst innen det private næringsliv, men også offentlig sektor sysselsetter et betydelig antall med denne utdanningsbakgrunn. For de med økonomisk-administrativ utdanning har perioden fra 1980 til 1992 vært meget turbulent. Fram til 1987 var det ekstremt høy etterspørsel etter personer med slik utdanning, og de økonomisk-administrativt utdannede hadde noen meget gode år på arbeidsmarkedet. De gode mulighetene gjorde at ungdommens interesse for slik utdanning var stor, og førte til en voldsom ekspansjon av utdanningskapasiteten innen økonomisk-administrative fag. Det var spesielt de privatfinansierte utdanningsinstitusjonene som ekspanderte, men også innen det offentlige utdanningssystemet var det en viss økning i antall studieplasser.

Da arbeidsmarkedet forverret seg dramatisk mot slutten av 1980-tallet fikk dette spesielt store konsekvenser for de med økonomisk-administrativ utdanning. Dette hadde blant annet sin bakgrunn i børskrakk og sammenbrudd innen bank- og finansvirksomhet. Endringene på arbeidsmarkedet gjør at de to kullene av økonomisk-administrativt utdannede som vi undersøkte har gått ut på arbeidsmarkedet under svært forskjellige rammebetingelser.

Utdanningsgruppenes tilpasning på arbeidsmarkedet

I dette avsnittet skal vi se hvordan de ulike gruppene/kullene har tilpasset seg arbeidsmarkedet i perioden etter at de avsluttet utdanningen. Vi er spesielt interessert i om det er store forskjeller mellom sosionomer og barnevernpedagoger på den ene siden og personer med økonomisk-administrativ utdanning på den andre siden i hvordan de har tilpasset seg arbeidsmarkedet, og om det er store forskjeller i tilpasningen mellom de som ble utdannet i henholdsvis 1985 og 1989. Vi vil bruke ulike indikatorer på arbeidsmarkedstilpasning som hovedbeskjeftigelse, arbeidsledighet, lederjobber og lønn. I analysen har vi for enkelthets skyld slått sammen sosionomer og barnevernpedagoger. Dette har vi kunnet gjøre fordi utdanningslengden er den samme og fordi det er relativt liten forskjell på de to gruppenes arbeidsmarked.

Arbeid, videre utdanning eller arbeidsledighet?

Selv om det finnes gode videreutdanningsmuligheter for både sosionom-, barnevernpedagog- og siviløkonomutdanningen må de likevel sies å være selvstendige yrkesutdanninger hvor inntektsgivende arbeid er det naturlige neste skritt etter avsluttet utdanning. For sosionomene og barnevernpedagogene er mye av videreutdanningen lagt opp som deltidsstudium ved siden av inntektsgivende arbeid, og det vil ofte være en fordel å ha noe yrkeserfaring før man påbegynner en videreutdanning.

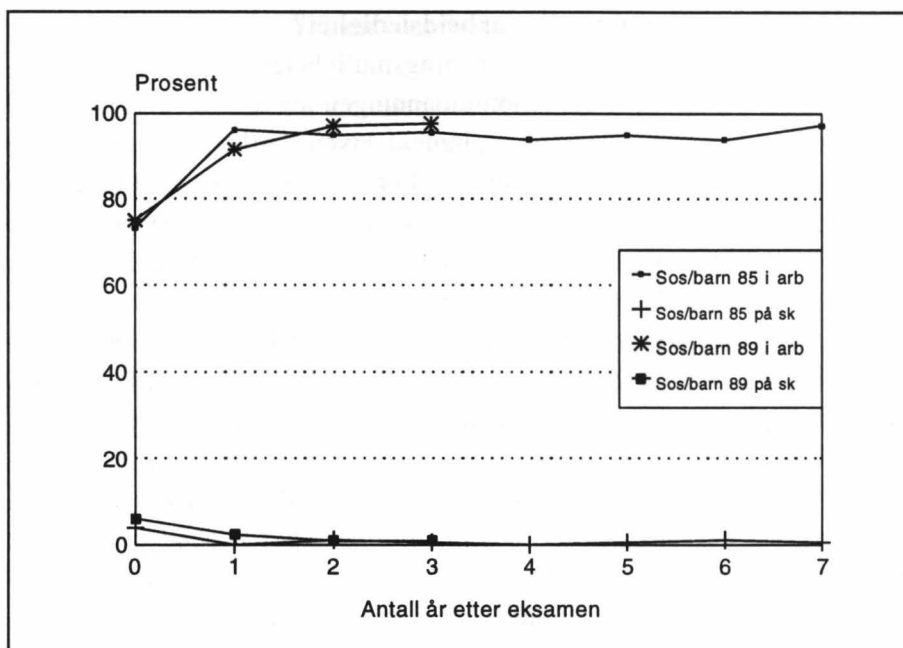
Det er imidlertid tvilsomt om den toårige DH-økonomutdanningen lenger kan karakteriseres som en selvstendig yrkesutdanning. I 1985, da etterspørselen etter økonomkompetanse fremdeles var meget høy, fungerte nok DH-økonomutdanningen som en selvstendig yrkesutdanning for mange. Etterhvert som problemene på arbeidsmarkedet meldte seg, vet vi fra Utdanningsinstituttets undersøkelser av kandidater et halvt år etter eksamen, at videreutdanningstilbøyeligheten blant DH-økonomene har økt kraftig (se Bækkens artikkel). Videre studier har blitt en vel så viktig aktivitet som inntektsgivende arbeid for denne gruppen.

Figurene 1 til 3 nedenfor viser andelen av de enkelte utdanningsgruppene/kullene som var henholdsvis i arbeid og i videre utdanning i august samme året, samt ett, to, tre år osv. etter at de fullførte sin utdanning. Figur 1 viser andelene for sosionomer og barnevernpedagoger.

Figuren viser at andelen i inntektsgivende arbeid var meget høy, og andelen i videre utdanning tilsvarende meget lav i perioden etter endt utdanning. Det var, som forventet, ingen vesentlige forskjeller mellom de to kullene av sosionomer og barnevernpedagoger. Den lave andelen som hadde skole som hovedaktivitet skyldes nok at sosionomers og barnevernpedagogers videreutdanning stort sett er lagt opp som deltidsutdanning som tas ved siden av jobben. Som forventet var arbeidsledighet ikke noe stort problem, verken for de som var utdannet i 1985 eller i 1989. I den grad de opplevde arbeidsledighet var dette i overgangen mellom utdanning og arbeid. Den høyeste arbeidsledigheten hadde 1985-kullet; i august samme året som de avsluttet utdanningen var 4,9 prosent av arbeidsstyrken² uten arbeid. Ett år etter eksamen og resten av perioden vi observerte var arbeidsledigheten så godt som ikke-eksisterende. Totalt sett hadde 5,6 prosent av sosionomene og barnevernpedagogene utdannet i 1985 en eller annen gang

---

² Arbeidsstyrken består av de som var sysselsatt i den aktuelle tidsperiode samt de som var uten inntektsgivende arbeid og hadde søkt arbeid for den aktuelle perioden.

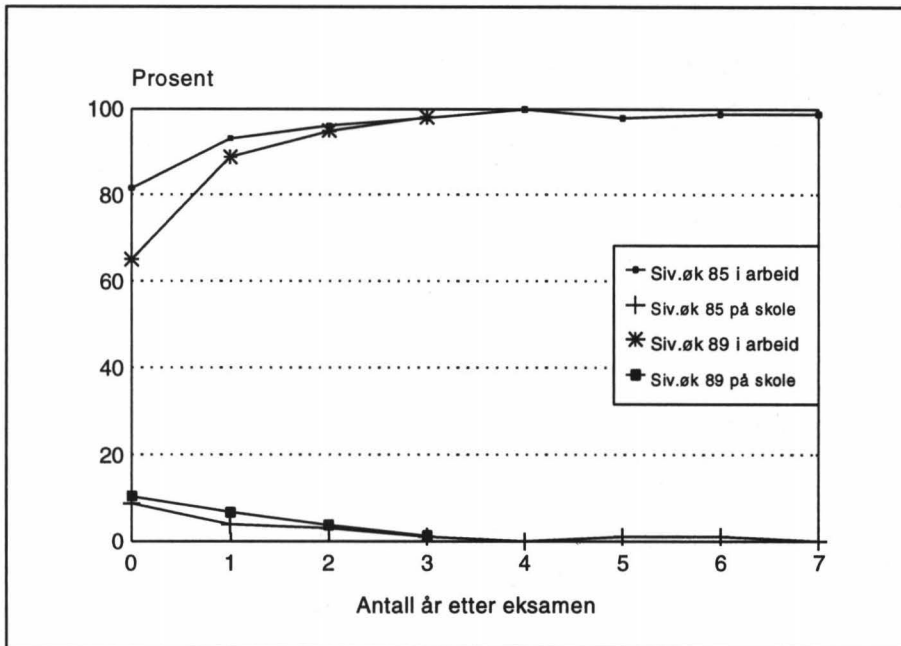

Figur 1 Andelen sosionomer og barnevernpedagoger i inntektsgivende arbeid og i videre studier etter antall år etter eksamen

erfart arbeidsledighet, mens tilsvarende tall for 1989-kullet var 4,7 prosent.

Figur 2 viser andelen av siviløkonomene utdannet i 1985 og 1989 i henholdsvis inntektsgivende arbeid og i videre utdanning. Vi ser at også blant siviløkonomene var yrkesaktiviteten meget høy og andelen i videreutdanning relativt lav i perioden etter endt utdanning. Det er interessant å merke seg at andelen yrkesaktive siviløkonomere utdannet i 1989 lå godt under yrkesaktiviteten for de som ble utdannet i 1985 rett etter og ca ett år etter fullført utdanning, og omtrent på samme nivå 2 og 3 år etter endt utdanning. Samtidig var det en svak økning i andelen som hadde videre utdanning som hovedbeskjeftigelse, men denne økningen motsvarte ikke nedgangen i yrkesaktivitet.

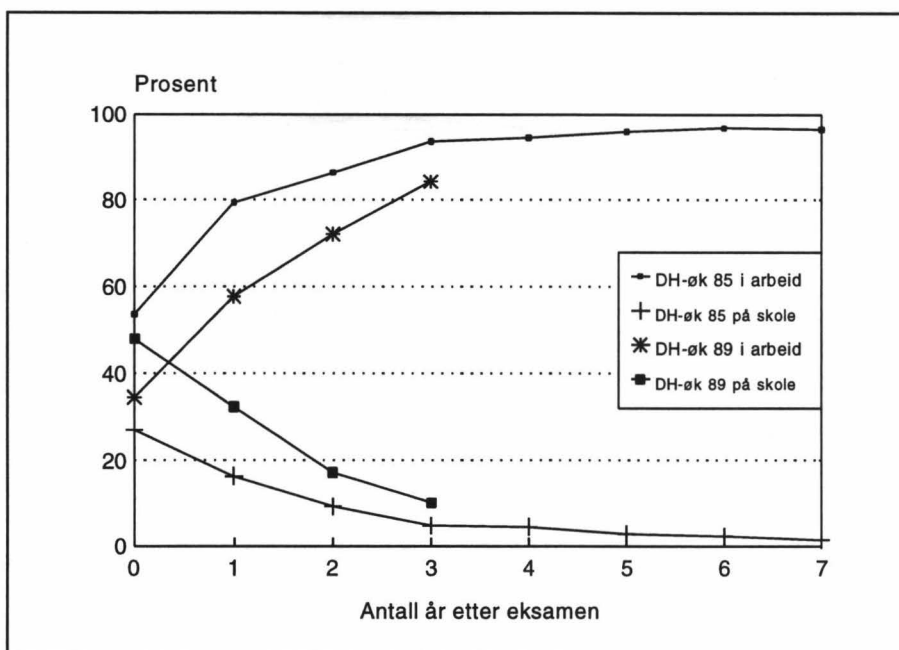
Figuren gir en indikasjon på økende problemer i overgangen mellom utdanning og arbeid for 1989-kullet sammenlignet med 1985-kullet. At 1989-kullet av siviløkonomere møtte betydelig større problemer på arbeidsmarkedet i overgangen mellom utdanning og arbeid bekreftes når vi ser på arbeidsledigheten (se figur 4). Mens arbeidsledighet var omtrent ikke-eksisterende blant siviløkonomere utdannet i 1985, har de som ble utdannet i 1989 opplevd arbeidsledighet av ganske stort omfang. I august samme året som utdanningen ble fullført var hele 17,1 prosent av de som var i arbeids-

Figur 2 Andelen siviløkonomer i inntektsgivende arbeid og i videre studier etter antall år etter eksamen

styrken helt uten inntektsgivende arbeid, i august året etter var arbeidsledigheten falt til 2,7 prosent. Totalt sett hadde 4 prosent av alle siviløkonomene som ble utdannet i 1985 en eller annen gang opplevd arbeidsledighet mot hele 21 prosent av de som ble utdannet i 1989. Dermed må en kunne si at siviløkonomene i høyeste grad har fått erfare arbeidsledighet, og at det er de nyutdannede som først og fremst har fått merke ledigheten.

Figur 3 viser hvor stor andel av de to kullene av DH-økonomere som hadde inntektsgivende arbeid og videre utdanning som sin hovedbeskjeftigelse i perioden etter endt utdanning. Figuren viser dramatiske forskjeller mellom de to kullene. I hele perioden etter endt DH-økonomutdanning var en lavere andel av 1989-kullet i inntektsgivende arbeid og en høyere andel i videre utdanning enn av 1985-kullet. Forskjellene var størst rett etter fullført utdanning, men tre år etter eksamen var fremdeles andelen av 1989-kullet som var i inntektsgivende arbeid 9 prosentpoeng lavere enn for 1985-kullet. Det er interessant å merke seg at rett etter eksamen var en høyere andel av DH-økonomene utdannet i 1989 i videre utdanning enn i inntektsgivende arbeid. Det vanskelige arbeidsmarkedet synes altså å ha hatt meget store konsekvenser for 1989-kullets arbeidsmarkedstilpasning, og har medført at svært mange har valgt videre studier som en løsning på sitt

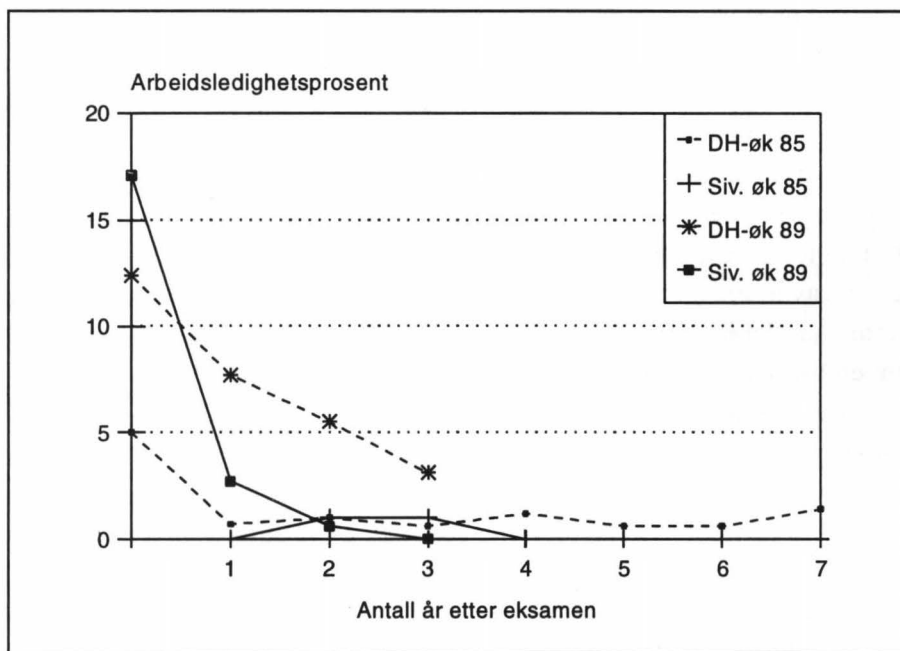
Figur 3 Andelen DH-økonomer i inntektsgivende arbeid og i videre studier etter antall år etter eksamen

arbeidsmarkedsproblem.

1989-kulletts arbeidsmarkedsproblemer kommer klart fram når vi betrakter arbeidsledigheten i perioden. Den høye andelen som valgte videre utdanning for derved å øke sin attraktivitet på arbeidsmarkedet kunne ikke hindre at arbeidsledigheten blant DH-økonomene utdannet i 1989 lå på et atskillig høyere nivå enn for 1985-kullet (se figur 4). I august samme året som utdanningen ble avsluttet var arbeidsledigheten 13 prosent for 1989-kullet mot bare 5 prosent blant 1985-kullet. Figur 4 viser at arbeidsledigheten for DH-økonomene som ble uteksaminert i 1989 sank med antall år etter eksamen, men lå på et atskillig høyere nivå enn for 1985-kullet. Totalt sett hadde 25 prosent av alle DH-økonomene utdannet i 1989 opplevd arbeidsledighet en eller annen gang, mens bare 13 prosent av de som var uteksaminert i 1985 hadde det. I motsetning til siviløkonomene hvor arbeidsledigheten blant 1989-kullet først og fremst var et fenomen knyttet til perioden rett etter avsluttet utdanning, syntes arbeidsledigheten blant DH-økonomene å være trukket mer ut i tid. En vesentlig årsak til dette var den høyere videreutdanningstilbøyeligheten blant DH-økonomene. Den førte til at den vanskelige overgangsperioden mellom utdanning og arbeid for en del personers vedkommende ble forskjøvet i tid; de som tok ett års påbyggings-

studium meldte seg først på arbeidsmarkedet i 1990, de som tok to års påbyggingsstudium meldte seg først i 1991 osv. (Arnesen 1994).

Analysen hittil viser som forventet at barnevernpedagogene og sosionomene utdannet i 1985 og 1989 har opplevd små problemer på arbeidsmarkedet. Siviløkonomer og DH-økonomer utdannet i 1985 må også sies å

Figur 4 Arbeidsledighet blant DH-økonomer og siviløkonomer etter antall år etter eksamen

ha hatt små problemer; de synes i liten grad å ha blitt berørt av arbeidsmarkedsproblemene på slutten av 1980-tallet og begynnelsen på 1990-tallet. Siviløkonomene og DH-økonomene som ble uteksaminert i 1989 fikk derimot føle konsekvensene av de generelle arbeidsmarkedsproblemene. Det var først og fremst i overgangen mellom utdanning og arbeid som var vanskelig; hvis de først hadde fått en jobb var sannsynligheten for å bli arbeidsledig svært liten.

Konklusjonen på dette avsnittet synes åpenbar; barnevernpedagogene og sosionomene framstår som de store "vinnerne på arbeidsmarkedet" blant de som ble utdannet i 1989 når man betrakter ledighetsproblemer. Men vil de fremdeles framstå som "vinnere" når vi også trekker inn andre aspekter ved deres arbeidsmarkedsdeltakelse - som f. eks. yrkeskarriere og lønn?

Yrkeskarrieren

Som vi har vært inne på tidligere, kvalifiserer de ulike utdanningsgruppene for svært forskjellige typer jobber på arbeidsmarkedet. Å skulle sammenligne så forskjellige grupper yrkeskarriere som barnevernpedagogenes og sosionomenes på den ene siden og siviløkonomenes og DH-økonomenes på den andre er ikke enkelt. Barnevernpedagogenes og sosionomenes arbeidsmarked er stort sett å finne innenfor ulike typer sosialt arbeid og hovedsakelig i offentlig sektor, mens både DH-økonomene og siviløkonomene, som besitter mer generalistpreget kompetanse, går inn i mange ulike typer jobber, fortrinnsvis innen privat sektor.

En typisk karriere for en sosionom eller barnevernpedagog vil være å starte med ulike typer klientrettet arbeid for så å avansere til mer administrativt og ledende arbeid (Arnesen og Bækken 1993); hovedsakelig fordi det er små avansementsmuligheter i det klientrettede arbeidet. I løpet av de siste årene har det imidlertid blitt opprettet en del relativt godt betalte stillinger innen barnevernet, hvor forholdsvis få av stillingene er på ledernivå.

Det er derimot mer vanskelig å peke på en typisk karrierevei for siviløkonomene og DH-økonomene. I Gjærumutvalgets innstilling (1992) heter det f. eks. at "økonomisk-administrativ utdanning på universitets- og høgskolenivå (siviløkonomstudiet) har som mål å kvalifisere studenter til ulik yrkesutøvelse på mellom- og ledelsesnivå i næringsliv og offentlig sektor." Forøvrig presiseres siviløkonomstudiets generalistorientering som svært viktig. Også den toårige DH-økonomutdanningen må anses som en generalistutdanning, men kvalifiserer generelt sett for jobber på et lavere kvalifikasjonsnivå enn siviløkonomstudiet.

I vår undersøkelse av sosionomer, barnevernpedagoger, DH-økonomer og siviløkonomer kartla vi hele yrkesløpet til kandidatene etter endt grunnutdanning. Ved siden av å kartlegge omfanget av yrkesdeltakelsen så vi også på hva slags typer jobber de hadde hatt i perioden, dvs. yrket i de enkelte jobbene. På basis av yrkesopplysningene, kan vi, ved å benytte Statistisk Sentralbyrås standard for autoritet i yrket³, klassifisere de enkelte yrkene etter hvorvidt de var lederyrker eller ikke. Dette er trolig det nærmeste vi kan komme et felles karrieremål for disse svært forskjellige gruppene uten å måtte foreta omfattende analyser. Det er viktig å være klar over at en lederstilling kan være mye forskjellig; alt fra å være leder i en enmannsbedrift, å være avdelingsleder i en barneverninstitusjon til å være leder av

---

³ Se Statistisk Sentralbyrå (1984) "Standard for inndeling etter sosioøkonomisk status"

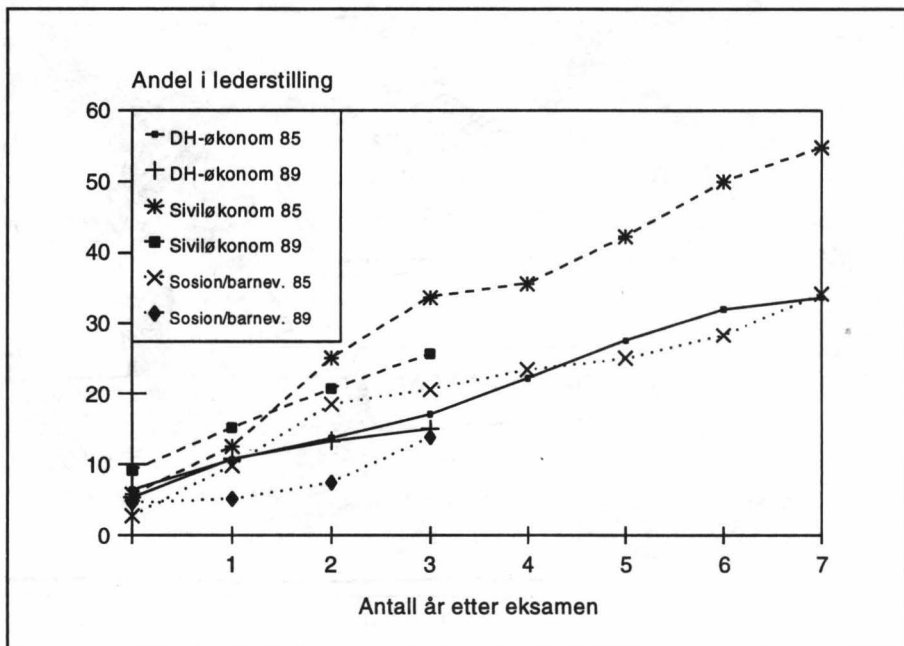
I lys av den siste tids endringer på arbeidsmarkedet, vil det ikke lenger være uvanlig å finne økonomer, sosionomer og barnevernpedagoger på samme arbeidsplass.

en stor bedrift. Rent karrieremessig vil f. eks. en saksbehandlerjobb i et departement (som ikke er lederjobb) rage høyere for de fleste sosionomer eller barnevernpedagoger enn en avdelingsleder jobb på en barnevern-institusjon (som er lederjobb). Til tross for disse reservasjonene tror vi at vi vil få en viss pekepinn på de enkelte grupperes yrkeskarriere, selv om vi ikke får det helt korrekt bildet.

Dersom utviklingen på arbeidsmarkedet også gjenspeiles i hvor lett eller vanskelig det er å gjøre yrkeskarriere, skulle vi forvente at lederandelen blant siviløkonomer og DH-økonomer lå på et lavere nivå blant de som ble utdannet i 1989 sammenlignet med de som ble utdannet i 1985. For barnevernpedagogene og sosionomene, hvor det ikke skjedde så store endringer i perioden vi har undersøkt, skulle vi i så fall forvente små endringer i lederandelen for de to kullene.

Figur 5 nedenfor viser andelen av hvert kull som var i lederstilling i august utdanningsåret, ett år, to år, tre år osv. etter eksamen. De stiplede linjene viser lederandelene for siviløkonomene, de heltrukne for DH-økonomene og de prikkete linjene for sosionomene og barnevernpedagogene.

Figur 5 Andel av hvert kull i lederstilling etter antall år etter eksamen

Figuren viser, ikke uventet, at siviløkonomene hadde den høyeste andelen i lederstillinger både blant de som ble utdannet i 1985 og 1989.

Siviløkonomene har den lengste utdanningen av de tre gruppene. Derfor er det naturlig at de også har den høyeste andelen i lederstilling. Vi ser at lederandelen for 1989-kullet av siviløkonomer ikke entydig ligger under den for 1985-kullet slik vi skulle forvente dersom det var en entydig sammenheng mellom arbeidsledighetsproblemer og karrieremuligheter. Det er først 2 og 3 år etter eksamen at 1989-kullet av siviløkonomene har en lavere lederandel enn 1985-kullet. Våre data kan altså tyde på at det ikke er en enkel sammenheng mellom arbeidsledighetsproblemer og karrieremuligheter for siviløkonomene. Vi skal ikke her spekulere på hva årsaken til dette kan være, men bare minne om de reservasjonene vi tidligere har kommet med angående vårt karrieremål.

Både DH-økonomene, barnevernpedagogene og sosionomene hadde en lavere lederandel de enkelte år enn siviløkonomene, men det var ingen dramatiske forskjeller mellom DH-økonomene på den ene siden og barnevernpedagogene og sosionomene på den andre. Ser vi på DH-økonomene isolert sett ser vi at det noe overraskende ikke var noen vesentlige forskjeller mellom 1985- og 1989-kullet i de enkelte årene. Det vanskelige arbeidsmarkedet synes altså ikke å ha vesentlig betydning for muligheten for å oppnå lederstillinger. At det ikke er noen klar sammenheng mellom arbeidsmarkedsproblemer og muligheten for å oppnå lederstilling underbygges også når vi ser på barnevernpedagoger og sosionomer. Det viser seg noe overraskende at lederandelen blant sosionomer og barnevernpedagoger i de enkelte år er lavere for 1989-kullet enn 1985-kullet. Dette kan forklares ved at færre lederstillinger er tilbudt 1989-kullet i forhold til 1985-kullet, og/eller at bedre lønnsbetingelser for stillinger på et lavere nivå har ført til at sosionomer og barnevernpedagoger arbeider lenger i denne typen stillinger. Faktisk var lederandelen for 1989-kullet av sosionomer og barnevernpedagoger lavere enn for DH-økonomene ett og to år etter eksamen, men tre år etter eksamen var lederandelen kommet opp på samme nivå som for DH-økonomene. Tabell 1 nedenfor viser hvor stor andel av de enkelte utdannings-gruppene som en eller annen gang har vært i lederjobb.

Tabell 1 Andel av hver enkelt utdanningsgruppe som en eller annen gang har vært i lederstilling. N=1471

Utdanningsår	Siviløkonomer	DH-økonomer	Sosionomer/ barneverpedagoger
1985	60,6	42,4	54,0
1989	31,1	20,3	22,7

Denne tabellen bekrefter det vi allerede kunne se ut fra figur 5, nemlig at lederstilling var mest utbredt blant siviløkonomene. Videre viser tabellen at andelen barnevernpedagoger og sosionomer som en gang hadde vært i lederstilling var høyere enn for DH-økonomene for begge kullene. Siden figur 5 viser at det ikke er vesentlige forskjeller i lederandelen de enkelte årene, må dette bety at barnevernpedagogene og sosionomene i større grad enn f. eks. DH-økonomene veksler mellom lederstilling og andre stillings-typer. Det kan være flere forklaringer på dette. En forklaring er knyttet til lederes fravær i forbindelse med svangerskap og fødsel. En annen mulig årsak til at det er mer utbredt å veksle mellom lederstilling og andre typer stilling blant sosionomene og barnevernpedagogene, er at det de siste årene er opprettet en del relativt godt betalte stillinger på konsulentnivå innen barnevernet som pga. lønnsnivået vil kunne oppleves som et godt alternativ til lederstilling.

Lønn

Hvor høy lønn man har avhenger av forhold knyttet til den enkelte person, og til den enkelte jobb. Når det gjelder kjennetegn ved personen trekkes det ofte fram forhold som utdanning, yrkeserfaring, kjønn, alder osv. Nå er vi i den heldige situasjon at alle de gruppene vi undersøkte hadde høyere utdanning av minst to års varighet og alle ble uteksaminert enten i 1985 eller 1989. Dermed har vi "korrigert" for noen av de viktige bakenforliggende faktorer som er med på å skape lønnsforskjeller. Nå skiller nok barnevern-pedagogene og sosionomene seg noe ut fra siviløkonomene og DH-øko-nomene; de var jevnt over en del eldre enn de to andre gruppene, og hadde ofte betydelig erfaring fra yrkeslivet. Dette kan gi dem visse lønnsmessig fordeler. I offentlig sektor, hvor de som regel jobber, gis det ofte lønns-messig kompensasjon for tidligere yrkeserfaring. Dette kan gi seg utslag i

at de starter på et høyere lønnsnivå enn det som ellers er vanlig for nyutdannede.

Diverse analyser (bl. a. Barth og Mastekaasa 1991 og Arnesen 1991) har vist at det i en del tilfeller er et "kvinnefratrekk" i lønna; dvs. at kvinner og menn med samme kjennetegn betales forskjellig. Det er også påvist at yrker som domineres av kvinner lønnes lavere enn sammenlignbare yrker som domineres av menn (Barth og Mastekaasa 1991). Dette tilsier at barnevernpedagogene og sosionomene, som er i kvinneyrker, lønnes lavere enn siviløkonomene og DH-økonomene. Det er velkjent at offentlig sektor generelt sett har et lavere lønnsnivå enn privat sektor, noe som også trekker i retning av høyere lønninger blant siviløkonomene og DH-økonomene enn for sosionomene og barnevernpedagogene. Fram til slutten av 1980-tallet var det da også siviløkonomene og DH-økonomene som var de klare vinnerne lønnsmessig.

Lønningene i privat sektor antas imidlertid å være mer fleksible enn i offentlig sektor slik at en generell lavkonjunktur vil få størst konsekvenser for de som arbeider i privat sektor. Dette skulle i så fall bety at det først og fremst er siviløkonomene og DH-økonomene som vil merke konsekvenser av den ugunstige arbeidsmarkedsutviklingen. Det vi ønsker å kartlegge i dette avsnittet er om siviløkonomene og DH-økonomene fremdeles tjener mer enn sosionomene og barnevernpedagogene.

Tabell 2 nedenfor viser gjennomsnittlig brutto, ordinær månedslønn for ansatte i de enkelte gruppene/kullene på undersøkelsestidspunktet august 1992.

Tabell 2 Gjennomsnittslønn⁴ for de enkelte gruppene/kullene. N=1398

Utdanningsår	Siviløkonomer	DH-økonomer	Sosionomer/ barnevernpedagoger
1985	27 700	20 100	16 500
1989	20 000	15 400	14 800

Tabellen viser meget store lønnsforskjeller mellom de tre gruppene som ble utdannet i 1985. Som forventet tjente siviløkonomene mest, DH-økonomene nest mest og sosionomene og barnevernpedagogene klart minst. Barnevern-

⁴ De som arbeidet deltid har fått omregnet sin lønn til heltidslønn

pedagogene og sosionomene tjente bare 60 prosent av det siviløkonomene gjorde og 82 prosent av det DH-økonomene gjorde. Blant 1985-kullene var altså barnevernpedagogene og sosionomene de klare taperne lønnsmessig. Det er viktig å huske at de som ble utdannet i 1985 gikk ut på arbeidsmarkedet på et svært gunstig tidspunkt, og at de fleste var godt etablert da arbeidsmarkedsproblemen oppsto mot slutten av 1980-tallet. Analyser av arbeidsledigheten viste at 1985-kullet av siviløkonomer og DH-økonomer løp svært liten risiko for å bli arbeidsledig etter at de først hadde fått etablert seg på arbeidsmarkedet (Arnesen 1994). I det hele tatt kan mye tyde på at 1985-kullet i liten grad ble berørt av arbeidsledighetsproblemen.

Når det gjelder 1989-kullene var lønnsforskjellene mellom de enkelte gruppene betydelig mindre. Også blant de som ble utdannet i 1989 tjente siviløkonomene best og barnevernpedagogene og sosionomene minst, men DH-økonomene tjente bare 600 kroner mer pr. måned enn sosionomene og barnevernpedagogene. Det er mange gode forklaringer på at lønnsforskjellene mellom DH-økonomer på den ene siden og sosionomer og barnevernpedagoger på den andre siden ikke er større. Sosionomene og barnevernpedagogene er noe eldre enn DH-økonomene og mange har noe yrkeserfaring fra tidligere. Den høye videreutdanningstilbøyeligheten blant DH-kandidatene har videre ført til at mange har fått en forsinket arbeidsmarkedsdebut slik at de generelt sett har kortere yrkeserfaring etter eksamen enn barnevernpedagogene og sosionomene. Begge disse forhold gir sosionomene og barnevernpedagogene et lønnsmessig forsprang. De kandidatene vi har undersøkt er dessuten i begynnelsen av sin yrkeskarriere hvor lønnsforskjellene mellom de ulike gruppene tradisjonelt er minst. Til tross for disse gode forklaringene er de små lønnsforskjellene interessante. Lønna er nok skuffende lav for de mange DH-økonomene som påbegynte sin 2-årige DH-økonomutdanning høsten 1987 og som trodde de hadde valgt en utdanning med gode lønns- og karrieremuligheter.

Oppsummering

I denne artikkelen har vi stilt spørsmålet om barnevernpedagogene og sosionomene er de siste års "vinnere" på arbeidsmarkedet sammenlignet med siviløkonomene og DH-økonomene. Betrakter vi de som ble utdannet i 1985 må svaret bli nei. Her var barnevernpedagogene og sosionomene de klare "taperne" lønnsmessig. Generelt sett må vi imidlertid kunne si at ingen av utdanningsgruppene som ble utdannet i 1985 har hatt arbeidsmarkedsproblemer av betydning.

Når det gjelder de som ble utdannet i 1989, må vi kunne si at barnevernpedagogene og sosionomene var de store "vinnerne" når vi ser på nivået av arbeidsledighet. De hadde så godt som ingen arbeidsledighetsproblemer. Både siviløkonomene og DH-økonomene hadde ledighetsproblemer knyttet til overgangsfasen mellom utdanning og arbeid. Når det gjelder de to andre indikatorene; andel i lederjobb og lønn er bildet mer nyansert, og det er vanskelig å trekke noen entydig konklusjon. Lønnsforskjellene mellom de tre utdanningsgruppene er mindre enn for 1985-kullet, men det må en forvente så kort tid etter eksamen. Det er imidlertid interessant at barnevernpedagogene og sosionomene tjente omtrent like mye som DH-økonomene tre år etter eksamen. Barnevernpedagogene og sosionomene utdannet i 1989 synes da også å ha en mer positiv holdning til sin egen utdanning enn f. eks DH-økonomene. Mens 81 prosent av barnevernpedagogene og sosionomene ville anbefale utdanningen til andre ville bare 58 prosent av DH-økonomene det. Blant de som ble utdannet i 1985 var tilsvarende tall henholdsvis 75 og 70.

Det er tvilsomt om barnevernpedagogene og sosionomene utdannet i 1989 vil fortsette å ha samme gunstige situasjon i forhold til siviløkonomene og spesielt DH-økonomene. Mye tyder på at arbeidsledighetsproblemer for siviløkonomene og DH-økonomene først og fremst var knyttet til overgangsfasen mellom utdanning og arbeid. De allerede etablerte på arbeidsmarkedet ble i liten grad berørt av problemene. Problemene i overgangsfasen har bl. a. ført til en meget høy videreutdanningstilbøyelighet blant DH-økonomene som gjør at de er noe "ferskere" på arbeidsmarkedet enn barnevernpedagogene og sosionomene som i stor grad gikk rett ut på arbeidsmarkedet etter endt grunnutdanning. Når DH-økonomene først har fått etablert seg på arbeidsmarkedet må vi forvente at de i årene som kommer vil ha relativt gode karrieremuligheter sammenlignet med barnevernpedagogene og sosionomene. Da spør det om barnevernpedagogene og sosionomene vil ha en like positiv vurdering av sin utdanning i forhold til DH-økonomene.

Litteratur

- Arnesen, C. Å. (1994): De nyutdannede - taperne på arbeidsmarkedet? I Arnesen C. Å og Stensaker B. (red): *Søkelys på økonomisk-administrativ utdanning*. Oslo, Utredningsinstituttet for forskning og høyere utdanning, Rapport 6/94.

- Arnesen, C. Å. (1991): Lønnsforskjeller mellom sykepleiere og ingeniører 10 år etter avsluttet utdanning. I *Søkelys på arbeidsmarkedet*, 1/91.
- Arnesen, C. Å. og Bækken, J. (1993): *Yrkeskarriere og mobilitet blant sosionomer og barnevernpedagoger*. Oslo, NAVFs utredningsinstitutt, Rapport 10/93.
- Barth, E. og Mastekaasa, A.(1990): Lønnsforskjeller mellom kvinner og menn i offentlig og privat sektor. I *Søkelys på arbeidsmarkedet*, 2/90.
- Gjærumutvalget (1992): *Økonomisk-administrativ utdanning fram til siviløkonomgrad*. Utredning avgitt til Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet. Oslo.
- Grue, L (1988): *Ønske det, ville det - men gjøre det...* En analyse av rekrutteringspotensialet til førskolelærerutdanningen. Oslo, NAVFs utredningsinstitutt, Rapport 5/88.
- Statistisk Sentralbyrå (1984): *Standard for inndeling etter sosioøkonomisk status*. Oslo - Kongsvinger.

7 Endringer i arbeidsmarkeds- tilknytning for kandidater med høyere utdanning

Av Terje Næss

I denne artikkelen ser vi på endringer i arbeidsmarkedstilknytningen blant kandidater med høyere utdanning fra midten av 80-tallet og frem til i dag. Møter nyutdannede kandidater et vanskeligere arbeidsmarked preget av usikrere ansettelsesforhold og mindre kvalifiserende arbeid?

Innledning

Gjennom 80-tallet og frem til i dag har arbeidsmarkedet gjennomgått betydelige strukturelle endringer som for nyutdannede kandidater med høyere utdanning har fått konsekvenser for overgangsfasen mellom utdanning og arbeid. Stadig høyere kvalifikasjonskrav i arbeidslivet har bidratt til at en økende andel av ungdomskullene tar høyere utdanning før de melder seg på arbeidsmarkedet. Særlig har det vært en kraftig vekst blant kvinner, som tradisjonelt har vært forskjellig fra menn med hensyn til utdanningsvalg og arbeidsmarkedstilknytning. Samtidig har økonomiske nedgangskonjunkturer redusert behovet for å rekruttere høyere utdannet personell i bedrifter og organisasjoner (NAVFs utredningsinstitutt 1992).

I denne artikkelen ser vi på om endringene i arbeidsmarkedet har ført til endringer i kandidatens arbeidsmarkedstilpasning med hensyn til ansettelsesforhold (fast eller midlertidig ansettelse) og arbeidstid.

Generelt skaper deltidsstillinger og midlertidige stillinger fleksibilitet i arbeidsinnsatsen i bedrifter og organisasjoner. Yrkesaktive får på sin side en mulighet til å kombinere inntektsgivende arbeid med omsorgsoppgaver i hjemmet eller andre aktiviteter. Det hevdes ofte at en slik arbeidsmarkeds-tilknytning blir stadig mer vanlig. Utviklingen forklares blant annet med et økende behov for fleksibel arbeidskraft som gir bedrifter og organisasjoner bedre mulighet for å tilpasse seg en mer usikker økonomisk situasjon. Økende yrkesdeltaking i befolkningen hevdes også å gjøre det vanskelig for alle å kunne realisere ønsker om full yrkesdeltaking.

I neste avsnitt gir vi en beskrivelse av utviklingen i kandidatens arbeidsmarkedstilknytning med hensyn til ansettelsesforhold og arbeidstid.

Vi ser på hvordan arbeidsmarkedstilknytningen avhenger av utdanningsbakgrunn (høyere grads utdanning fra universitet¹ eller DH-utdanning²), og om menn og kvinner synes å tilpasse seg endringene i arbeidsmarkedet på forskjellige måter. Deretter analyserer vi årsakene til eventuelle endringer i kandidatenes arbeidsmarkedstilknytning. Eventuelle endringer kan skyldes at endringer i tilbud og etterspørsel etter arbeidskraft på de ulike yrkesområdene har ført til forskyvninger i rekrutteringen av kandidater mellom yrkesområder med ulike tradisjoner for bruk av deltidsstillinger og midlertidige ansettelser. Alternativt må endringer skyldes at aktørene på de ulike yrkesområdene har endret sine strategier med hensyn til ansettelsesforhold og arbeidstid. Vi ser også på om eventuelle endringer er knyttet til forverringen på arbeidsmarkedet på slutten av 80-tallet, eller har en mer langsiktig trend-utvikling som må forklares av andre forhold.

Dataene som analyseres er hentet fra Utredningsinstituttets undersøkelser blant ferdige kandidater i perioden 1985 - 1993. Til sammen omfatter dette om lag 9 300 kandidater fra universiteter og distriktshøgskoler. Analysen omfatter bare de som er kommet i arbeid i løpet av det første halve året etter uteksamineringen. Arbeidsledighetsproblemet blant nyuteksaminerte kandidater berøres derved ikke av denne artikkelen.

Kandidatenes arbeidsmarkedstilknytning et halvt år etter eksamen

Midlertidige ansettelser og deltidsarbeid kan spille forskjellige roller i bedriftenes og organisasjonenes strategier for å få en fleksibel og effektiv utnyttelse av arbeidsinnsatsen. Midlertidige ansettelser kan brukes for å tilpasse arbeidsinnsatsen til svingninger i behovet, men kan også gi arbeidsgiveren en mulighet til å sikre at arbeidssøkeren har nødvendige personlige kvalifikasjoner. Det siste vil være spesielt relevant i høyt kvalifiserte stillinger. Midlertidige ansettelser vil da i de aller fleste tilfelle i realiteten være faste stillinger.

Flere grunner taler for at høyt kvalifiserte oppgaver i liten grad organiseres i deltidsstillinger. Slike oppgaver medfører ofte høye opplæringskostnader, og deltidsstillinger vil da gi bedriften en dårlig avkastning av investeringer i personalets kompetanse. Kvalifiserte medarbeidere vil

---

¹ Høyere grads utdanning fra universitet omfatter filologer, teologer, realister, jurister, samfunnsvitere, tannleger, veterinærer, farmasøyter, siviløkonomer, sivilingeniører, arkitekter og landbrukskandidater.

² DH-utdanning omfatter kandidater med 2- eller 3-årig DH-utdanning.

dessuten - etter at de har avsluttet opplæringen - raskt kunne søke seg til heltidsstillinger i andre virksomheter. Høyt kvalifiserte oppgaver er også ofte knyttet til administrative lederfunksjoner som ikke kan organiseres i deltidsstillinger. Men det finnes også mange eksempler på høyt kvalifiserte yrker hvor opplæringsbehovet dekkes av utdanningssystemet, og hvor det er relativt vanlig med deltidsarbeid.

Ulike funksjoner i bedriftenes og organisasjonenes arbeidsorganisering får også konsekvenser for hvilke roller deltidsarbeid og midlertidig arbeid spiller i kandidatenes strategier med hensyn til arbeidsmarkedstilknytning. Midlertidig ansettelse kan i realiteten være fast ansettelse og kan gi gode muligheter for kompetanseutvikling. Deltidsarbeid gir lavere inntekt og kan virke negativt inn på videre karrieremuligheter. Det kan derfor være grunn til å forvente at kandidatene er mer fleksible med hensyn til ansettelsesforhold enn til arbeidstid.

Midlertidig ansettelse

Med hensyn til ansettelsesforhold har vi skilt mellom fast arbeid (inkludert prøvetid) og tre typer midlertidig arbeid; vikariat, annet midlertidig arbeid og utdanningsstillinger. Vikariatstillinger og annet midlertidig arbeid er splittet opp etter kort og lang varighet. Bare kategorien annet midlertidig arbeid kan relateres til en mer fleksibel arbeidsorganisering i bedrifter og organisasjoner. Vikariatstillinger skyldes at arbeidstakere har midlertidige fravær.

Tabell 1 viser ansettelsesforholdet til de yrkesaktive³ kandidatene et halvt år etter eksamen. Vi ser at det har skjedd en klar endring i type ansettelsesforhold gjennom observasjonsperioden, både for universitetskandidater og DH-kandidater. Av universitetskandidatene har det tradisjonelt vært en høy andel som har gått inn i ulike typer midlertidige ansettelser. Gjennom observasjonsperioden har andelen økt ytterligere; fra 43 prosent til 55 prosent. Det er hovedsaklig i kategorien annet midlertidig arbeid med varighet over 6 måneder det har vært en økning. Det har også vært en liten økning i kategorien annet midlertidig arbeid av varighet mellom 1 og 5 måneder. Andelen i vikariatstillinger har bare økt ubetydelig. Vi ser også at andelen av universitetskandidater i utdanningsstillinger har blitt redusert. Dette har sammenheng med at antall rekrutteringsstillinger i

---

³ Med yrkesaktive kandidater menes kandidater som har hatt inntektsgivende arbeid som hovedaktivitet.

universitets- og høgskolesektoren har vokst mindre enn kandidatproduksjonen i den perioden vi har observert.

Tabell 1 Kandidater som var yrkesaktive et halvt år etter eksamen etter ansettelsesforhold og utdanning. Prosent. 1985 - 1993.

	Universitets- utdanning			Distriktshøgskole- utdanning		
	1985	1989	1993	1985	1989	1993
Fast arbeid (inkludert oppsigelig stilling i skolen og prøvetid)	57	52	45	83	58	47
Vikariat av varighet 6 mnd. eller mer	14	13	16	5	15	21
Annen midlertidig tilsetning av varighet over 6 mnd.	10	16	21	6	16	15
Vikariat av varighet mellom 1 og 5 mnd.	3	3	3	2	5	4
Annen midlertidig tilsetning av varighet mellom 1 og 5 mnd.	6	7	10	2	7	11
Stipendiater eller andre utdanningsstillinger	11	9	6	2	0	2
Antall observasjoner	1143	1158	1659	606	594	656

Blant DH-kandidatene har det tidligere vært relativt uvanlig å ha midlertidig ansettelse. Gjennom observasjonsperioden har imidlertid denne situasjonen endret seg dramatisk; andelen i midlertidig arbeid har økt fra 17 prosent til 53 prosent. For DH-kandidatene har det vært en stor økning både i andelen som har gått til vikariat-stillinger og i andelen som har gått til annet midlertidig arbeid. De fleste midlertidige stillingene har hatt varighet 6 måneder eller mer. Andelen i ansettelser av varighet kortere enn 6 måneder økte fra 4 prosent til 15 prosent. I den grad endringene skyldes endringene på etterspørselssiden i arbeidsmarkedet, kan disse skyldes både økt hyppighet av midlertidig fravær fra stillingene, som følge av økt mobilitet eller andre årsaker, og en mer fleksibel arbeidsorganisering i bedrifter og organisasjoner.

Andelen i midlertidig arbeid hadde økt betydelig både for menn og kvinner gjennom observasjonsperioden (tabell 2). Men vi ser at andelen har økt betydelig mer for kvinner enn for menn, både for universitetskandidater og DH-kandidater. Særlig var det en stor forskjell mellom menn og kvinner for universitetskandidatene.

Tabell 2 Prosentandel av yrkesaktive kandidater i midlertidig ansettelse etter utdanning og kjønn. 1985 - 1993.

	1985	1989	1993
<i>Universitetskandidater</i>			
Menn	42	46	49
Kvinner	46	51	63
<i>DH-kandidater</i>			
Menn	14	38	45
Kvinner	19	44	58

Forskjellene kan tenkes å henge sammen med at midlertidige ansettelser er spesielt vanlig i typiske kvinneyrker. Men det kan også tenkes at kvinner generelt er mindre opptatt av å få fast ansettelse enn menn, eller at arbeidsgivere generelt foretrekker menn fremfor kvinner i faste stillinger. En mulig forklaring til at kvinner i større grad enn menn tar midlertidige jobber kan være at de planlegger å være yrkesaktive en relativt kort periode for deretter å utføre omsorgsoppgaver i hjemmet. Den økonomiske gevinsten ved å fortsette å søke etter fast ansettelse fremfor å ta en midlertidig jobb vil da kunne være mindre enn for menn som ikke planlegger et avbrudd fra yrkeslivet. Andre undersøkelser har vist at for enkelte yrkesgrupper bruker kvinner mindre tid på å søke arbeid enn menn (Arnesen & Stensaker 1994). Arbeidsgivere kan på sin side foretrekke å ansette menn i faste stillinger for å unngå sosiale utgifter og opplæringskostnader i forbindelse med permisjoner.

En mulig årsak til at forskjellen mellom menn og kvinner har økt fra midten av 80-tallet kan være mindre knapphet på akademisk arbeidskraft. Tidligere, da det var knapphet på akademisk arbeidskraft, kan ulike preferanser med hensyn til ansettelsesforhold hos menn og kvinner ha hatt relativt liten betydning for deres faktiske tilpasning. Det er neppe noen rasjonell grunn til å foretrekke midlertidig stilling hvis det samtidig er mulig å få en fast stilling innen samme yrkesområde; i en periode med mange ledige faste stillinger vil kandidatene antagelig foretrekke disse fremfor midlertidige stillinger. Mindre knapphet på akademisk arbeidskraft fra slutten av 80-tallet har imidlertid ført til at kandidatene bruker lenger tid på å søke arbeid (NAVFs utredningsinstitutt 1991). Fordi kvinner vil kunne ha mindre enn menn å tjene på å søke etter fast arbeid fremfor å ta midlertidig ansettelse,

vil de derfor kunne være mer fleksible med hensyn til ansettelsesforhold når konkurransen på arbeidsmarkedet blir hardere. Men det kan også tenkes at en vanskeligere økonomisk situasjon og større kostnader forbundet med permisjoner har ført til at bedrifter og organisasjoner er blitt mer forsiktige med å ansette kvinner i faste stillinger.

Deltidsarbeid⁴

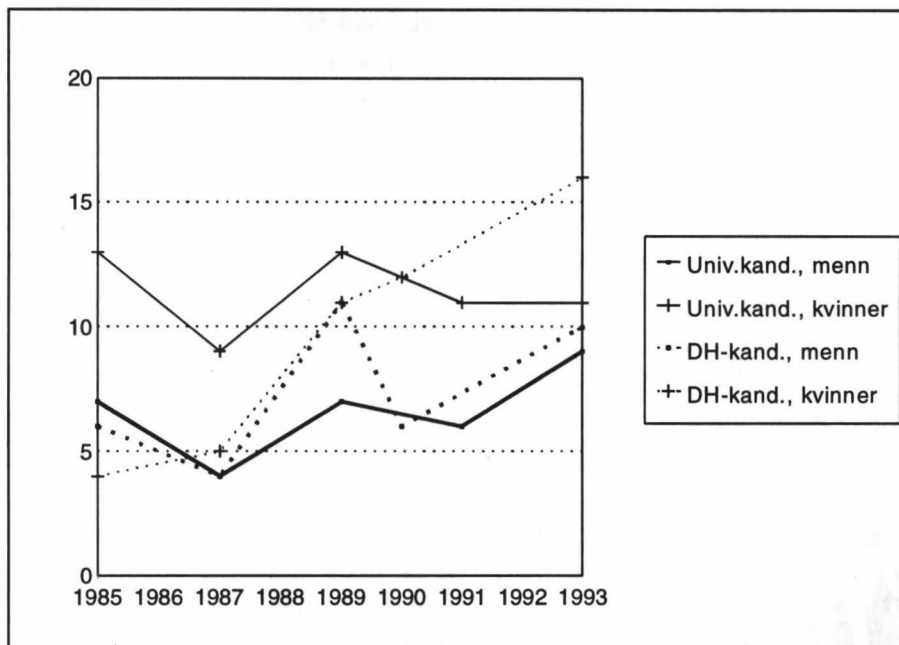
Gjennom hele 80-tallet har arbeidstiden for menn generelt blitt kortere, mens den har vært økende for kvinner. De senere årene har vi også sett at deltidsarbeid har blitt mer vanlig blant menn, men mindre vanlig blant kvinner. Endringene i arbeidsmarkedstilknytningen kan skyldes både konjunkturelle og strukturelle endringer på arbeidsmarkedet. For menn synes utviklingen å være knyttet til situasjonen på arbeidsmarkedet; deltidsarbeid kan fortone seg som et attraktivt alternativ til arbeidsledighet. Utviklingen for kvinner synes derimot å vitne om mer strukturelle endringer i arbeidsmarkedstilknytningen. Endringene synes å være et resultat av flere utviklingstrekk i samfunnet; endret syn på kvinners yrkesdeltaking i samfunnet, et bedre barnehage tilbud, endret yrkesorientering mot yrkesområder hvor deltidsarbeid er mindre vanlig, høyere levekostnader for barnefamilier osv. Som vi har nevnt i innledningen, hevdes det også at mange bedrifter og organisasjoner i større grad enn tidligere benytter deltidsarbeid for å få en mer fleksibel arbeidskraftutnyttning. Det kan gi bedre muligheter for å realisere ønsker om deltidsarbeid, men det kan også føre til uønskede begrensninger i arbeidstiden.

I figuren på neste side ser vi på prosentandelen i deltidsarbeid av kandidater som var yrkesaktive et halvt år etter eksamen.

Utviklingen kan tyde på at kandidatenes tilpasning med hensyn til arbeidstid er relativt følsom for konjunktursituasjonen på arbeidsmarkedet, både for menn og kvinner. Med unntak for de kvinnelige DH-kandidatene ser vi at andelen i deltidsarbeid falt betydelig i perioden 1985 til 1987. I denne perioden var det en gunstig utvikling på arbeidsmarkedet. Fra 1987 til 1989 da arbeidsmarkedet forverret seg kraftig, økte andelen av de yrkesaktive kandidatene som hadde deltidsarbeid betydelig. Men også i perioden etter 1989, hvor situasjonen på arbeidsmarkedet generelt har vært relativt stabil, finner vi betydelige svingninger i prosentandelen i deltidsarbeid.

---

⁴ Alle stillinger hvor den ukentlige arbeidstiden var mindre enn i en vanlig heltidsstilling har blitt regnet som deltidsstillinger.

Figur 1 Prosentandel av yrkesaktive kandidater som var i deltidsarbeid et halvt år etter eksamen, etter utdanningsbakgrunn og kjønn. 1985 - 1993.

Svingningene skyldes derfor ikke nødvendigvis bare konjunktursvingninger på arbeidsmarkedssituasjonen, men kan også skyldes tilfeldige variasjoner i kandidatenes tilpasning fra år til år.

For de kvinnelige universitetskandidatene er det generelt ingen klar endring i hyppigheten av deltidsarbeid gjennom perioden. For de kvinnelige DH-kandidatene er det derimot en klar økning. At vi ikke finner samme utviklingstendenser som for yrkesaktive kvinner generelt henger sammen med at deltidsarbeid tradisjonelt har vært lite vanlig blant kvinnene i de utvalgte gruppene som her er undersøkt. Mulige årsaker til at deltidsarbeid har økt blant de kvinnelige DH-kandidatene kan være at DH-kandidatene har blitt spesielt hardt rammet av den vanskelige arbeidsmarkedssituasjonen (NAVF's utredningsinstitutt 1991), samt tendenser til forskjellsbehandling mellom menn og kvinner på de yrkesområdene i privat sektor hvor en høy andel av DH-kandidatene rekrutteres, noe lønnsforskjellene mellom menn og kvinner kan tyde på (NAVF's utredningsinstitutt 1991).

Når vi så på hvilke grunner DH-kandidatene oppga for å arbeide deltid, fant vi at andelen som oppga at det ikke var mulig å få heltidsstilling hadde økt fra 33 prosent til 51 prosent. For universitetskandidatene hadde denne prosentandelen holdt seg relativt stabil omkring 40-50 prosent gjennom

Økningen i deltidsstillinger hos mannlige arbeidstakere skyldes ikke bare et vanskeligere arbeidsmarked, men også allmenne trekk ved samfunnsutviklingen spiller inn.

perioden. Verken for DH-kandidater eller universitetskandidater var det noen klar forskjell mellom menn og kvinner med hensyn til muligheten til å finne heltidsarbeid. Kvinner hadde en høyere tilbøyelighet enn menn til å oppgi omsorgsarbeid som årsaken til at de hadde deltidsarbeid. Menn la noe større vekt på videre studier og andre årsaker.

Vi fant også at deltidsstillinger langt oftere enn heltidsstillinger var stillinger med relativt lave kvalifikasjonskrav, slik vi sannsynliggjorde foran.

Siden vi ikke har funnet noen klare endringer med hensyn til omfanget av deltidsarbeid gjennom observasjonsperioden som helhet (med unntak for kvinnelige DH-kandidater), vil vi i neste avsnitt bare se på ansettelsesforhold.

Årsaker til økt hyppighet av midlertidige ansettelser

I dette punktet skal vi se nærmere på hvilke utviklingstendenser som kan forklare økningen i hyppigheten av midlertidige ansettelser blant de nyutdannede kandidatene. Vi ser på om økningen skyldes at en økende andel av kandidatene rekrutteres til yrkesområder hvor hyppigheten av midlertidige ansettelser er relativt høy, eller at midlertidige ansettelser har blitt mer vanlig på de enkelte yrkesområdene. Videre ser vi på om endringene synes å være et resultat av forverringen på arbeidsmarkedet på slutten av 80-tallet, eller om vi finner en mer langsiktig utviklingstendens som må forklares av andre forhold.

For å kunne analysere disse problemstillingene, har vi gruppert stillingene etter næring og kvalifikasjonsnivå, og sett på utviklingen i hyppigheten av midlertidige ansettelser i de ulike stillingsgruppene. Vi har også sett på utviklingen i kandidatenes fordeling på ulike næringsgrupper og ulike kvalifikasjonsnivå.

I tabell 3 ser vi prosentandelen av yrkesaktive kandidater som hadde midlertidig ansettelse i ulike næringsgrupper. I perioden 1985 til 1987 var det gjennomgående en økning i hyppigheten av midlertidig ansettelse for DH-kandidater. For universitetskandidatene var det derimot ingen klar tendens til endring. Tidligere analyser har vist at DH-kandidatene fikk noe større vansker på arbeidsmarkedet i denne perioden, på tross av at arbeidsledigheten generelt ble noe lavere (NAVFs utredningsinstitutt 1991). En årsak til det er trolig et økende kandidattall. Økt hyppighet av midlertidig arbeid blant DH-kandidatene i perioden kan derfor skyldes økt konkurranse om de faste jobbene.

Tabell 3 Prosentandel av yrkesaktive kandidater i midlertidig arbeid et halvt år etter eksamen etter næringsgruppe og utdanning, 1985 - 1993.⁵

	Universitetskandidater					DH-kandidater				
	1985	1987	1989	1991	1993	1985	1987	1989	1990	1993
Sekundærnæringer	10	15	24	22	31	7	16	33	43	49
Varehandel og samferdsel	26	8	25	28	38	14	15	26	33	46
Finansiell og forr.-messig tjen.yting	6	9	21	23	25	7	9	24	30	33
Offentlig administr.	59	49	53	69	72	37	21	53	50	61
Skolen	41	41	48	46	53	22	44	76	59	73
Univ., høyskoler og forskningsinst.	72	75	75	74	83	74	55	76	-	62
Helse- og sosialtjenester	51	45	35	47	46	-	-	56	57	-
Annen tjen.yting	35	34	43	51	56	29	39	57	57	76

Fra 1987 til 1989 var det en kraftig økning i hyppigheten av midlertidige ansettelser, både for universitetskandidater og DH-kandidater. En viktig årsak til denne utviklingen var utvilsomt de økonomiske nedgangskonjunkturene som førte til lavere etterspørsel etter arbeidskraft, også etter høyere utdannede (NAVFs utredningsinstitut 1992). Samtidig kan et økende kandidattall ha bidratt til økt konkurranse om de faste stillingene. En vanskeligere økonomisk situasjon kan også ha ført til at bedriftene og organisasjonene ble mer varsomme med å gi fast ansettelse.

Men fra tabell 3 ser vi at økningen også har fortsatt etter 1989, på tross av at arbeidsmarkedet generelt har holdt seg stabilt. En mulig årsak til det er at en fortsatt økende kandidatproduksjonen kan ha økt konkurransen om de faste stillingene. En annen mulig forklaring er tregheter i tilpasningen i bedriftene og organisasjonene. Fremfor å planlegge og iverksette kostnads-krevende og kanskje kontroversielle endringer i arbeidsorganiseringen har man håpet på en snarlig bedring av den økonomiske situasjonen. Ettersom et økonomisk oppsving (før 1994) har uteblitt er det mulig at bedrifter og

⁵ Observasjoner hvor prosentueringsgrunnlaget er mindre enn 20 er markert med strek (-).

organisasjoner gradvis har blitt mer forsiktige med å gi faste ansettelser. Denne utviklingen kan igjen ha blitt forsterket ved at midlertidige ansettelser etterhvert har blitt et mer akseptert virkemiddel i arbeidsmarkedet.

I alle næringsgrupper økte hyppigheten av midlertidige ansettelser mer for DH-kandidatene enn for universitetskandidatene. Dette er ikke relatert til endringer i kandidatenes fordeling på kjønn; kvinneandelen økte betydelig mer blant universitetskandidatene enn DH-kandidatene i observasjonsperioden. Utviklingen kan henge sammen med at større vansker på arbeidsmarkedet særlig rammet DH-kandidatene, slik at DH-kandidatene i større grad enn universitetskandidatene har endret sin tilpasning ved å ta midlertidige ansettelser. Men det kan også skyldes endringer på etterspørselssiden. DH-kandidater og universitetskandidater rekrutteres generelt til ulike stillingsgrupper innenfor de ulike næringsgruppene. Det kan tenkes at eventuelle endringer i arbeidsmarkedsstrategiene i bedrifter og organisasjoner har fått større konsekvenser for ansettelsesforholdene på de yrkesområdene DH-kandidatene rekrutteres til enn på de yrkesområdene universitetskandidatene rekrutteres til. Dette vil vi komme tilbake til senere.

Vi ser også at midlertidig arbeid tradisjonelt har vært langt vanligere i offentlig sektor enn i privat sektor. Det er vanskelig å si hva årsaken er, men en mulighet er at midlertidige ansettelser brukes som en strategi for å omgå ansettelsesvernet og at dette er mer relevant i offentlig enn i privat sektor hvor ansettelsesvernet er lavere. Av universitetskandidatene var det flere av kvinnene enn av mennene som ble rekruttert til offentlig sektor; resultatet forklarer derfor noe av forskjellene i ansettelsesforholdene mellom disse gruppene. For DH-kandidatene var det derimot ingen betydelige forskjeller mellom menn og kvinner i fordelingen på sektorer.

Endringer i rekrutteringsmønstre

I det følgende skal vi se på om det har skjedd endringer med hensyn til hvilke næringer kandidatene rekrutteres til, og om dette også eventuelt kan forklare noe av endringer i ansettelsesforholdene. I tabell 4 er det vist hvor stor andel av de yrkesaktive kandidatene som gikk til de ulike næringsgruppene. For universitetskandidater har andelene vært stabile gjennom observasjonsperioden, både for menn og kvinner. For denne gruppen er endringene i arbeidsmarkedstilknytningen derfor ikke relatert til endringer med hensyn til hvilke næringer de rekrutteres til.

Tabell 4 Yrkesaktive kandidater etter næringsgruppe og utdanning. Prosent. 1985 - 1993.

	Universitetskandidater					DH-kandidater				
	1985	1987	1989	1991	1993	1985	1987	1989	1990	1993
Sekundærnæringer	14	11	9	12	10	20	13	11	12	11
Varehandel og samferdsel	3	4	3	5	5	11	12	16	16	19
Finansiell og forr.-messig tjen.yting	15	18	15	18	18	38	39	23	27	21
Offentlig administr.	22	24	21	19	20	13	12	21	17	20
Skolen	8	6	10	10	8	4	5	9	10	10
Univ., høyskoler og forskningsinst.	24	21	27	24	25	4	4	3	2	3
Helse- og sosialtjenester	7	7	7	8	8	1	2	5	5	3
Annen tjenesteyting	4	4	5	4	5	6	5	6	8	11
Annet/uoppgitt	3	7	4	0	1	2	9	5	1	2
Antall observasjoner	1156	1113	1189	1270	1661	613	532	618	576	657

For DH-kandidatene har det derimot vært klare endringer med hensyn til hvilke næringer de arbeider i et halvt år etter eksamen. Andelen som går til finansiell og forretningsmessig tjenesteyting⁶ og sekundærnæringer⁷ har blitt omtrent halvert gjennom perioden. I stedet har flere gått til varehandel og samferdsel⁸, offentlig administrasjon, skole eller annen tjenesteyting. Utviklingen var omtrent den samme for menn og kvinner gjennom perioden som helhet. Som vi så foran, var det mer vanlig med midlertidig ansettelse i offentlig sektor enn i privat sektor. Denne utviklingen forklarer derfor noe av økningen i hyppigheten av midlertidig arbeid blant DH-kandidatene. Endringene i fordelingen på næringer skjedde fra 1987 til 1989. I perioden

⁶ Bank- og finansieringsvirksomhet, forsikring, eiendomsdrift og forretningsmessig tjenesteyting.

⁷ Olje- og bergverk, industri, kraft- og vannforsyning, bygge- og anleggsvirksomhet.

⁸ Varehandel, hotell- og restaurantvirksomhet, transport, lagring, post og telekommunikasjoner.

fra 1985 til 1987, og i perioden 1989 til 1993 var det ingen klare endringer. Endringene synes altså i hovedsak å være et resultat av endrede rekrutteringsbehov på de ulike næringsområdene som følge av de økonomiske nedgangskonjunktorene.

Stillingsnivå

I det følgende ønsker vi å se om økningen i hyppigheten av midlertidige ansettelse varierer mellom stillinger på ulike kvalifikasjonsnivå. Strategier med hensyn til ansettelsesforhold kan tenkes å være relatert til kvalifikasjonsnivå både hos arbeidsgivere og hos kandidater.

Arbeidsgivere kan klart ha økonomiske motiver for å bruke ulike typer ansettelsesforhold på ulike stillingsnivå. Midlertidige ansettelse gir arbeidsgivere muligheten til å tilpasse arbeidsinnsatsen til svingninger i behovet og samtidig å sikre at personalet har de nødvendige personlige kvalifikasjoner. Å tilpasse arbeidsinnsatsen til svingninger i behovet synes å være mest relevant i mindre kvalifikasjonskrevende stillinger; i høyt kvalifiserte stillinger som krever høye opplæringskostnader har bedriften et incentiv til å holde på arbeidskraften. Å sikre at arbeidssøkeren har de nødvendige personlige kvalifikasjoner synes derimot å være mer relevant i høyt kvalifiserte stillinger enn i lite kvalifiserte stillinger. Begge disse motivene for å benytte midlertidige ansettelse kan ha blitt mer viktige som følge av en vanskeligere økonomisk situasjon.

Kandidater kan på sin side tenkes å være lite opptatt av ansettelsesforhold i lite kvalifikasjonskrevende stillinger fordi de uansett planlegger å skifte jobb relativt raskt. Økende tilgang på akademisk arbeidskraft kan også ha ført til at ansettelsesforholdene på de ulike stillingsnivåene i stadig større grad styres av bedriftenes og organisasjonenes behov, og i mindre grad av kandidatene preferanser.

I tabell 5 har vi gruppert jobbene etter kvalifikasjonsnivå⁹, og vist prosentandelen som hadde midlertidig ansettelse. Vi ser at hyppigheten av midlertidige ansettelse har økt på alle stillingsnivåer. Hvis vi ser bort fra det laveste stillingsnivået hvor bare få kandidater arbeidet og hvor midlertidige ansettelse var relativt vanlig også før nedgangskonjunktorene, ser vi at hyppigheten av midlertidige ansettelse økte mest i de stillingene hvor høyere utdanning ikke var nødvendig, både blant universitetskandidatene og

---

⁹ Stillingene er gruppert etter hvordan kandidatene selv har vurdert utdanningsbehovet.

DH-kandidatene. Men forskjellene mellom de ulike stillingsnivåene var ikke veldig markante. Resultatene gir ingen gode indikasjoner på hvilke motiver som ligger bak økningen i hyppigheten av midlertidige ansettelse. Det må enten skyldes at motivene for midlertidige ansettelse i liten grad er relatert til kvalifikasjonsnivå slik vi diskuterte foran, eller at ulike motiver gjør seg gjeldende på ulike kvalifikasjonsnivå.

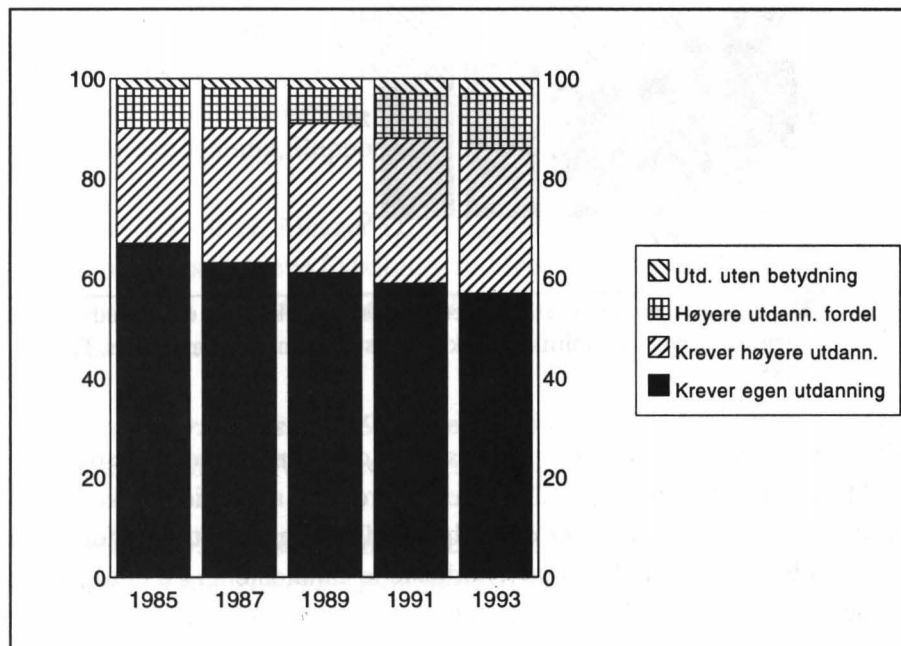
Tabell 5 Prosentandel av yrkesaktive kandidater som var i midlertidig ansettelse etter kvalifikasjonsnivå. 1985 -1993.

	Universitetskandidater					DH-kandidater				
	1985	1987	1989	1991	1993	1985	1987	1989	1990	1993
Arbeidet krevde den utdanning jeg hadde avsluttet	47	43	48	49	59	10	7	31	33	40
Arbeidet krevde høyere utdanning	32	36	46	46	50	18	16	46	43	49
Arbeidet krevde ikke høyere utdanning, men det var en fordel å ha det	30	22	49	58	52	22	25	40	42	63
Høyere utdanning var uten betydning for arbeidet	62	67	77	64	71	41	50	62	69	60

I figur 2 og 3 har vi fordelt de yrkesaktive kandidatene etter egen vurdering av kvalifikasjonsnivået i stillingen. Vi ser at det har skjedd en klar forskyvning fra jobber som krevde den utdanningen man hadde avsluttet, mot jobber hvor utdanningen ikke var nødvendig eller var helt uten betydning. Særlig har denne tendensen vært markert for DH-kandidatene. Foran viste vi at midlertidige ansettelse var mest vanlige i stillinger med lave kvalifikasjonskrav. Denne utviklingen forklarer derfor til en viss grad økningen i hyppigheten av midlertidig arbeid, og hvorfor økningen har vært sterkere for DH-kandidatene enn for universitetskandidatene. Også her synes

økningen i hovedsak å være relatert til økende kandidatproduksjon (for DH-kandidatene), og forverringen på arbeidsmarkedet på slutten av 80-tallet.

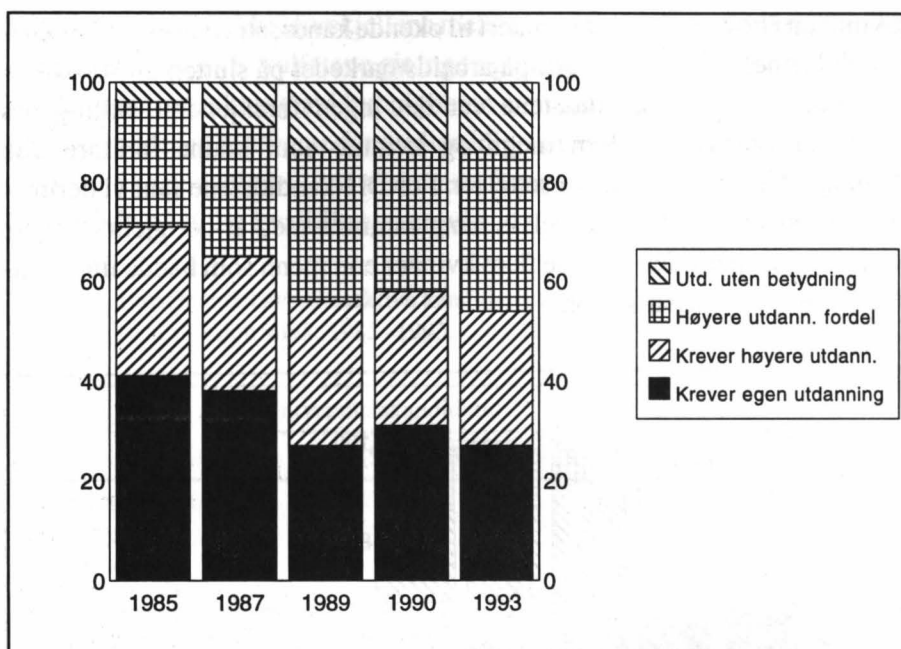
For universitetskandidatene var det ingen forskjeller i stillingenes kvalifikasjonsnivå mellom menn og kvinner som kunne forklare ulik hyppighet av midlertidige ansettelsesforhold. For DH-kandidatene fant vi derimot at ulike ansettelsesforhold delvis hang sammen med at det gjennom hele observasjonsperioden var noe flere kvinner enn menn som hadde lite kvalifikasjonskrevende stillinger.

Figur 2 Kandidater som var yrkesaktive et halvt år etter eksamen etter kandidatens egen vurdering av kvalifikasjonsnivået i stillingen. Universitetskandidater. Prosent. 1985 - 1993.

Avslutning

Fra slutten av 80-tallet har vi sett at midlertidige ansettelsesforhold har blitt stadig mer vanlig blant nyutdannede kandidater fra universiteter og distrikthøgskoler. Utviklingen kan i noe grad relateres til forskyvninger i rekrutteringen av kandidater mellom yrkesområder med ulike tradisjoner for bruk av midlertidige ansettelsesforhold. Endringene skyldes likevel hovedsakelig at aktørene på de enkelte yrkesområdene har endret sine strategier med hensyn til ansettelsesforhold.

Figur 3 Kandidater som var yrkesaktive et halvt år etter eksamen etter kandidatens egen vurdering av kvalifikasjonskravet i stillingen. DH-kandidater. Prosent. 1985 - 1993.

Utviklingen ser ut til å ha blitt igangsatt av de økonomiske nedgangskonjunktorene på slutten av 80-tallet. Men på tross av at arbeidsmarkedet har holdt seg relativt stabilt etter dette, har midlertidige ansettelser fortsatt å være stadig mer vanlig blant de nyutdannede kandidatene. En mulig årsak til dette er at bedriftenes og organisasjonenes arbeidsmarkedsstrategier endres gradvis over tid som følge av endrede økonomiske rammebetingelser. En stadig økende tilgang på nyutdannede kandidater og større konkurranse om faste stillinger er også en mulig årsak til at hyppigheten av midlertidige ansettelser har fortsatt å øke.

Midlertidige ansettelser har tidligere vært langt vanligere blant universitetskandidater enn blant DH-kandidater. Gjennom observasjonsperioden har imidlertid hyppigheten av midlertidige stillinger på de ulike yrkesområdene økt langt sterkere blant DH-kandidatene enn blant universitetskandidatene, slik at denne forskjellen stort sett har blitt eliminert. Det er vanskelig å si hva som er årsaken til disse resultatene.

På de enkelte yrkesområdene hadde hyppigheten av midlertidige ansettelser økt betydelig mer for kvinner enn for menn. En mulig årsak til det kan være at mange kvinner planlegger midlertidige avbrudd i yrkeskarrieren

og at inntektstapet som følge av senere arbeidsledighet dermed vil kunne være mindre enn for menn, slik at de tilpasser seg ved å ta midlertidige stillinger fremfor å bruke lang tid på å søke etter fast stilling når konkurransen på arbeidsmarkedet blir hardere. Men det er også mulig at en vanskeligere økonomisk situasjon har ført til at arbeidsgivere har blitt mer forsiktede med å ansette kvinner i faste stillinger, for på den måten å unngå kostnader i forbindelse med midlertidige yrkesavbrudd.

Litteraturliste

Arnesen, Clara Åse & Bjørn Stensaker (red.) (1994): *Søkelys på økonomisk-administrativ utdanning*, Oslo, Utredningsinstituttet for forskning og høyere utdanning, Rapport 6/94.

Atkinson, J.S. & N. Meager (1991): *Changing Working Patterns: How Companies Achieve Flexibility to Meet New Needs*. I Esland, Geoff: *Education, Training and Employment*. Vol. 1. Buckingham, Open University.

Kandidatundersøkelsen 1989. Yrkesaktivitet - arbeidsledighet - videre studier. Oslo, NAVFs utredningsinstitutt, Rapport 4/91.

Kandidatundersøkelsen 1990. Yrkesaktivitet - arbeidsledighet - videre studier. Oslo, NAVFs utredningsinstitutt, Rapport 2/92.

8 Arbeidsmarkedet et halvt år etter eksamen for kandidater med høyere utdanning

Av Jane Bækken

Virkingen av den sterke opptrappingen av kapasiteten innenfor høyere utdanning begynner nå å synes i økte kandidattall. Har dette ført til større vanskeligheter i overgangen fra studier til arbeidsmarked? Er det grupper som har spesielt store problemer, eller som klarer seg spesielt godt? Vi skal i denne artikkelen presentere de viktigste resultatene fra Kandidatundersøkelsen 1993¹, som omfattet kandidater med høyere grad² og distriktshøgskolekandidater uteksaminert i vårsemesteret 1993. Først skal vi se nærmere på den allmenne situasjonen i høyere utdanning og problemstillinger vi ut fra dette ønsker å belyse i gjennomgangen av utdanningene.

8.1 Høyere utdanning og arbeidsmarkedet

Fra og med skoleåret 87/88 startet myndighetene en kraftig opptrapping av kapasiteten innenfor høyere utdanning. Satsingen bunnet i målsettinger av både utdanningspolitisk og arbeidsmarkedspolitisk art (som etter hvert henger tett sammen). Den økende arbeidsledigheten og større ungdomskull har bidratt til økt interesse for høyere utdanning, og myndighetene har søkt å dempe ledighetsproblemene blant unge, samtidig som man ønsker å avhjelpe den store etterspørselen etter høyere utdanning. Fra høsten 1988 til høsten 1994 er antall studieplasser økt fra vel 103 000 til nærmere 164 000; dette tilsvarer en vekst på vel 60 prosent. Opptakskapasiteten har økt fra ca. 32 000 plasser i 1990 til 36 500 plasser i 1991-92, og ytterligere til 39 000

---

¹ Kandidatundersøkelsen foretas hvert år ved Utredningsinstituttet. Undersøkelsen har blitt gjennomført siden 1972 og gir et bilde av situasjonen for nyutdannede kandidater et halvt år etter eksamen. Kandidater fra både universiteter og høyskoler er med i undersøkelsene, som har en svarprosent på mellom 80 og 90. Grunnlagstabellene fra 1993-undersøkelsen blir presentert i en egen rapport høsten 1994; "Kandidatundersøkelsen 1993".

² Leger og kandidater i idrett og utøvende kunst er ikke med i undersøkelsene av universitetskandidater med høyere grad.

plasser i 1993. Fra 1994 legges det til grunn en opptakskapasitet på 35 000 plasser, altså et lavere anslag enn i de siste årene. Det er stadig en sterk søkning til høyere utdanning. For 1994 er det antatt at det endelige søker-tallet til høyere utdanning vil være på mellom 107 000 og 108 000, og det kan ikke ventes at presset på høyere utdanning avtar med det første. Nedgangen i antall unge i aldersgruppen 16-24 år sammen med en noe bedret arbeidsmarkedssituasjon for denne gruppen kan medvirke til å lette presset.

Med det sterke presset på høyere utdanning anses det som viktig å unngå opphopning av studenter ved utdanningsinstitusjonene og å øke gjennomstrømmingen. Det er en erklært målsetting å få ned studietiden; det vil si i større grad å få studentene gjennom studiene på normert tid. Gjennomsnittsalderen på ferdige universitetskandidater har steget fra 26,8 i 1975 til 28,3 i 1990. Gjennomsnittsalderen blir særlig trukket opp av kandidatene fra studier som tradisjonelt ikke har vært adgangsregulert, mens kandidater fra profesjonsstudiene har en gjennomføringstid som ligger nærmere normert studietid. Dette skyldes ulike forhold vi ikke kan gå nærmere inn på her³. Det er antagelig for tidlig å forvente at den økte innsatsen for å få øke gjennomstrømmingen av studenter skal komme til uttrykk i kandidatenes gjennomsnittsalder. Vi skal likevel se noe på dette, etter som alder også kan bidra til å forklare lønnsforskjeller mellom ulike utdanningsgrupper.

I planleggingen av utdanningskapasiteten er det viktig å ta hensyn til svingninger i søkingen. Samarbeidet mellom universitetene og distriktshøgskolene, hvor distriktshøgskolene skal avlaste universitetene ved å uteksaminere kandidater på grunn- og mellomfagsnivå, er et virkemiddel i den forbindelse. Med dagens arbeidsmarkedssituasjon og et sterkere fokus på "kunnskapssamfunnet" er det ventet at pågangen fra distriktshøgskolekandidater til hovedfagsstudier ved universitetene vil øke. Betrakter distriktshøgskolekandidatene i økende grad de korte utdanningene som en måte å lette innpasset til adgangsregulerte studier ved universitetene på? I avsnittet om DH-kandidatene kommer vi tilbake til DH-kandidatenes tilbøyelighet til å fortsette med videre studier etter at de har avsluttet en kortere høyere utdanning.

Et stadig mer aktuelt spørsmål er hvordan arbeidsmarkedet for høyere utdannede vil påvirkes av den sterke kandidatproduksjonen. I Norge under-

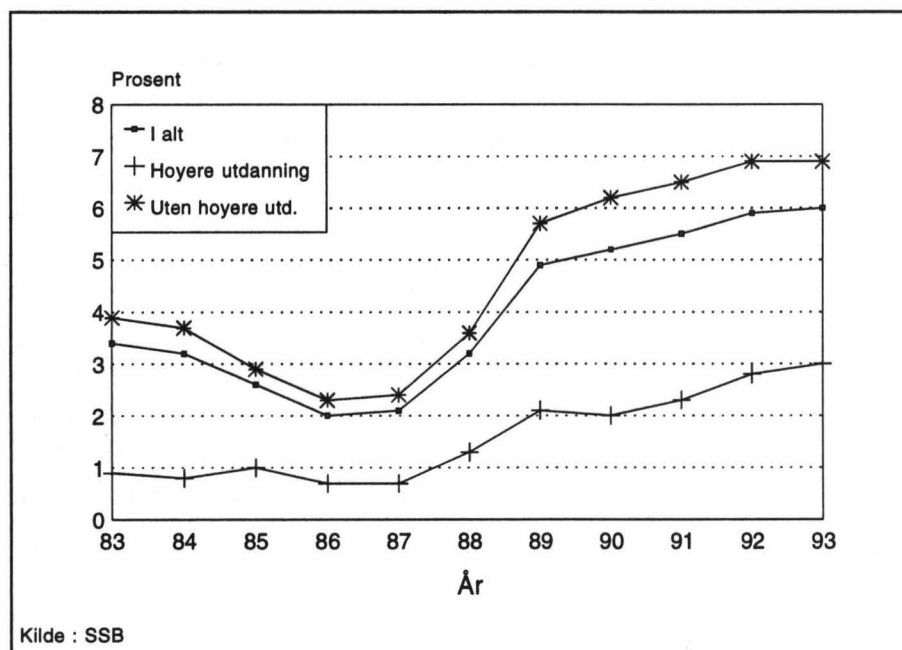
---

³ Dette drøftes blant annet i en artikkel av Lisbet Berg i *Utdanning og arbeidsmarked* 1992.

strekes den store betydningen høyere utdanning har når det gjelder å skape vekst og styrke konkurranseevnen. Vektleggingen på høyere utdanning for å skape økonomisk vekst er en trend som gjør seg gjeldende i store deler av den vestlige verden⁴. Klarer arbeidsmarkedet å fange opp den høyt utdannede delen av arbeidsstyrken, eller vil ledigheten øke for denne gruppen?

Følger vi utviklingen i den totale arbeidsledigheten fra tidlig i 80-årene og fram til idag finner vi at den dramatiske økningen i ledigheten som startet i 1987, nå ser ut til å stoppe opp. Fra 1987 fram til 1991 ble den gjennomsnittlige ledigheten målt til 6 prosent⁵. Figuren nedenfor viser utviklingen i arbeidsledigheten totalt, for de med høyere utdanning og for de uten høyere utdanning i perioden 1983 til 1993.

Fra 1992 til 1993 økte ledigheten for første gang blant personer med høyere utdanning uten at det skjedde endringer i ledigheten blant dem uten høyere utdanning. Samtidig avtok arbeidsstyrken for de uten høyere utdanning, mens arbeidsstyrken for de med høyere utdanning økte.

Figur 1 Arbeidsledige i prosent av arbeidsstyrken. Totalt, blant høyere utdannede og blant de uten høyere utdanning. 1983-1993.

⁴ Se f.eks. OECD (1994): Study, facts, analysis, strategies.

⁵ Tall fra Statistisk sentralbyrå: "Arbeidskraftsundersøkelsen" (AKU).

Generelt sett er ledigheten likevel vesentlig lavere for de med høyere utdanning enn for de uten høyere utdanning. Ser vi utelukkende på ny-utdannede kandidater med høyere utdanning vil imidlertid bildet endres, hvor særlig mangelen på yrkeserfaring kan gjøre det vanskelig å nå fram i konkurransen om jobbene. I første omgang kan dette føre til en lengre søkeprosess. Dette kan igjen bety at enkelte justerer ned kravene de stiller til sin første jobb etter endt utdanning. Nedenfor skal vi se hvordan ledighetssituasjonen var for vårkullet av universitetskandidater og DH-kandidater 1993 et halvt år etter eksamen.

For mange av universitetsutdanningene er utviklingen i offentlig sektor, som i stor grad er et politisk spørsmål, av vesentlig betydning for jobbmulighetene. Tall fra Statistisk sentralbyrå (SSB) viser en svakere vekst i offentlig tjenesteyting i 1993 enn i årene før. I forretningsmessig tjenesteyting har det vært en sterk sysselsettingsvekst i begynnelsen av 1994. Undersøkelser utført i Sverige (av Sacoförbundet JUSEK) viser at samfunnsviterne gjør sitt inntog i det private næringsliv. Nedenfor skal vi om kandidatene i vår undersøkelse i større grad enn tidligere går inn i mer utradisjonelle jobber.

I fordelingen av ressurser innen høyere utdanning er det et mål å "produsere" den kompetansen som arbeidslivet etterspør. Kandidatundersøkelsen gir en relativt god pekepinn på hva slags formell kompetanse arbeidsmarkedet etterspør pr. i dag. Det er i denne forbindelse imidlertid også grunn til å stille spørsmål ved om de jobbene kandidatene får er i overensstemmelse med deres kompetanse. Å måle dette er problematisk, vi skal likevel se nærmere på kandidatenes egen vurdering av jobben de har et halvt år etter eksamen. En må her være oppmerksom på at det kan være vanskelig å foreta en slik vurdering av arbeidet så kort tid etter endt utdanning. Spørreskjemaets spørsmål om jobben krever høyere utdanning kan også ha blitt tolket ulikt. Noen kan oppfatte spørsmålet som hvilke formelle krav som er stilt til jobben (f.eks. gjennom stillingsannonser) mens andre kan ha svart ut fra hva de opplever at arbeidsoppgavene i praksis krever.

Med et høyere utdanningsnivå i befolkningen må det forventes at personer med høyere utdanning går inn i stillinger hvor den de erstatter har lavere utdanning. Vi vil se noe på forgjengerens utdanningsnivå i omtalen av de ulike utdanningsgruppene.

Vi har nå berørt noen problemstillinger som vi vil belyse i gjennomgangen av de enkelte utdanningsgruppene som ble uteksaminert våren 1993. I artikkelens siste del har vi summert opp de viktigste resultatene.

8.2 Høyere grads kandidater

Gjennom 80-årene var tallet på kandidater med høyere grad⁶ uteksaminert i vårkullene mellom 1600 og 1700. I den forrige undersøkelsen (vårkullet 1991) hadde antall kandidater økt til nesten 2 400. Våren 1993 ble det uteksaminert rundt 2 800 kandidater med høyere grad. Kandidatgruppene som hadde den kraftigste økningen i antall uteksaminerte siden 1991 var sosiologene og statsviterne. Andre grupper som hadde økning i tallet på ferdige kandidater var filologer, realister, sivilingeniører og siviløkonomer. Antall uteksaminerte tannleger, veterinærer og landbrukskandidater våren 1993 var *lavere* enn i 1991. Kvinnene gjør seg stadig mer gjeldende i høyere utdanning. I løpet av det siste tiåret har kvinneandelen økt fra 30 prosent av de uteksaminerte kandidatene med høyere grad i vårkullet 1983 til 45 prosent i vårkullet 1993.

Arbeidsledigheten⁷ blant nyutdannede universitetskandidater har steget jevnt siden 1987, etter å ha vært lav gjennom første halvdel av 80-tallet. I 1987 var 3 prosent av kandidatene meldt på arbeidsmarkedet arbeidsledige et halvt år etter eksamen, siden har den økt til 7 prosent i 1989 og 8 prosent i 1991. Undersøkelsen i 1993 viser en stadig forverring av situasjonen for nyutdannede kandidater. I november 1993 var i alt 11 prosent av kandidatene som hadde meldt seg på arbeidsmarkedet fortsatt uten jobb. De større kandidatgruppene som særlig er berørt av problemer på arbeidsmarkedet er filologer, realister, jurister, sivilingeniører og landbrukskandidater. Blant filologene og juristene var arbeidsledigheten noe lavere enn i 91-undersøkelsen, mens situasjonen på arbeidsmarkedet for nyutdannede realister, sivilingeniører og landbrukskandidater må kunne sies å ha blitt langt vanskeligere.

Universitetsutdanninger som ikke berøres av problemene på arbeidsmarkedet blir stadig færre og gjelder stort sett de tradisjonelt opptaksregulerte studiene. I 1993 var ingen nyutdannede teologer⁸, tannleger, veterinærer, farmasøyter eller kandidater fra Høyere avdeling ved Norges

---

⁶ Omfatter kandidater fra universitetene og de vitenskapelige høyskolene Norges Handelshøyskole, Handelshøyskolen BI, Norges Veterinærhøgskole, Norges Landbrukshøgskole, Arkitektthøgskolen i Oslo og Menighetsfakultetet, samt andre høyskoler som uteksaminerer kandidater med høyere grad.

⁷ Som arbeidsledig regnes de kandidater som er meldt på arbeidsmarkedet og som har svart at de oppfatter seg som hovedsakelig arbeidsledig (både registrerte ved arbeidskontorene og uregistrerte).

⁸ Undersøkelsen omfatter bare teologer (cand.theol.) med praktisk-teologisk seminar.

Handelshøyskole arbeidsledige (kandidatene fra Høyere avdeling ved Norges Handelshøyskole er med i Kandidatundersøkelsen for første gang i 1993).

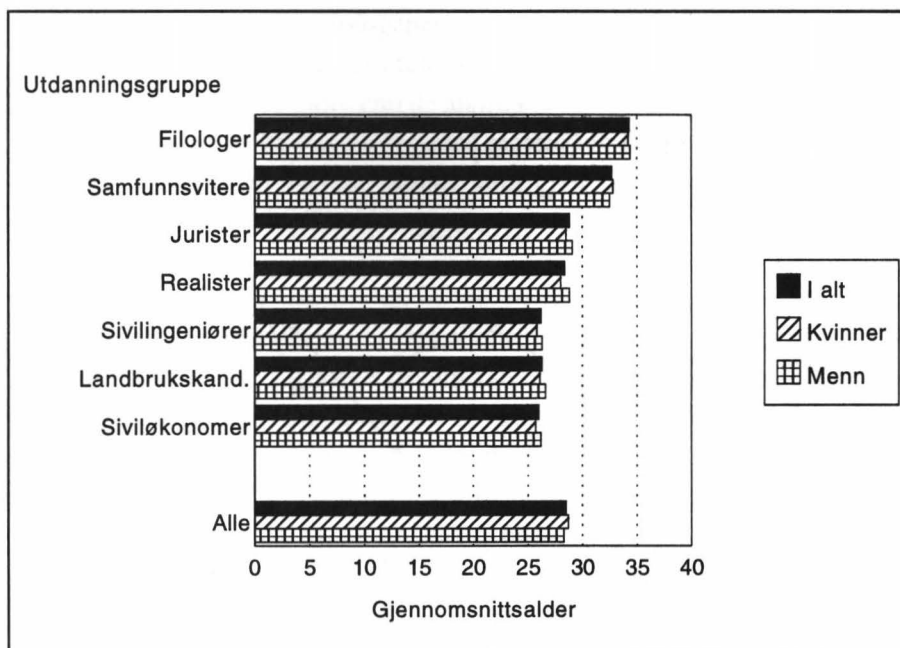
Andelen kandidater med høyere grad som studerer videre har økt de siste årene. I 1987 hadde 5 prosent av universitetskandidatene "studier uten lønn" som hovedaktivitet et halvt år etter eksamen, i 1989 gjaldt dette 6 prosent, mens 8 prosent både i 1991 og 1993 studerte videre. Samtidig har andelen yrkesaktive⁹ kandidater sunket fra 83 prosent av de nyutdannede kandidatene i 1985 til 76 prosent i 1991. Tallene fra 93-undersøkelsen viser at 75 prosent av kandidatene var yrkesaktive et halvt år etter eksamen. Andelen i inntektsgivende arbeid sank fra 84 prosent i 1987 til 78 prosent i 1991. I 1993 var i underkant av 77 prosent i inntektsgivende arbeid. Av universitetskandidatene i inntektsgivende arbeid mente 14 prosent at arbeidet ikke krevde høyere utdanning. I 1991 mente 12 prosent det samme.

Gjennomsnittlig brutto månedslønn for universitetskandidatene med høyere grad var 17 600 kr et halvt år etter eksamen i 1993. Som i 1991 tjente veterinærene mest, mens landbrukskandidatene tjente minst.

Figur 2 viser gjennomsnittsalderen for universitetskandidatene uteksaminert våren 1993, totalt og for noen utvalgte utdanningsgrupper. Gjennomsnittsalderen blant kandidatene var 28,5 år og viser på ingen måte noen nedadgående trend i kandidatenes alder. Filologer og samfunnsvitere skiller seg ut med en meget høy gjennomsnittsalder, henholdsvis 34,3 og 32,7 år. Aldersforskjellen mellom kvinnelige og mannlige kandidater totalt sett var ubetydelig (henholdsvis 28,7 og 28,3 år). Forskjellene i alder er altså mer et spørsmål om typen utdanning enn om kjønn. Samtidig er det slik at kvinnene er overrepresentert i en del utdanninger med høy gjennomsnittsalder og likeledes underrepresentert i enkelte utdanninger med lav gjennomsnittsalder.

---

⁹ Som yrkesaktive regnes kandidater som er "i arbeid i noenlunde samsvar med utdanningen". Når kandidatene både har svart at høyere utdanning er "uten betydning for arbeidsoppgavene" og at innholdet i arbeidsoppgavene stemmer "dårlig" overens med arbeidsoppgavene, er de i vår sammenheng ikke yrkesaktive, men "i arbeid uten samsvar med utdanningen". For begge gruppen gjelder det at de har et "inntektsgivende arbeid".

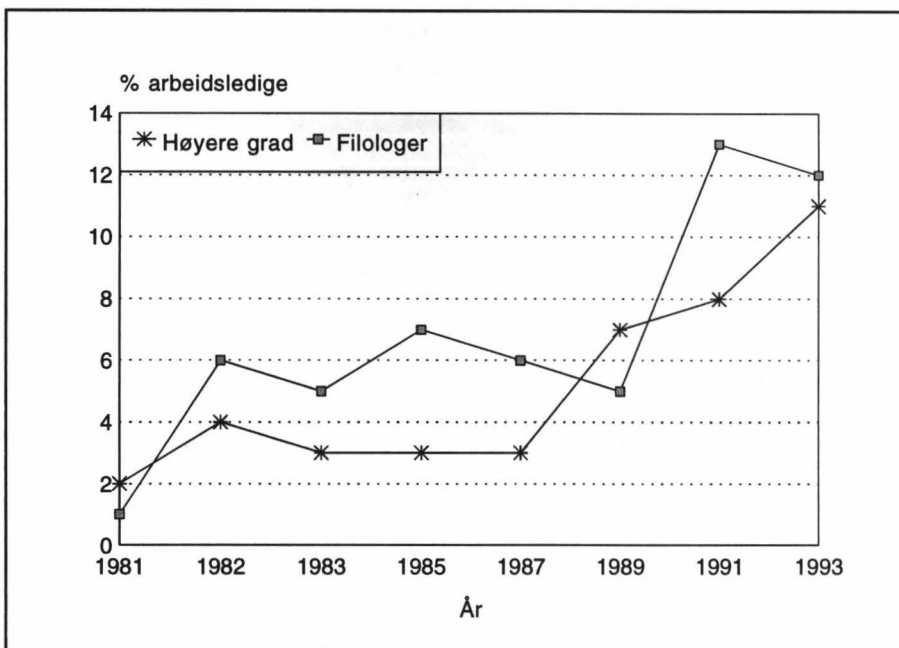
Figur 2 Gjennomsnittsalder for kandidater med høyere grad. Totalt og utvalgte utdanningsgrupper. Vårkull 1993.

8.2.1 Filologer

Det ble uteksaminert 191 filologer våren 1993. Dette var en økning på 32 prosent i forhold til undersøkelsen av vårkullet 1991. Antall uteksaminerte filologer i vårsemestrene sank gjennom 80-tallet for deretter å øke relativt kraftig etter 1989. Dette kan være forårsaket av flere forhold. Både en bedring i studieprogresjonen og en høyere andel som fullfører utdanningen kan ha hatt betydning, likevel er det nok særlig effekten av et økt antall studenter ved cand.philol.studiet etter midten av 80-tallet vi nå ser. Gjennomsnittsalderen blant nyutdannede filologer har tidligere vært forholdsvis høy. Dette gjaldt også 93-kullet hvor gjennomsnittsalderen var 34 år. Den høye alderen kan blant annet forklares med at kandidater med cand.mag. grad fullfører utdanningen etter en lengre yrkesaktiv periode. Blant de uteksaminerte var fordelingen mellom kvinner og menn jevn; henholdsvis 52 og 48 prosent.

Arbeidsmarkedet har blitt vanskeligere for nyutdannede filologer de siste årene. I 1991 var 13 prosent av de nyutdannede filologene arbeidsledige et halvt år etter eksamen, mens ledigheten var mellom 1 og 7 prosent gjennom 80-tallet. I 1993 var 12 prosent av kandidatene som hadde meldt seg på arbeidsmarkedet arbeidsledige et halvt år etter eksamen (se Figur 3).

Figur 3 Arbeidsledige kandidater et halvt år etter eksamen i prosent av kandidater meldt på arbeidsmarkedet. Filologer og kandidater med høyere grad. Vårkull 1981-1993.

Av de nyutdannede filologene i 1993 var 74 prosent i arbeid i samsvar med utdanningen. Andelen yrkesaktive var lavere enn i 91-undersøkelsen (80 prosent), men bortimot den samme som gjennomsnittet av alle kandidatene. Den lavere andelen yrkesaktive skyldes blant annet at en høyere andel hadde studier som hovedaktivitet et halvt år etter eksamen i 1993 enn i 1991, henholdsvis 11 og 9 prosent. Av de som studerte videre i 1993 tok halvparten pedagogisk seminar.

De fleste filologene arbeider i offentlig sektor et halvt år etter eksamen, hvor undervisning og forskning utgjør de mest sentrale næringsgruppene. I tidligere undersøkelser har mellom 70 og 90 prosent av de yrkesaktive kandidatene arbeidet i offentlig sektor, og i 1993 gjaldt dette 78 prosent. I overkant av 60 prosent av de yrkesaktive arbeidet innen undervisning og forskning, hvorav henholdsvis 35 prosent i skolen (grunnskole og videregående skole) og 26 prosent i universitets-, høgskole- og forskningsvirksomhet. Av de yrkesaktive filologene hadde 44 prosent faste stillinger, 53 prosent stillinger av midlertidig karakter (vikariat, engasjement o.l.), og 2 prosent av kandidatene stipendiat- eller annen utdanningsstilling.

De nyutdannede filologenes lønn har tidligere vært høyere enn gjennomsnittet for høyere grads kandidater. Dette har sammenheng med at de gjennomgående er eldre enn de andre kandidatene og oftere har tidligere yrkeserfaring. I 1993 var filologenes gjennomsnittlige brutto månedslønn 17 500 kroner, som var det samme som gjennomsnittet for høyere grads kandidater et halvt år etter eksamen.

8.2.2 Teologer

Antall teologer uteksaminert i vårkullene har sunket kraftig siden begynnelsen av 80-tallet. I 1983 ble det uteksaminert 62 kandidater, mens det i vårkullet 1993 ble uteksaminert 19 kandidater med praktisk-teologisk seminar. Teologi utgjør en av de få universitetsutdanningene hvor kandidat-tallet gjennomgående har sunket de siste årene. Fortsetter denne utviklingen i kandidattallene vil vi få en eldre bestand av teologer, dessuten vil utdanningsgruppen være blant de få hvor bestanden avtar i årene fremover.

Blant de uteksaminerte kandidatene våren 1991 var over halvparten kvinner, og var i så måte et unntak fra tidligere undersøkelser. I vårkullet 1993 var andelen menn igjen høy, og utgjorde 95 prosent av de uteksaminerte. Kandidatenes gjennomsnittsalder var 31 år, som var høyere enn gjennomsnittsalderen totalt for kandidatene med høyere grad.

Av de nyutdannede teologene var 57 prosent yrkesaktive. De øvrige hadde verneplikt (36 prosent) eller studier uten lønn (7 prosent) som hovedbeskjeftigelse et halvt år etter endt utdanning. Av de yrkesaktive teologene oppga 38 prosent å jobbe i offentlig og 50 prosent å jobbe i privat sektor. Hoveddelen arbeidet innenfor religiøst arbeid, mens 25 prosent av kandidatene arbeidet i næringsgruppen universitets-/høgskole-/forskningsinstitusjoner. Halvparten av de yrkesaktive teologene hadde fått faste stillinger.

Teologenes gjennomsnittlige brutto månedslønn var i undersøkelsene fram til 1991 lavest av alle gruppene med høyere grad. Selv om gjennomsnittslønnen i 1991 var lavere enn gjennomsnittet for alle kandidatene, var de nå kommet langt bedre ut av det lønnsmessig. Teologenes brutto gjennomsnittlige månedslønn i 1993 var 16 600 kroner.

8.2.3 Siviløkonomer

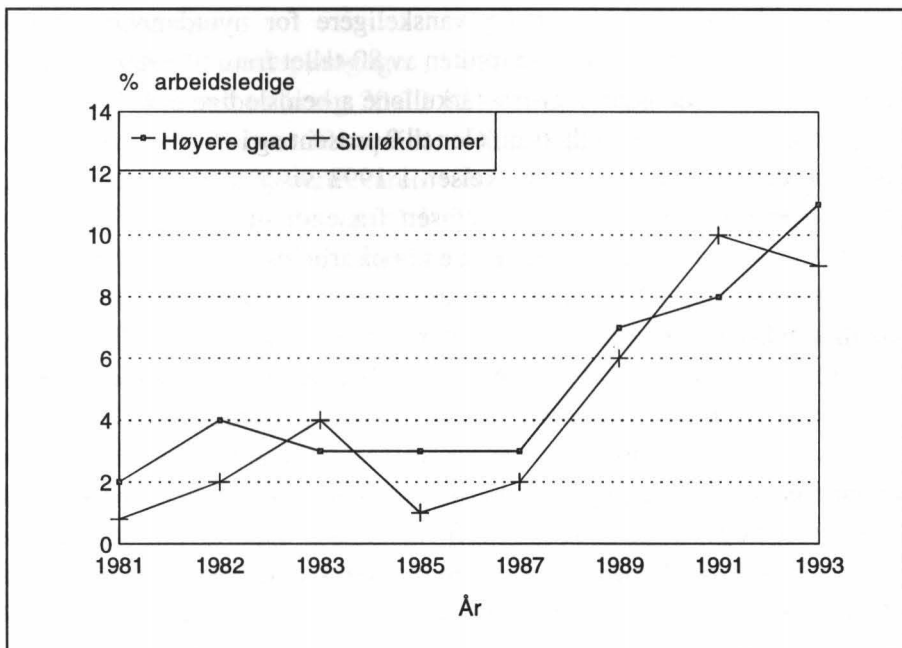
Siviløkonomtittelen gis i dag ved en rekke utdanningsinstitusjoner i Norge; BI-stiftelsen, Norges Handelshøyskole, Høgskolesenteret i Nordland og Agder Distrikthøgskole. Det finnes ingen fullgod statistikk over det årlige antallet uteksaminerte siviløkonomer, men at det har vært en sterk ekspan-

sjon det siste tiåret er hevet over enhver tvil. En antydning av utviklingen kan være at det på årsbasis i 1988 ble utdannet rundt 560 kandidater, mens vi bare i vårkullet 1993 registrerte 588 ferdigutdannede siviløkonomer. I tillegg utdannes en rekke siviløkonomer i utlandet, disse er ikke inkludert i våre undersøkelser. Av de uteksaminerte i vårkullet 1993 var 34 prosent kvinner og kandidatenes gjennomsnittsalder var 26 år.

På slutten av 80-tallet begynte for alvor ledighetsproblemene å melde seg for nyutdannede siviløkonomer. Fra ledighetsandeler på 1 og 2 prosent tidlig på 80-tallet økte ledigheten til 6 prosent i 1989 og videre til 10 prosent i 1991. I 1993 var 9 prosent av kandidatene som meldte seg på arbeidsmarkedet fortsatt ledige et halvt år etter eksamen (se Figur 4). Fordelt på de ulike skolene (Agder DH unntatt) var 8 prosent av siviløkonomene fra NHH arbeidsledige, mens 8 prosent av siviløkonomene fra BI og 13 prosent av siviløkonomene fra Høgskolesenteret i Nordland var arbeidsledige et halvt år etter eksamen. I 1993 var det altså siviløkonomene fra Bodø som hadde de største problemene. Tidligere undersøkelser har imidlertid vist at dette varierer fra år til år. I 91-undersøkelsen var f.eks. andelen arbeidsledige siviløkonomer fra Bodø svært lav i forhold til de to andre skolene.

Når vanskene med å komme i arbeid øker, øker ofte også andelen kandidater i arbeid som ikke krever høyere utdanning. Andelen siviløkonomer i inntektsgivende arbeid hvor nivået på arbeidsoppgavene ikke krever høyere utdanning har steget fra 10 prosent i 1989 til 20 prosent i 1991. I 1993 mente 23 prosent av siviløkonomene i inntektsgivende arbeid at arbeidsoppgavene ikke krevde høyere utdanning. 15 prosent av de nyutdannede siviløkonomene hadde studier uten lønn som hovedaktivitet et halvt år etter eksamen, som er omtrent det samme som i tidligere undersøkelser. Av kandidatene som studerte videre i 1993 tok 62 prosent et grunnfag e.l., mens 29 prosent studerte økonomi på et høyere nivå enn siviløkonomutdanningen (som masterdegree).

Av de ulike kandidatgruppene er det siviløkonomer, sammen med sivilingeniører, som i størst grad arbeider i privat sektor et halvt år etter eksamen. I 1993 arbeidet 70 prosent av de yrkesaktive siviløkonomene i privat sektor på dette tidspunktet. Dette var en høyere andel enn i 1991, og kan tyde på en bedret arbeidsmarkedssituasjon i næringslivet for nyutdannede siviløkonomer. Mange av de yrkesaktive siviløkonomene i 1993 arbeidet i finansiell- og forretningsmessig tjenesteyting. Mens 42 prosent av kandidatene arbeidet i denne næringsgruppen, arbeidet 18 prosent i sekundærnæringer og 16 prosent i offentlig administrasjon, som var de nest

Figur 4 Arbeidsledige kandidater et halvt år etter eksamen i prosent av kandidater meldt på arbeidsmarkedet. Siviløkonomer og kandidater med høyere grad. Vårkull 1981-1993.

viktigste næringsgruppene. I forhold til de øvrige kandidatgruppene var relativt mange av de yrkesaktive siviløkonomene (66 prosent) i faste stillinger et halvt år etter eksamen.

Siviløkonomenes brutto månedslønn var i gjennomsnitt 17 400 kr, som var noe lavere enn gjennomsnittet for alle høyere grads kandidater.

8.2.4 Sosialøkonomer

Det årlige antallet uteksaminerte kandidater med cand.oecon. utdanning og cand.polit. med hovedfag i sosialøkonomi har økt fra mellom 40 og 60 på 80-tallet til over hundre kandidater på begynnelsen av 90-tallet. I vårkullet 1993 ble det uteksaminert 32 sosialøkonomer. Antall kvinner blant de uteksaminerte sosialøkonomene har økt over tid, og i vårkullet 1993 var 44 prosent av kandidatene kvinner. Kandidatenes gjennomsnittsalder var 30 år.

I gjennomgangen av resultatene for sosialøkonomene utdannet våren 1993 vil vi også kort kommentere noen resultater for kandidatene fra Høyere avdeling ved Norges Handelshøyskole, etter som de i noen grad konkurrerer på det samme arbeidsmarkedet som sosialøkonomene.

Arbeidsmarkedet blir stadig vanskeligere for nyutdannede sosialøkonomer. I undersøkelsene fra midten av 80-tallet fram til 1989 var ingen nyutdannede sosialøkonomer fra vårkullene arbeidsledige et halvt år etter eksamen. I 1989 steg ledighetsandelen til 9 prosent og i 1991 var 10 prosent av kandidatene ledige. Undersøkelsen i 1993 viser at sosialøkonomene fortsatt har problemer i overgangsfasen fra endt utdanning til arbeidsmarkedet. Av kandidatene som meldte seg på arbeidsmarkedet i dette kullet var 17 prosent fortsatt ledige et halvt år etter eksamen. Dette omfatter et lavt antall kandidater, men ledighetsandelen er likevel høy sammenlignet med tidligere år. En årsak til at sosialøkonomer har fått økte problemer til tross for et stabilt antall uteksaminerte kandidater i vårkullene kan være den sterke økningen i antall uteksaminerte sosiologer, statsvitere og siviløkonomer, som langt på vei konkurrerer på det samme arbeidsmarkedet. I tillegg vil de også møte konkurranse fra kandidater med Høyere avdeling fra Norges Handelshøyskole. I 93-undersøkelsen hadde alle kandidatene fra Høyere avdeling meldt seg på arbeidsmarkedet, og alle var i arbeid et halvt år etter eksamen.

Av de nyutdannede sosialøkonomene i 1993 var 74 prosent i arbeid i samsvar med utdanningen. Tidligere undersøkelser har vist en stigende tendens til at nyutdannede sosialøkonomer får arbeid i privat sektor, fra 15 prosent i 1985 til 37 prosent i 1991. Undersøkelsen i 1993 bryter med denne tendensen, etter som bare 18 prosent av de yrkesaktive arbeidet i privat sektor. Til sammenligning arbeidet 42 prosent av kandidatene fra Høyere avdeling i privat sektor. De yrkesaktive sosialøkonomene arbeidet i en rekke ulike næringsgrupper. Konkurransen fra andre grupper med samfunnsvitenskapelige utdanninger gjelder særlig arbeid i offentlig administrasjon. I 1993 arbeidet 35 prosent av de yrkesaktive sosialøkonomene i denne næringsgruppen, som utgjorde den viktigste. Universitets-/høgskole og forskningsinstitusjoner var den nest størst gruppen, hvor 29 prosent var sysselsatt. Kandidatene fra Norges Handelshøyskole fordelte seg noe annerledes. Hele 60 prosent av disse arbeidet innen universitets-/høgskole- og forskningsinstitusjoner, mens finansiell- og forretningsmessig tjenesteyting sammen med offentlig administrasjon var de nest største næringsgruppene.

Gjennomsnittlig brutto månedslønn for de yrkesaktive sosialøkonomene var 18 300 kr, hvilket var høyere enn gjennomsnittet for alle høyere grads kandidater. Kandidatene fra Høyere avdeling ved Norges Handelshøyskole hadde en gjennomsnittlig brutto månedslønn på 18 900, og tjente altså i gjennomsnitt mer enn sosialøkonomene et halvt år etter eksamen.

8.2.5 Pedagoger

Tallet på uteksaminerte pedagoger i vårkullene har vært lavt og stabilt de siste 10 årene, med omkring 20-30 uteksaminerte kandidater. I vårkullet 1993 ble det uteksaminert 30 kandidater. Mange kvinner tar denne utdanningen, og av de uteksaminerte våren 1993 var 70 prosent kvinner. Kandidatenes gjennomsnittsalder var 41 år. Den høye gjennomsnittsalderen kan trolig delvis forklares med at en rekke av kandidatene har vært yrkesaktive etter å ha tatt cand.mag. graden og fullført utdanningen på et senere tidspunkt. Pedagogene arbeider ofte i undervisningssystemet, og ved å fullføre utdanningen kan de få opprykk til lektorstilling.

Ut fra antagelsen om at pedagogene allerede har opparbeidet yrkeserfaring før avsluttet hovedfag synes det rimelig at ledighetsproblemer så å si er fraværende for denne kandidatgruppen. Gjennom det siste tiåret har det vært lav eller ingen ledighet blant de nyutdannede kandidatene. Også i 1993 var ledigheten blant nyutdannede pedagoger svært lav (4 prosent).

Av de nyutdannede pedagogene var 93 prosent i arbeid i samsvar med utdanningen. Siden pedagogene ofte arbeider i undervisningssystemet, vil en høy andel arbeide i offentlig sektor. I 1993 arbeidet 88 prosent av de yrkesaktive pedagogene i offentlig sektor. Ved siden av undervisning, hvor 68 prosent arbeidet, var offentlig administrasjon den næringen som sysselsatte flest av pedagogene (24 prosent). En relativt høy andel av de yrkesaktive pedagogene arbeidet i faste stillinger (52 prosent), mens de øvrige var i arbeid av midlertidig karakter.

Pedagogenes gjennomsnittslønn er vesentlig høyere enn gjennomsnittet for alle høyere grads kandidater. Deres gjennomsnittlige brutto månedslønn et halvt år etter eksamen var 20 200 kr i 1993, mens gjennomsnittet for alle høyere grads kandidater var 17 600 kr.

8.2.6 Psykologer

Antall uteksaminerte psykologer har vært stabilt gjennom 80-tallet, med mellom 50 og 70 uteksaminerte kandidater i vårkullene. Våren 1991 ble 59 kandidater uteksaminert, et antall som økte til 78 våren 1993. Det har blitt fremsatt som et problem at kandidatene må vente uforholdsmessig lenge for å komme inn på embetsstudiet etter avsluttet grunnfag, samtidig som det er et stort antall ledige stillinger for psykologer. En høyere gjennomstrømming av kandidater kan trolig bedre denne situasjonen noe. De uteksaminerte kandidatenes gjennomsnittsalder var nesten 32 år. Dette er vesentlig høyere enn gjennomsnittsalderen for alle høyere grads kandidater. Den høye

alderen kan skyldes ulike forhold, hvor venteperioden for å kunne ta embetsstudiet vil være en av forklaringene. Av de uteksaminerte kandidatene våren 1993 var 70 prosent kvinner.

Med det gunstige arbeidsmarkedet for psykologer er det ikke uventet at en så høy andel som 91 prosent av de nyutdannede var yrkesaktive et halvt år etter eksamen. Arbeidsledigheten har variert endel det siste ti-året. Dette skyldes både at lave kandidattall kan gi tildels store utslag i prosentandeler og det faktum at profesjonsutdanninger, som kvalifiserer for et smalt spekter av jobber, lettere berøres av svingninger på arbeidsmarkedet. Av de øvrige kandidatene var 2 kandidater i arbeid som ikke var i samsvar med utdanningen, 1 kandidat avtjente verneplikten og 2 kandidater var arbeidsledige et halvt år etter endt utdanning. At arbeidsledighet og arbeid som ikke er i samsvar med utdanningen forekommer blant nyutdannede psykologer når arbeidsmarkedssituasjonen er så gunstig kommer blant annet av at det ikke er sammenfall mellom hvor stillingene er lokalisert og hvor kandidatene ønsker å jobbe.

I tidligere undersøkelser har de fleste nyutdannede psykologene fått arbeid i offentlig sektor. Dette gjaldt 92 prosent i 1989 og 87 prosent i 1991. I vårkullet 1993 arbeidet 84 prosent av kandidatene i offentlig sektor. Hele 80 prosent oppga å arbeide som psykologer. Ellers arbeidet de med både forsknings-/utredningsarbeid og pedagogisk arbeid, mens noen få arbeidet innen offentlig forvaltning. Av de yrkesaktive oppga 40 prosent at de var i fast arbeid og 58 prosent at de var i stillinger av midlertidig karakter.

Psykologene hadde en gjennomsnittlig brutto månedslønn på 17 800 kr et halvt år etter eksamen, som var i overkant av gjennomsnittet for alle høyere grads kandidater.

8.2.7 Sosiologer

Antall uteksaminerte sosiologer i vårkullene har det siste tiåret variert mellom 11 og 46 kandidater. Det siste tallet refererer til vårkullet 1993 og vitner om en sterk vekst i antall uteksaminerte i denne utdanningsgruppen. Gjennom siste halvdel av 80-tallet sank antall årlig uteksaminerte kandidater fra omtrent 50 til 30 kandidater, en trend som altså ser ut til å ha snudd. Over tid har andelen kvinner blant de uteksaminerte økt, og i vårkullet 1993 var 54 prosent av kandidatene kvinner. Kandidatenes gjennomsnittsalder var 32,5 år, som var vesentlig høyere enn gjennomsnittet for alle kandidatene med høyere grad.

Både kandidattallene og ledighetsandelene blant de nyutdannede sosiologene har variert betydelig det siste tiåret. I 1993 var 11 prosent av kandidatene arbeidsledige. Dette var omtrent det samme som i 1989, da vi registrerte en ledighetsandel på 12 prosent, mens ingen av kandidatene meldt på arbeidsmarkedet i 1991 var arbeidsledige. Det lave antallet kandidater bidrar til at ledighetsandelene kan svinge betydelig, og tallene må tolkes med forsiktighet.

Av de nyutdannede sosiologene i 1993 var 71 prosent i arbeid i samsvar med utdanningen. Videre hadde 8 prosent studier uten lønn som hovedaktivitet et halvt år etter endt utdanning. Av kandidatene som var i inntektsgivende arbeid (både i og ikke i samsvar med utdanningen) mente 16 prosent at arbeidsoppgavene ikke var på et nivå som krevde høyere utdanning, mens ingen mente dette i den forrige undersøkelsen av kandidatene.

Vi antydet i innledningen av kapitlet at det var av interesse å se om privat sektor i større grad sysselsetter kandidater med samfunnsvitenskapelig utdanning. De siste årenes kandidatundersøkelser viser en økende andel nyutdannede sosiologer som arbeider i privat sektor et halvt år etter eksamen. Mens mellom 0 og 20 prosent av de yrkesaktive sosiologene jobbet i privat sektor et halvt år etter eksamen på 80-tallet, gjaldt dette 27 prosent i 1991. Av de yrkesaktive sosiologene i 1993 arbeidet 33 prosent i privat sektor. Sosiologene som arbeidet i privat sektor i 1993 var hovedsakelig sysselsatt i organisasjoner eller stiftelser, hvor de for en stor del arbeidet i forskningsvirksomhet. Når det gjaldt hele gruppen av yrkesaktive sosiologer i 1993 arbeidet 59 prosent innen universitet-/høgskole-/ forskningsvirksomhet og 26 prosent i offentlig administrasjon. Bare 26 prosent av de yrkesaktive sosiologene var i faste stillinger, mens 70 prosent hadde midlertidige stillinger og 4 prosent stipendiat eller annen utdanningsstilling.

Sosiologenes gjennomsnittlige brutto månedslønn var 17 700 kr, som var bortimot det samme som gjennomsnittet for alle kandidatene med høyere grad et halvt år etter eksamen.

8.2.8 Statsvitere

Statsvitenskap er blant universitetsutdanningene som er i sterk vekst, og de nyutdannede kandidatene har stadig større vansker med å få jobb etter endt utdanning. Tallet på årlig uteksaminerte statsvitere har økt fra rundt 50 kandidater på midten av 80-tallet til over 100 på begynnelsen av 90-tallet.

Våren 1993 ble det uteksaminert 97 kandidater i statsvitenskap, av disse var 57 prosent kvinner. Kandidatenes gjennomsnittsalder var 29,8 år.

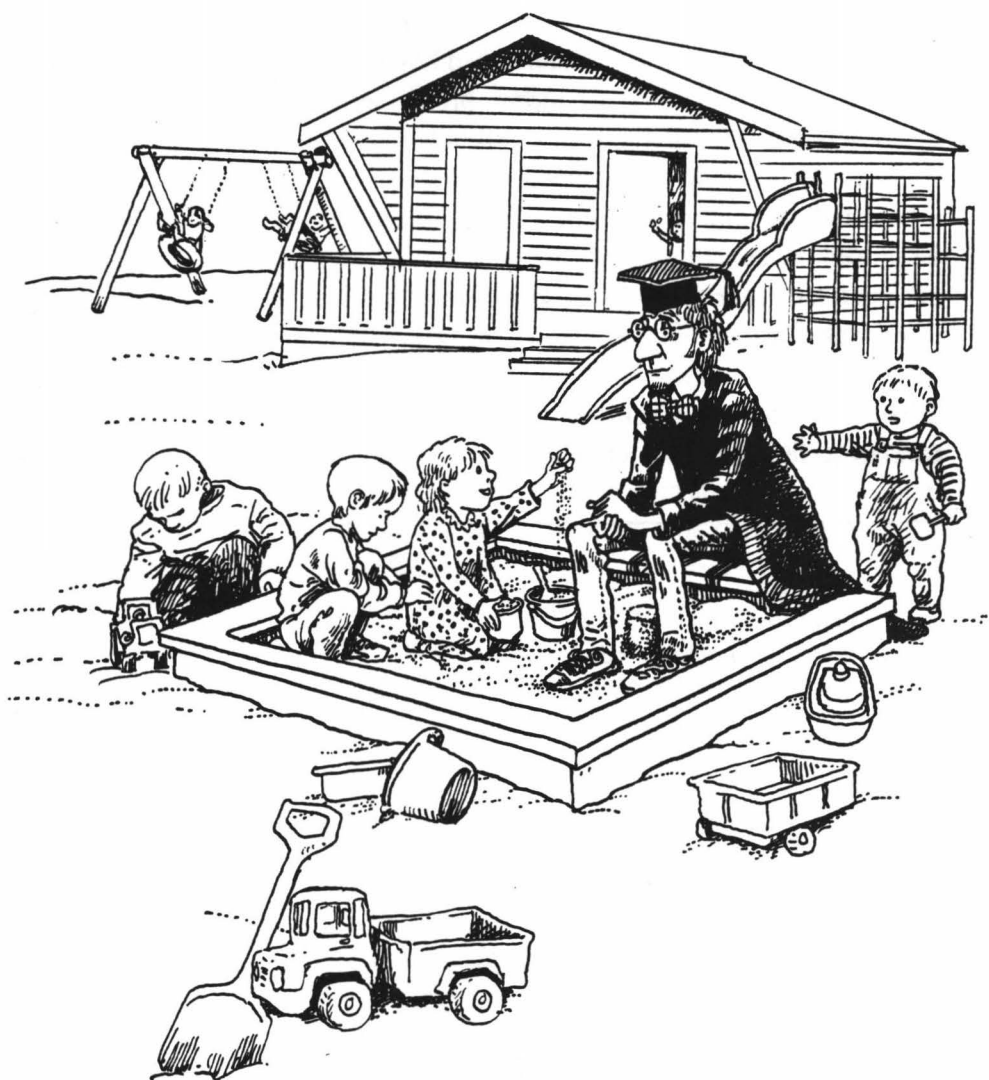
En økende andel av nyutdannede statsvitere er arbeidsledige et halvt år etter eksamen. I 1987 var 4 prosent av kandidatene meldt på arbeidsmarkedet arbeidsledige, mens andelen var 7 prosent i 1989 og økte videre til 9 prosent i 1991. I 1993 var 14 prosent av statsviterne arbeidsledige et halvt år etter eksamen, og situasjonen har dermed blitt ytterligere forverret for denne gruppen. Av de nyutdannede statsviterne i 1993 var 78 prosent i arbeid i samsvar med utdanningen og 5 prosent i arbeid som ikke var i samsvar med utdanningen. Av statsviterne som var i inntektsgivende arbeid (både i og ikke i samsvar med utdanningen) mente 14 prosent at arbeidsoppgavene ikke var på et nivå hvor høyere utdanning var påkrevet. I den forrige undersøkelsen av statsviterne mente 23 prosent det samme.

Kandidatundersøkelsene viser at nyutdannede statsviterne det siste tiåret i varierende grad har funnet arbeid i privat sektor. Hoveddelen av kandidatene har likevel alltid arbeidet i offentlig sektor et halvt år etter eksamen, og andelen har variert mellom 60 og 85 prosent. Av de yrkesaktive statsviterne i 1993 arbeidet 65 prosent i offentlig sektor, og altså 35 prosent i privat sektor. Flertallet av de som var i privat sektor arbeidet i tilknytning til forskningsvirksomhet eller media. Samlet sett arbeidet 40 prosent av de yrkesaktive statsviterne i offentlig administrasjon og 31 prosent i universitet-/høgskole- eller forskningsinstitusjoner. Av de yrkesaktive statsviterne var 32 prosent i faste stillinger, 58 prosent i stillinger av midlertidig karakter og 5 prosent hadde stipendiat- eller annen utdanningsstilling.

Statsviterene hadde en gjennomsnittlig brutto månedslønnen på 17 700 kr, omtrent det samme som gjennomsnittet for alle høyere grads kandidater.

8.2.9 Jurister

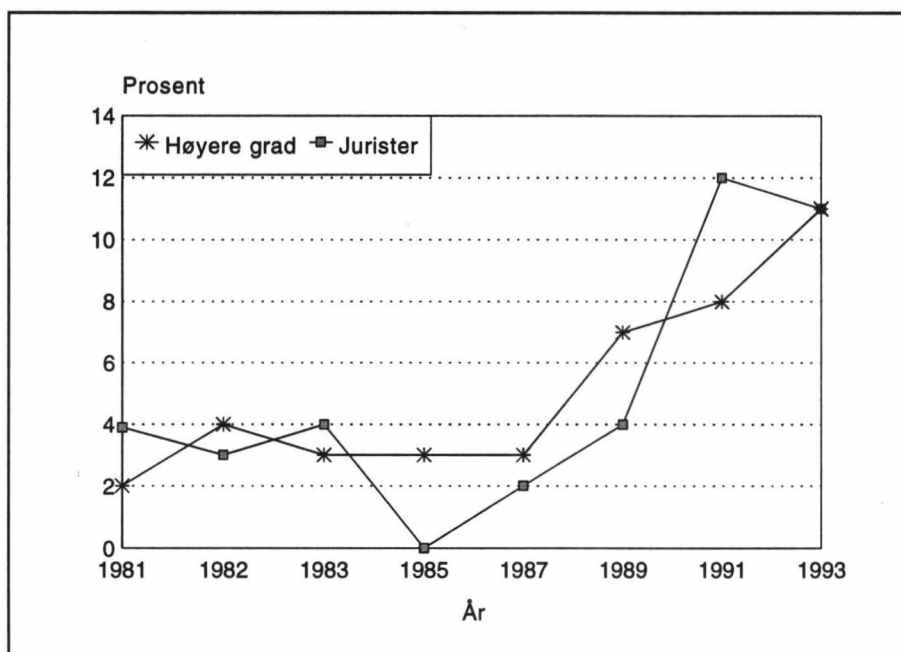
Produksjonen av juristkandidater har blitt viet en del oppmerksomhet i den senere tid grunnet høye studenttall og et høyt antall uregistrerte privatister. I en innstilling fra *Den nasjonale juristkomiteén 1992* ble det blant annet foreslått å inndele studiet i en hovedfags- og profesjonsmodell som et tiltak for å løse gjennomstrømningsproblemet og gjøre studiet mer fleksibelt i forhold til andre utdanninger.

En betydelig andel av de ferdige kandidatene går til jobber som ikke er i samsvar med utdanningen.

Våren 1993 ble det uteksaminert 307 jurister, et antall som ikke representerte noen økning i forhold til 1991. Den kraftige veksten i studenttallet i siste halvdel av 80-tallet har ennå ikke gitt seg utslag i flere uteksaminerte kandidater. Av de uteksaminerte var 47 prosent kvinner. Kandidatenes gjennomsnittsalder var ca 29 år, som var tilnærmet det samme som gjennomsnittet for alle kandidatene med høyere grad.

Juristene fikk merkbart større problemer på arbeidsmarkedet på begynnelsen av 90-tallet. Gjennom 80-tallet var arbeidsledigheten lav eller fraværende blant de nyutdannede kandidatene. I 1991 var 12 prosent arbeidsledige, som var en sterk økning i forhold til tidligere år. I 1993 var 11 prosent av de nyutdannede juristene fortsatt uten arbeid et halvt år etter eksamen (se Figur 5). Juristene konkurrerer med andre utdanningsgrupper i sterk vekst (siviløkonomer, statsvitere og sosialøkonomer) om jobber i den offentlig forvaltningen. De nyutdannede juristene har imidlertid utvidet sitt arbeidsfelt ettersom arbeidsmarkedet har blitt vanskeligere, noe som kan forklare at ledighetsandelen ikke har økt. Det kan synes som om deler av

Figur 5 Arbeidsledige kandidater et halvt år etter eksamen i prosent av kandidater meldt på arbeidsmarkedet. Jurister og kandidater med høyere grad. Vårkull 1981-1993.

arbeidslivet lettere enn før klarer å rekruttere personer med juridisk kompetanse, samtidig som nyutdannede jurister ser nye anvendelsesområder for sin utdanning.

Siden midten av 80-tallet har andelen nyutdannede jurister i arbeid i samsvar med utdanningen, altså yrkesaktive, sunket betydelig. I 1985 var 96 prosent av kandidatene yrkesaktive, mens 78 prosent av de nyutdannede kandidatene i 1993 var yrkesaktive. I 1991 mente 12 prosent av juristene i inntektsgivende arbeid at jobben ikke krevde høyere utdanning, hvilket var en høy andel i forhold til tidligere år, mens en lavere andel, 9 prosent, av juristene i 1993 mente dette.

Med et vanskeligere arbeidsmarked for juristene kunne det være grunn til å tro at flere studerte videre, blant annet for å forbedre karakterer. Dette skjer imidlertid bare i svært beskjeden grad. I 1985 hadde 2 prosent av kandidatene studier som hovedaktivitet et halvt år etter eksamen, mens 5 prosent studerte videre i 1989. Av de nyutdannede juristene i 1993 hadde bare 6 prosent videre studier som hovedaktivitet. Fagene som ble oppgitt var gjennomgående økonomiske og juridiske. Av de som studerte videre oppga bare 8 prosent at de gjorde dette fordi de antok de ville få problemer med å få arbeid i samsvar med utdanningen.

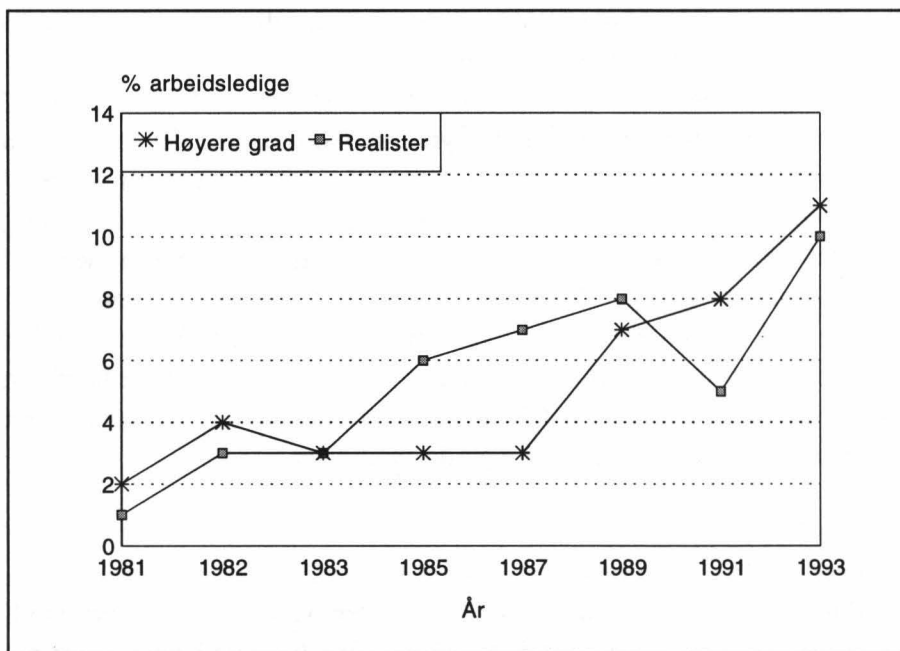
De nyutdannede juristene arbeider for en stor del i offentlig sektor. I tidligere undersøkelser har andelen yrkesaktive jurister i denne sektoren variert mellom 70 og 90 prosent. I 1993 arbeidet 76 prosent i offentlig sektor. Hele 64 prosent av de yrkesaktive juristene arbeidet i offentlig administrasjon. Finansiell- og forretningsmessig tjenesteyting var den nest viktigste næringsgruppen, hvor 19 prosent av juristene var sysselsatt et halvt år etter endt utdanning. Av de yrkesaktive juristene var 35 prosent i fast stilling og 65 prosent i stillinger av midlertidig karakter. Juristene hadde en gjennomsnittlig brutto månedslønn på 17 400 kr, som var noe i underkant av gjennomsnittet for alle høyere grads kandidater.

8.2.10 Realister

Realistene får i dag graden cand.scient., som har erstattet den tidligere cand.real.graden. Antall uteksaminerte realister i vårkullene har vært stabilt gjennom 80-tallet. Med unntak av våren 1985 hvor 412 kandidater ble uteksaminert, har rundt 250 kandidater blitt uteksaminert i vårkullene. Våren 1993 ble det uteksaminert 397 kandidater, som er det høyeste kandidattallet siden 1985. Av de uteksaminerte realistene våren 1993 var 44 prosent kvinner. Andelen uteksaminerte kvinner var høyest i kjemiske og

biologiske fag, og lavest på informatikk, matematikk og fysikk. Realistutdanningen har en kortere normert studietid enn andre utdanninger ved universitetene. Gjennomsnittsalderen for kandidatene i vårkullet 1993 var 28 år.

Som for de nyutdannede sivilingeniørene er arbeidsmarkedet for realister forverret etter en bedret situasjon på begynnelsen av 90-tallet (se Figur 6). Andelen arbeidsledige har variert noe gjennom 80-tallet. Etter å ha steget jevnt gjennom 80-tallet til 8 prosent i 1989, forbedret situasjonen seg, og bare 5 prosent av de nyutdannede realistene i 1991 var ledige et halvt år etter eksamen. For kandidatene utdannet våren 1993 var situasjonen betydelig vanskeligere, med en arbeidsledighet på 10 prosent. Ledighetsproblemene gjaldt særlig kandidater fra fysiske, geografiske og geologiske fag, hvor ca. 15 prosent var arbeidsledige et halvt år etter eksamen. Ledigheten var også relativ høy blant kandidatene fra kjemiske og biologiske fag (11 prosent), mens ledigheten var lavest blant kandidatene fra informatikk og databehandling (8 prosent) og matematiske fag (5 prosent).

Figur 6 Arbeidsledige kandidater et halvt år etter eksamen i prosent av kandidater meldt på arbeidsmarkedet. Realister og kandidater med høyere grad. Vårkull 1981-1993.

I 1991 var 80 prosent av de nyutdannede realistene yrkesaktive et halvt år etter eksamen. I 1993 hadde andelen sunket til 76 prosent av kandidatene. Dette skyldes både at en høyere andel var arbeidsledige og at en noe høyere andel hadde studier uten lønn som hovedaktivitet et halvt år etter eksamen (8 prosent i 1991, 9 prosent i 1993). Av realistene som studerte videre tok 58 prosent pedagogisk seminar og 16 prosent studerte på doktorgradsnivå.

Mellom 30 og 40 prosent av de yrkesaktive realistene har arbeidet i privat sektor siden midten av 80-tallet. Høyest var andelen i 1991, hvor 40 prosent oppga å arbeide i privat sektor. Den stigende tendensen har imidlertid ikke fortsatt. Av de yrkesaktive realistene i 1993 arbeidet 31 prosent i privat sektor et halvt år etter eksamen. Næringsgruppen universitets-/høgskole og forskningsinstitusjoner pekte seg ut som den mest sentrale, hvor noe over halvparten (53 prosent) av de yrkesaktive realistene arbeidet. De andre var jevnt spredt over en rekke andre næringsgrupper, hvor skolen, sekundærnæringer og offentlig administrasjon sysselsatte flest. Bare 23 prosent av de yrkesaktive realistene hadde fast arbeid, mens 56 prosent hadde arbeid av midlertidig karakter. En høy andel relativt til andre universitetsgrupper, 16 prosent, hadde stipendiat- eller annen utdanningsstilling.

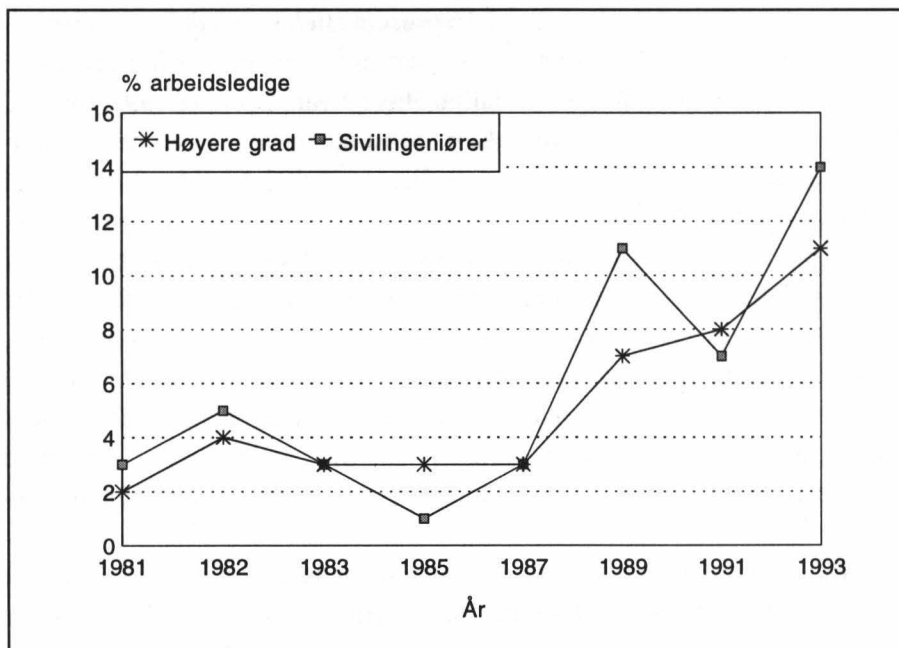
Realistenes gjennomsnittlige brutto månedslønn var 17 600 kr, det samme som gjennomsnittet for alle høyere grads kandidater et halvt år etter eksamen.

8.2.11 Sivilingeniører

Sivilingeniørutdanningen tilbys ved flere utdanningsinstitusjoner. Ved siden av Universitetet i Trondheim (Norges Tekniske Høgskole) utdannes sivilingeniører ved Høgskolesenteret i Rogaland og ingeniørhøgskolene i Narvik og Telemark. Studiet har vært i vekst de siste årene, og det uteksamineres i dag bortimot 1 500 kandidater årlig i Norge. I tillegg utdannes en rekke sivilingeniører ved utenlandske læresteder. Disse er ikke med i våre undersøkelser. Sivilingeniørene uteksamineres hovedsakelig om høsten, men tallene fra våre undersøkelser av vårkullene viser seg å avvike svært lite fra undersøkelser Norske Sivilingeniørers Forening (NIF) gjør av hele årskull. Våren 1993 ble det uteksaminert 453 sivilingeniører. Bare 24 prosent av disse var kvinner, og kandidatenes gjennomsnittsalder var 26,2 år.

Den bedre situasjonen på arbeidsmarkedet for nyutdannede sivilingeniører som ble registrert på begynnelsen av 90-tallet har ikke fortsatt. I 1993 var 14 prosent arbeidsledige, hvilket er den høyeste ledighetsandelen

registrert blant nyutdannede sivilingeniører i kandidatundersøkelsenes historie. Mens bare 3 prosent av sivilingeniørene var arbeidsledige et halvt år etter eksamen i 1987, gjaldt dette 11 prosent i 1989 og 7 prosent i 1991 (se Figur 7).

Figur 7 Arbeidsledige kandidater et halvt år etter eksamen i prosent av kandidater meldt på arbeidsmarkedet. Sivilingeniører og kandidater med høyere grad. Vårkull 1981-1993.

Av de nyutdannede sivilingeniørene i 1993 var det kandidatene fra Narvik og Telemark som særlig var berørt av ledighetsproblemer. Av disse var henholdsvis 31 prosent og 20 prosent av kandidatene som hadde meldt seg på arbeidsmarkedet fortsatt uten jobb et halvt år etter eksamen. Kandidatene fra disse skolene utgjør en mindre andel av det totale antallet sivilingeniører, men likevel bidrar dette til å trekke opp den gjennomsnittlige arbeidsledigheten. Av de nyutdannede sivilingeniørene fra både NTH og Rogaland var 10 prosent arbeidsledige. Fordelt på ulike linjer varierte problemene. Høyest var andelen arbeidsledige blant kandidater fra kjemitekniske fag og fysikk/matematikk, begge 17 prosent. Blant kandidatene fra bygge- og anleggstekniske fag og elektrotekniske- og datatekniske fag var henholdsvis 9 og 8 prosent arbeidsledige. Ledigheten var lavere blant kandidatene fra maskinteknisk linje, 5 prosent. Ingen av kandidatene fra økonomisk/administrativ

linje eller informasjonsteknologi var ledige et halvt år etter eksamen, mens 32 prosent av kandidatene fra de øvrige linjene¹⁰ samlet sett var arbeidsledige.

Mange av de nyutdannede sivilingeniørene får arbeid i privat sektor, og en lavere etterspørsel blant annet fra oljesektoren kan være en av forklaringene til de økte problemene. I 1993 arbeidet 68 prosent av de yrkesaktive sivilingeniørene i privat sektor. De mest sentrale næringsgruppene var forretningsmessig tjenesteyting, hvor 31 prosent arbeidet, sekundærnæringer (hovedsakelig industri) hvor 26 prosent arbeidet, samt universitets- og forskningsvirksomhet som sysselsatte 23 prosent av de yrkesaktive sivilingeniørene. En relativt høy andel, 55 prosent, av de yrkesaktive sivilingeniørene var i fast arbeid et halvt år etter eksamen. Av de yrkesaktive kandidatene hadde 9 prosent stipendiat- eller annen utdanningsstilling.

Sivilingeniørens gjennomsnittlige brutto månedslønn var 18 000 kr, som var høyere enn gjennomsnittet for alle høyere grads kandidater.

8.2.12 Sivilarkitekter

Sivilarkitektene i Kandidatundersøkelsen er uteksaminert fra Norges Tekniske Høgskole (NTH) og Arkitekthøgskolen i Oslo. Antall uteksaminerte kandidater i vårsemestrene har variert mellom rundt 30 og 40 kandidater det siste tiåret. Våren 1993 ble 46 kandidater uteksaminert. Av disse var 70 prosent kvinner. Kandidatenes gjennomsnittsalder var 28 år, noe lavere enn gjennomsnittet for alle høyere grads kandidater.

Siden slutten av 80-tallet har nyutdannede sivilarkitekter hatt relativt store problemer på arbeidsmarkedet. De utdannes til et nokså smalt spekter av yrker, som gjør at de lett berøres av endringer på arbeidsmarkedet. Nedgangen i bygge- og anleggsnæringen etter midten av 80-tallet har bidratt til den vanskelige arbeidsmarkedssituasjonen.

Av de nyutdannede sivilarkitektene i 1993 var 32 prosent fortsatt uten arbeid et halvt år etter eksamen. Sivilarkitektene fra Arkitekthøgskolen i Oslo hadde større ledighetsproblemer enn sivilarkitektene fra NTH. Arbeidsledigheten har vært tilsvarende høy i tidligere undersøkelser. Mens alle kandidatene som meldte seg på arbeidsmarkedet fikk arbeid både i 1985 og 1987, var 33 prosent arbeidsledige i 1989 og 23 prosent i 1991 et halvt år etter eksamen. Selv om kandidattallene er lave er det helt klart at nyt-

---

¹⁰ Omfatter kandidater uteksaminert fra metallurgi, prosessteknikk, karttekniske fag, produksjonsteknologi og prosessautomasjon; i alt 57 kandidater.

dannede sivilarkitekter har hatt og har fortsatt problemer med å få arbeid etter endt utdanning.

En økende andel av de yrkesaktive sivilarkitektene arbeider i offentlig sektor et halvt år etter eksamen. I 1985 arbeidet 6 prosent i offentlig sektor og i 1991 32 prosent. I undersøkelsen av kandidatene uteksaminert våren 1993 arbeidet halvparten av de yrkesaktive sivilarkitektene i offentlig sektor. De viktigste næringsgruppene var forretningsmessig tjenesteyting, som sysselsatte 50 prosent, og kommuneadministrasjonen, som sysselsatte 27 prosent. Bare 18 prosent av de yrkesaktive sivilarkitektene var i faste stillinger et halvt år etter eksamen.

Reallønnen for nyutdannede sivilarkitekter har sunket siden 1987, noe som trolig både har sammenheng med at færre får arbeid i privat sektor og at lønnsmulighetene i privat sektor er svekket for denne kandidatgruppen. De yrkesaktive sivilarkitektene i 1993 hadde en gjennomsnittlig brutto månedslønn på 16 500 kr. Av kandidatene med høyere grad var det bare nyutdannede landbrukskandidater og teologer som hadde like lav gjennomsnittslønn et halvt år etter eksamen.

8.2.13 Tannleger

Tannlegestudiet er et av de tradisjonelt regulerte studiene. Myndighetene har redusert antall studieplasser av frykt for overproduksjon, hvilket antagelig forklarer en meget gunstig arbeidssituasjon. Tallet på uteksaminerte kandidater var lavt og synkende på 80-tallet, og rundt 50 kandidater ble uteksaminert årlig på slutten av 80-tallet. Økninger i opptaket av studenter (i 1992 ble det f.eks. tatt opp 113 kandidater ved universitetene i Oslo og Bergen) har hindret en videre nedgang i kandidatproduksjonen. I vårkullet 1993 ble det uteksaminert 60 tannleger, og 57 prosent av disse var kvinner. Kandidatenes gjennomsnittsalder var 26,6 år.

De nyutdannede tannlegene har de siste årene i svært liten grad opplevd ledighetsproblemer. I 1982 registrerte vi 3 prosent ledige og i 1985 2 prosent, i senere undersøkelser har ingen av de nyutdannede kandidatene vært ledige et halvt år etter eksamen. Det samme gjaldt vårkullet 1993 hvor tannlegene var en av de få kandidatgruppene hvor alle som hadde meldt seg på arbeidsmarkedet var i arbeid et halvt år etter eksamen.

Av de nyutdannede tannlegene i 1993 var 89 prosent i arbeid i samsvar med utdanningen, 2 prosent hadde studier uten lønn som hovedaktivitet og 10 prosent avtjente verneplikten. Alle yrkesaktive, med unntak av en enkelt kandidat, arbeidet som tannleger. Halvparten av de mannlige tannlegene og

79 prosent av de kvinnelige tannlegene arbeidet i offentlig sektor et halvt år etter eksamen. At de kvinnelige tannlegene i større grad enn de mannlige er tilknyttet offentlig sektor har også vært tilfellet i tidligere undersøkelser. Tannlegenes gjennomsnittslønn er vanligvis høy i forhold til andre kandidatgrupper et halvt år etter eksamen. I 1993 var tannlegenes gjennomsnittlige brutto månedslønn 20 100 kr, som var betydelig høyere enn gjennomsnittet for alle høyere grads kandidater. Gjennomsnittslønnen ble særlig trukket opp av kandidater som arbeidet i privat sektor.

8.2.14 Farmasøytter

Farmasøytene er sammen med tannleger og veterinærer blant de universitetsutdanningene som best klarer overgangen fra utdanning til arbeidsmarkedet. Antall uteksaminerte farmasøytter i vårkullene har avtatt de ti siste årene, og i de to forrige undersøkelsene ble bare 14 kandidater uteksaminert. Tallet på uteksaminerte steg til 29 kandidater våren 1993. Det er hovedsakelig kvinner som tar denne utdanningen, og bestandsberegninger ved Utredningsinstituttet viser at bestanden om 20 år nesten bare vil omfatte kvinner, mens mennene i bestanden vil ha en høy gjennomsnittsalder. Av de uteksaminerte farmasøytene våren 1993 var 86 prosent kvinner. Gjennomsnittsalderen i kullet var 26 år.

I alle undersøkelser av nyutdannede farmasøytter fra begynnelsen av 80-tallet og fremover har svært få eller ingen vært arbeidsledige et halvt år etter eksamen. Dette gjaldt også i 1993, hvor alle kandidatene som hadde meldt seg på arbeidsmarkedet var i arbeid. Alle mente at arbeidsoppgavene var på et nivå hvor høyere utdanning var nødvendig. Blant de yrkesaktive farmasøytene arbeidet 44 prosent i privat sektor, 48 prosent arbeidet innen varehandel, mens 22 prosent arbeidet i offentlig administrasjon og 22 prosent i sekundærnæringer. Farmasøytens gjennomsnittlige brutto månedslønn var 18 000 kr, som var høyere enn gjennomsnittet for alle høyere grads kandidater.

8.2.15 Veterinærer

Veterinærer utdannes ved Norges Veterinærhøgskole og i utlandet. Det siste tiåret har mellom 40 og 60 kandidater årlig blitt uteksaminert fra Norges Veterinærhøgskole. I vårkullet 1993 ble det bare uteksaminert 17 kandidater, som er det minste vårkullet de 10 siste årene. Gjennomsnittsalderen blant de uteksaminerte var 28,3 år, omtrent det samme som gjennomsnittet for alle høyere grads kandidater. Andelen kvinner av de uteksaminerte

veterinærene har steget jevnt fra under 10 prosent tidlig på 70-tallet til 71 prosent i vårkullet 1993.

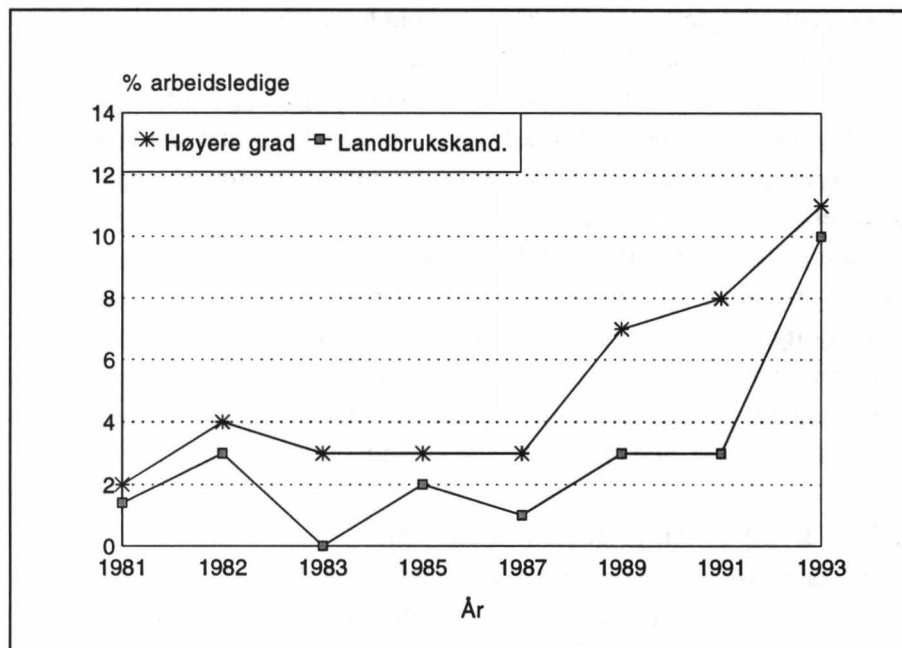
De nyutdannede veterinærene har hatt en svært gunstig situasjon på arbeidsmarkedet de siste årene. I 1983- og 1989-undersøkelsen var det noe ledighet blant de nyutdannede veterinærene, i de øvrige undersøkelsene det siste tiåret har ingen av kandidatene vært ledige et halvt år etter eksamen. Det samme gjaldt vårkullet 1993, hvor alle veterinærene som hadde meldt seg på arbeidsmarkedet var i jobb et halvt år etter eksamen.

Alle veterinærene i 1993 var i jobb i samsvar med utdanningen. Halvparten arbeidet i offentlig og halvparten i privat sektor. Videre arbeidet halvparten med veterinærtjenester, mens 29 prosent arbeidet i offentlig administrasjon, som var den nest største næringsgruppen. Hele 43 prosent av kandidatene var selvstendig næringsdrivende. Veterinærenes gjennomsnittlige brutto månedslønn var 22 200 kr. Den høye gjennomsnittslønnen kan blant annet forklares med den høye andelen selvstendig næringsdrivende. Selv om det var store forskjeller i gjennomsnittlig månedslønn mellom veterinærer som arbeidet i offentlig og privat sektor, var den i begge sektorer høyere enn gjennomsnittet for alle høyere grads kandidater. Veterinærene hadde høyest gjennomsnittlig brutto månedslønn av alle kandidatgruppene et halvt år etter endt utdanning.

8.2.16 Landbrukskandidater

Landbrukskandidatene utdannes ved Norges Landbrukshøgskole og får tittelen cand.agric. Utdanningen har en rekke ulike studieretninger. Kandidatene i 1993 var utdannet fra i alt 12 ulike studieretninger; næringsmiddel-fag, jordskifte, naturforvaltning, jordbruk, husdyrfag, landbruksøkonomi, landbruksteknikk, jord- og plantefag, tekniske fag, hagebruk, landskapsarkitektur og skogbruk/skogfag. De mange studieretningene gjør at kandidatene kvalifiserer for et bredt felt av yrker. Tallet på uteksaminerte kandidater om våren har vært stabilt det siste tiåret, og ligget på i overkant av 200 kandidater. Våren 1993 ble 193 kandidater uteksaminert. Dette var færre enn i forrige undersøkelse (1991), da 231 kandidater ble uteksaminert. Andelen kvinner blant de uteksaminerte har, som i de fleste andre kandidatgrupper, økt over tid, og i 1993 var halvparten av de uteksaminerte landbrukskandidatene kvinner. Kandidatenes gjennomsnittsalder var 26,3 år, som var omtrent det samme som for kandidater fra utdanninger med tilsvarende studietid (siviløkonomer og sivilingeniører).

Landbrukskandidatene er blant de kandidatgruppene som tradisjonelt har hatt små problemer med å få arbeid etter endt utdanning. Det siste tiåret har arbeidsledigheten variert mellom ingen og 4 prosent arbeidsledige et halvt år etter eksamen. Undersøkelsen av vårkullet 1993 bryter med denne tendensen, i det 10 prosent av kandidatene meldt på arbeidsmarkedet fortsatt var arbeidsledige et halvt år etter eksamen (se Figur 8).

Figur 8 Arbeidsledige kandidater et halvt år etter eksamen i prosent av kandidater meldt på arbeidsmarkedet. Landbrukskandidater og kandidater med høyere grad. Vårkull 1981-1993.

Ledigheten var høyere blant de kvinnelige landbrukskandidatene enn blant de mannlige, henholdsvis 12 og 7 prosent. Denne forskjellen kan forklares med at kvinnene er sterkt representert på flere av linjene hvor andelen ledige var høy. Linjer som særlig var berørt av ledighetsproblemer var hagebruk, skogbruk, jord- og plantefag og landbruksøkonomi. Fordelt på denne måten er det imidlertid viktig å minne om at antall kandidater uten arbeid er svært lavt. At landbrukskandidater nå opplever problemer med å få arbeid etter endt utdanning kan skyldes flere forhold. Landbrukskandidater vil delvis konkurrere på det samme arbeidsmarkedet som realister og sivilingeniører. I 1993 hadde også disse gruppene fått økte problemer på arbeidsmarkedet, og det er derfor rimelig å tro at etterspørselen etter høyere teknisk arbeids-

kraft i dag er lavere enn tilgangen. Noen av årsakene til dette kan være at det opprettes færre nye arbeidsplasser for disse og at det er et lavere erstatningsbehov.

Av de yrkesaktive landbrukskandidatene i 1993 oppga 65 prosent at de arbeidet i offentlig sektor. Den viktigste næringen var offentlig administrasjon, hvor 34 prosent av de yrkesaktive kandidatene arbeidet. Andre viktige næringsgrupper var universitets-/høgskole- og forskningsvirksomhet, hvor 26 prosent arbeidet, og videregående skole hvor 14 prosent av landbrukskandidatene arbeidet et halvt år etter eksamen.

Av de yrkesaktive landbrukskandidatene oppga 35 prosent at de hadde gått inn i nyopprettede stillinger. En like stor andel gikk inn i stillinger med samme arbeidsområde som forgjengeren, mens 23 prosent oppga at de arbeidet i en stilling med delvis samme arbeidsområde som forgjengeren. Bortimot 70 prosent av kandidatene som overtok en tidligere opprettet stilling erstattet en person med samme utdanning.

I tidligere undersøkelser har landbrukskandidatene vært blant utdanningsgruppene med lavest gjennomsnittslønn et halvt år etter eksamen. Det samme gjaldt kandidatene i 1993. Deres gjennomsnittlige brutto månedslønn var 16 000 kr, den laveste av alle kandidatgruppene med høyere grad.

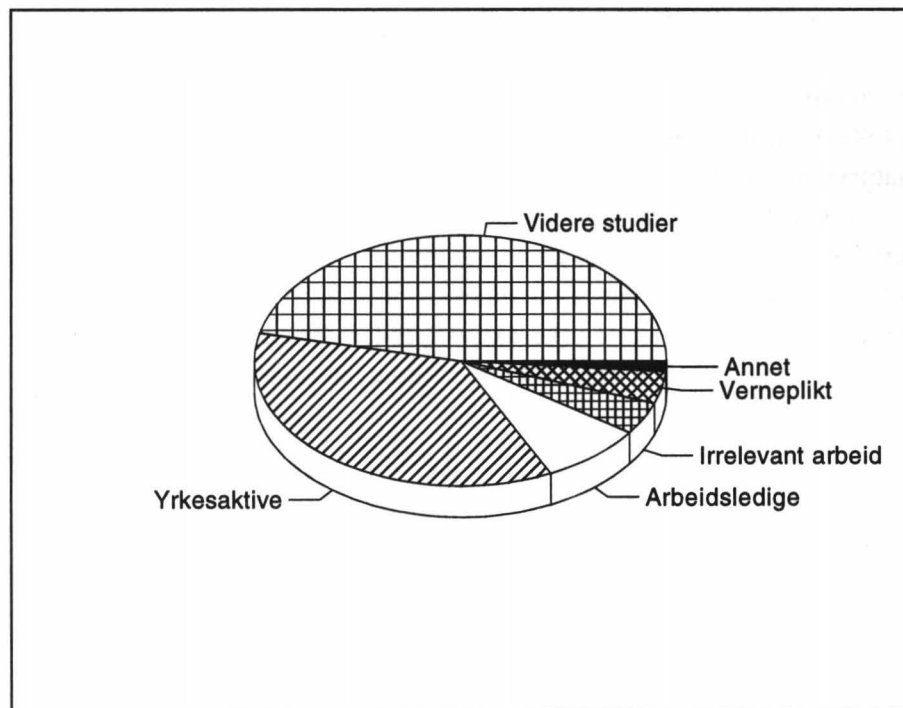
8.3 Distriktshøgskolekandidatene

Distriktshøgskolene ble opprettet med tanke på å skape et utdanningstilbud ved siden av universitetene som tilbød korte yrkesrettede utdanninger og for å møte lokale behov for høyere utdannet arbeidskraft. Videre skulle distriktshøgskolene avlaste universitetene ved å tilby fag som kunne inngå i tradisjonelle universitetsgrader. Vi ser i dag tendenser til at stadig flere utvider de korte utdanningene både til universitetsgrader og til utvidede kombinasjoner av DH-utdanninger, mens andelen yrkesaktive kandidater et halvt år etter eksamen reduseres.

Utdanningstilbudet ved distriktshøgskolene har økt vesentlig de siste årene, både når det gjelder typer av utdanninger og kombinasjonsmuligheter. I kandidatundersøkelsen har vi begrenset oss til utdanninger som fører fram til en avsluttende grad fra distriktshøgskolene, som også omfatter påbyggingsutdanninger som bygger direkte på andre DH-utdanninger. Dette gjelder 2-årig økonomi/administrasjon, revisorutdanning og andre økonomiske utdanninger, samt utdanninger i humanistiske fag, samfunnsfag, datafag, media/kommunikasjonsfag, samferdselsfag, idrettsfag, naturfag og jordbruk-, skogbruk- og fiskerifag.

Vi skal i gjennomgangen av enkeltutdanningene se på tilbøyeligheten til å studere videre et halvt år etter eksamen - noe som vil variere mellom de ulike utdanningsgruppene. Kandidatene møter et arbeidsmarked hvor det kan være relativt vanskelig å få jobb, og en forlengelse av utdanningen kan være en strategi for å styrke jobbsjansene. Hvor dette er mulig, skal vi i gjennomgangen av enkeltutdanningene se om det er slik at kandidater med lengre utdanning har mindre ledighetsproblemer enn kandidater med kortere utdanning fra samme fagområde. Først skal vi imidlertid kort gjengi de viktigste hovedresultatene fra undersøkelsen av distriktshøgskolekandidatene utdannet våren 1993.

Figur 9 nedenfor viser DH-kandidatenes hovedaktivitet et halvt år etter eksamen, hvor "annet" omfatter omsorgsarbeid uten lønn, arbeidsmarkeds-kurs o.l. Arbeid som er uten samsvar med utdanningen har fått betegnelsen "irrelevant arbeid". Andelen arbeidsledige er i figuren beregnet som en prosentandel av alle DH-kandidatene. Den vil være lavere enn ledighetsandelen omtalt nedenfor, fordi den der er beregnet ut fra tallet på DH-kandidater som hadde meldt seg på arbeidsmarkedet.

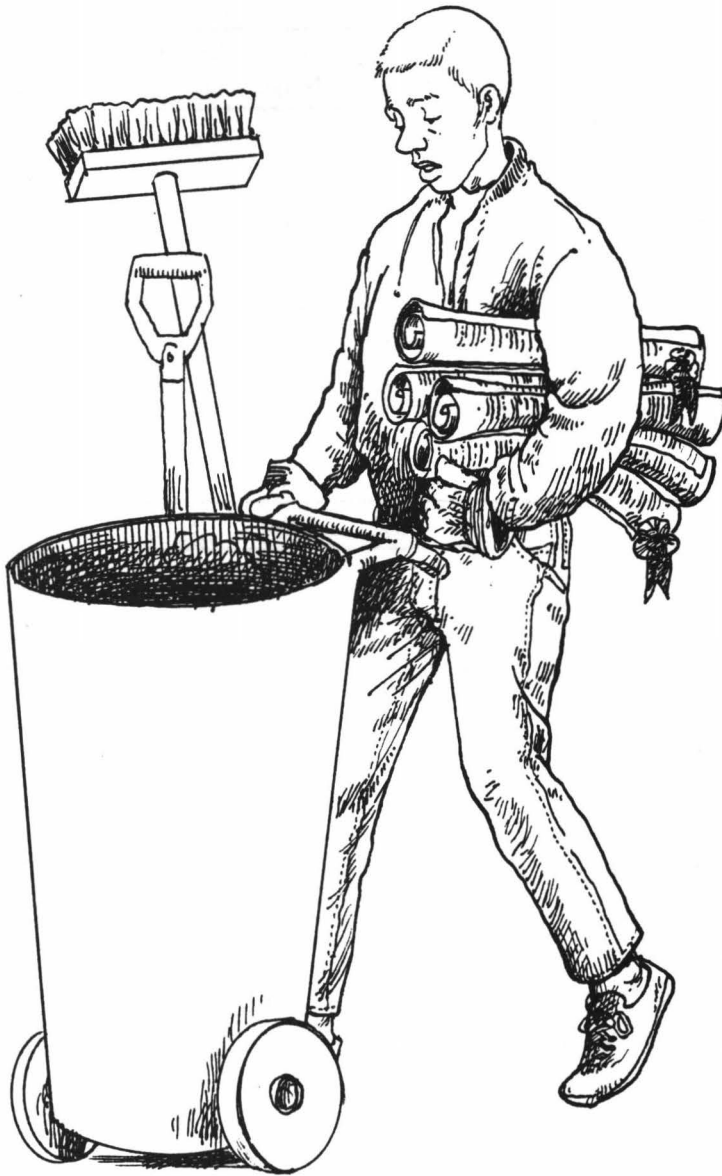

Figur 9 Distriktshøgskolekandidatenes hovedaktivitet et halvt år etter eksamen, vårkull 1993. Prosent.

En stadig høyere andel av DH-kandidatene har studier uten lønn som hovedaktivitet et halvt år etter eksamen. I 1993 gjaldt dette bortimot halvparten av kandidatene (48 prosent), mens 41 prosent studerte videre i 1989 og 29 prosent i 1987. Kandidatene har fortsatt betydelige vanskeligheter på arbeidsmarkedet. Selv om stadig flere studerer videre, er ledigheten fortsatt høy et halvt år etter eksamen. I 1993 var 13 prosent av de som hadde meldt seg på arbeidsmarkedet arbeidsledige. Arbeidsledigheten har steget siden den siste undersøkelsen i 1990, da 11 prosent var arbeidsledige. Andelen arbeidsledige DH-kandidater har variert de siste årene. Mens bare 4 prosent av DH-kandidatene i 1987 var arbeidsledige et halvt år etter eksamen, registrerte vi en like høy ledighetsandel i 1989 som i 1993 (13 prosent).

Den høye andelen som studerer videre bidrar, sammen med arbeidsledigheten, til at en relativt lav andel av kandidatene er i inntektsgivende arbeid. I den forrige undersøkelsen av DH-kandidatene i 1990 var bare 44 prosent av kandidatene i inntektsgivende arbeid et halvt år etter eksamen. I 93-undersøkelsen var andelen enda lavere, og utgjorde 40 prosent av kandidatene. Av disse mente hele 46 prosent at arbeidet ikke krevde høyere utdanning, altså nesten halvparten. Dette betyr at bare 21 prosent av de uteksaminerte DH-kandidatene i 93-undersøkelsen var i arbeid hvor de selv mente at arbeidsoppgavene krevde høyere utdanning. DH-kandidatenes gjennomsnittlige brutto månedslønn et halvt år etter eksamen i 1993 var 14 900 kr. Kandidatene fra samfunnsfag tjente mest, mens kandidatene med naturvitenskapelige utdanninger tjente minst.

En av tankene bak de regionale høyskolene var å knytte arbeidskraften tett opp til regionene. Hvor stor andel av de yrkesaktive DH-kandidatene arbeider i den regionen de er utdannet i et halvt år etter eksamen? I tabellen nedenfor har vi fordelt de yrkesaktive DH-kandidatene fra 93-kullet etter hvilken landsdel de var utdannet i og hvilken landsdel de arbeidet i et halvt år etter eksamen.

Bare 21 prosent av de ferdige DH-kandidatene var i arbeid som de mente krevde høyere utdanning.

Tabell 1

Yrkesaktive DH-kandidater etter landsdel de var utdannet i og landsdel de arbeidet i et halvt år etter eksamen. Vårkull 1993. Prosent.

<i>Utdannet:</i>	Øst-landet	Sør-Norge	Vest-Norge	Trøndelag	Nord-Norge	N
<i>Arbeidet:</i>						
Oslo	18	22	10	10	5	77
Østlandet ellers	55	18	16	10	4	145
Sør-Norge	2	33	1	1	1	29
Vest-Norge	10	19	65	11	3	147
Trøndelag	4	2	3	46	1	51
Nord-Norge	6	5	2	21	81	129
Utlandet	2	-	2	-	1	8
Uoppgitt	3	2	1	-	4	14
N=100%	174	67	161	80	118	

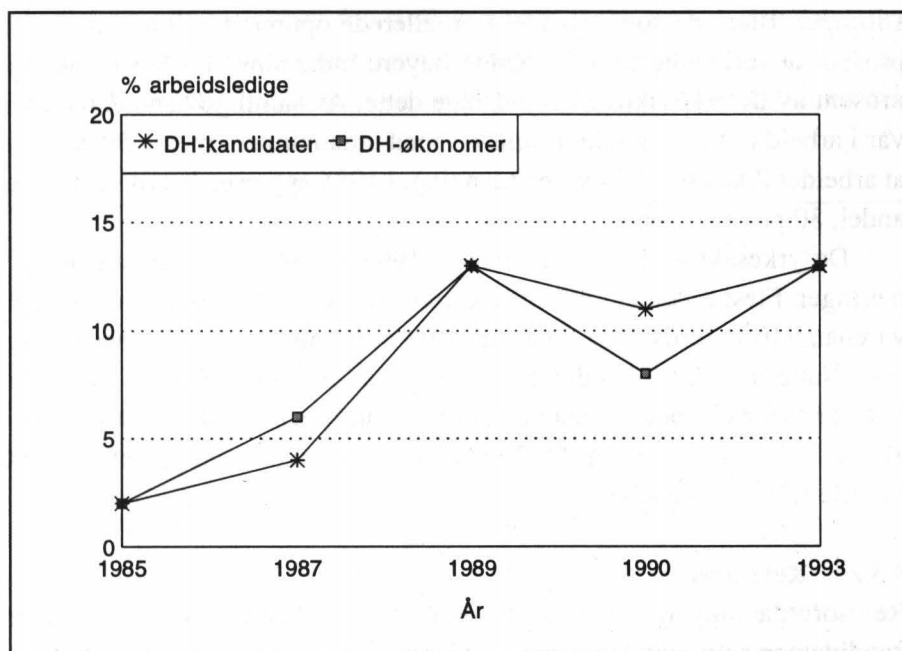
Ser vi langs diagonalen i tabellen finner vi at det stort sett er slik at den høyeste andelen av DH-kandidatene arbeider i den landsdelen de er utdannet fra. Unntaket er DH-kandidatene utdannet i Sør-Norge. Av disse kandidatene hadde en større andel funnet arbeid i Oslo og Østlandet ellers enn i Sør-Norge. Kandidatene utdannet i Nord-Norge skiller seg ellers ut med en svært høy andel yrkesaktive kandidater som arbeidet i samme landsdel et halvt år etter eksamen (81 prosent). Når det gjelder kandidatene fra Trøndelag arbeidet nesten like mange i Øst-Norge og i Nord-Norge som i Trøndelag. Av dette må vi kunne slå fast at DH-kandidatene som melder seg på arbeidsmarkedet og får arbeid i stor grad er tilknyttet landsdelen de tok utdanningen i, noe som særlig gjelder kandidatene fra Nord-Norge. Det siste kan være et resultat av at en høy andel av kandidatene utdannet ved de nordligste distriktshøgskolene var bosatt i landsdelen da de startet studiene.

8.3.1 Økonomi og administrasjon, 2-årig (DH-økonomer)

Den 2-årige økonomisk-administrative utdanningen fungerer i dag som etter- og videreutdanning og inngår også i lengre økonomutdanninger eller som en del av andre fagkombinasjoner. Den har mistet noe av sin betydning som en selvstendig yrkesutdanning, noe som blant annet har sammenheng med opprettelsen av påbyggingsstudier i økonomiske fag (3.år og siviløkonomutdanning). Utdanningen utgjør den største enkeltutdanningen ved

distriktshøgskolene, og våren 1993 ble det uteksaminert 770 DH-økonomer. Tallet på uteksaminerte kandidater i vårkullene har økt med 40 prosent siden 1985, da 550 kandidater ble uteksaminert. Mange kvinner tar utdanningen, og av kandidatene våren 1993 var 53 prosent kvinner.

På midten av 80-tallet var det en sterk etterspørsel etter personer med både korte og lengre økonomiske utdanninger. Av DH-økonomene i vårkullet 1985 var bare 2 prosent arbeidsledige et halvt år etter eksamen. Siden dette har arbeidsledigheten steget (se Figur 10). I 1987 var 6 prosent av de nyutdannede DH-økonomene arbeidsledige og i 1990 8 prosent. I 1993 var 13 prosent av DH-økonomene som hadde meldt seg på arbeidsmarkedet fortsatt arbeidsledige et halvt år etter eksamen.

Figur 10 Arbeidsledige kandidater et halvt år etter eksamen i prosent av kandidater meldt på arbeidsmarkedet. DH-økonomer og alle DH-kandidater. Vårkull 1985-1993.

Samtidig som en høy andel av kandidatene er arbeidsledige avtar andelen kandidater i arbeid i samsvar med utdanningen et halvt år etter eksamen. I 1993 var bare 21 prosent av de nyutdannede DH-økonomene yrkesaktive et halvt år etter eksamen. Andelen har gått vesentlig ned de siste årene, i 1985 var til sammenligning 60 prosent yrkesaktive. Den synkende andelen yrkesaktive gjenspeiles i økt ledighet, men også i en sterk tendens til videre-

utdanning. Tendensen til å bruke utdanningen som en del av en lengre utdanning har lenge vært større blant DH-økonomer enn andre kandidatgrupper fra distriktshøgskolene. I 1985 hadde 31 prosent av DH-økonomene studier uten lønn som hovedaktivitet et halvt år etter eksamen, mens dette i 1990 gjaldt 58 prosent. I 1993 hadde hele 64 prosent av kandidatene videre studier som hovedaktivitet et halvt år etter eksamen. De fleste av disse (75 prosent) var på høyere økonomiske studier, hvor revisorutdanning og siviløkonomutdanning var det vanligste.

Andelen DH-økonomer som er yrkesaktive har altså sunket betydelig de senere årene. I takt med denne utviklingen er det en stigende tendens til at kandidatene er i arbeid som ikke krever høyere utdanning. Blant de yrkesaktive DH-økonomene i 1993 oppga 32 prosent at de arbeidet i nyopprettede stillinger. Blant de som arbeidet i en allerede opprettet stilling oppga 32 prosent at forgjengeren ikke hadde høyere utdanning. I 1985 oppga 28 prosent av de yrkesaktive kandidatene dette. Av samtlige kandidater som var i arbeid (både i og ikke i samsvar med utdanningen) mente 59 prosent at arbeidet ikke krevde høyere utdanning. I 1985 oppga en betydelig lavere andel, 30 prosent, dette.

De yrkesaktive DH-økonomene i 1993 arbeidet i et vidt spekter av næringer. Flest arbeidet i offentlig administrasjon (24 prosent), mens også varehandel/samferdsel og finansiell- og forretningsmessig tjenesteyting sysselsatte mange av kandidatene et halvt år etter eksamen (18 prosent i begge næringsgrupper). Gjennomsnittlig brutto månedslønn for de yrkesaktive DH-økonomene var 15 200 kr, som var høyere enn gjennomsnittet for alle DH-kandidatene.

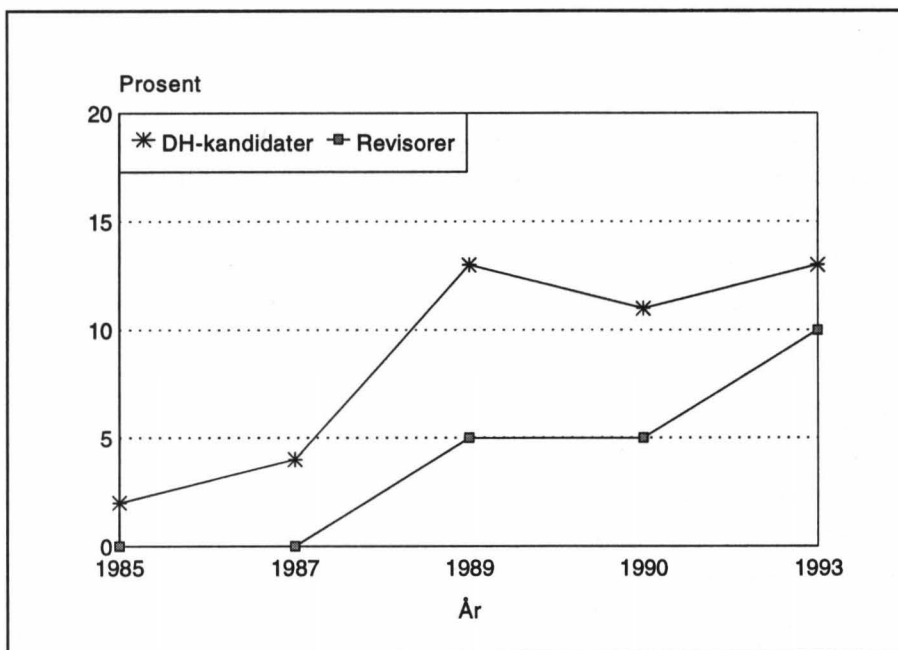
8.3.2 Revisorer

Revisorutdanningen er blant de utdanningene ved distriktshøgskolene hvor kandidatene som nyutdannede best klarer overgangen til arbeidsmarkedet. Dette kan forklares med at utdanningen er meget yrkesrettet og at etterspørselen er høy. I forhold til de fleste andre kandidatgruppene fra distriktshøgskolene er en høy andel av kandidatene i relevant arbeid et halvt år etter eksamen. I vårkullet 1993 ble det uteksaminert 187 revisorer, hvorav 55 prosent var kvinner.

Som hovedaktivitet et halvt år etter eksamen oppga 73 prosent av revisorene at de var yrkesaktive. Som nevnt er dette relativt høyt, andelen har imidlertid avtatt de senere årene. I 1987 var 94 prosent og i 1990 var 84 prosent yrkesaktive. Andelen med studier som hovedaktivitet et halvt år

etter eksamen har økt noe over tid, fra å utgjøre 7 prosent av de nyutdannede revisorene i 1985 til 10 prosent i 1993.

Selv om andelen arbeidsledige er lavere enn for mange av de andre gruppene, har også nyutdannede revisorer større vansker med å få arbeid (se Figur 11). Mens alle revisorene som hadde meldt seg på arbeidsmarkedet både i 1985 og 1987 hadde fått arbeid et halvt år etter eksamen, var 10 prosent arbeidsledige i 1989. Etter en bedret situasjon i 1990 økte ledigheten igjen, og i 1993 var 10 prosent av de nyutdannede revisorene fortsatt uten arbeid et halvt år etter eksamen. Ved siden av et generelt svekket arbeidsmarked vil andre faktorer ha bidratt til et vanskeligere arbeidsmarked. Tilgangen på revisorer fra distriktshøgskolene har økt relativt mye de senere år (i 1985 ble det utdannet rundt 55 kandidater i vårsemesteret) og de møter konkurranse om jobber fra siviløkonomer, som også i betydelig grad arbeider som revisorer. Sammenlignet med siviløkonomene som har en noe lengre utdanning hadde de ikke større problemer i overgangen til arbeidsmarkedet.

Figur 11 Arbeidsledige kandidater et halvt år etter eksamen i prosent av kandidater meldt på arbeidsmarkedet. Revisorer og alle DH-kandidater. Vårkull 1985-1993.

De yrkesaktive revisorene fra vårkullet 1993 gikk for en stor del inn i tidligere opprettede stillinger med samme arbeidsområde som forgjengeren i stillingen. Dette gjaldt 40 prosent av kandidatene, mens 24 prosent arbeidet i stillinger med delvis samme arbeidsområde som forgjenger. 29 prosent arbeidet i nyopprettede stillinger.

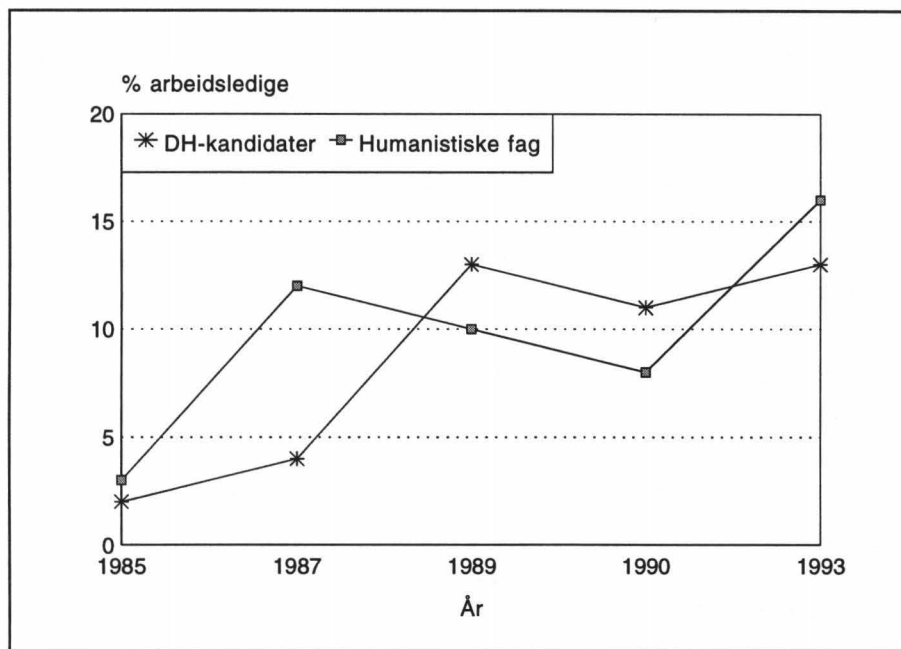
Tidligere arbeidet de nyutdannede revisorene for en stor del i privat sektor, dette bildet har imidlertid forandret seg de siste årene. I 1985 arbeidet 93 prosent av de yrkesaktive revisorene i privat sektor, mens dette i 1990 gjaldt 78 prosent. I 1993 oppga 60 prosent at de arbeidet i privat sektor et halvt år etter eksamen. Halvparten av de yrkesaktive revisorene arbeidet innen forretningsmessig tjenesteyting, mens 35 prosent arbeider i offentlig administrasjon, som var den nest viktigste næringsgruppen. Revisorenes gjennomsnittlige brutto månedslønn var 14 800 kr, det samme som gjennomsnittet for alle DH-kandidatene.

8.3.3 Humanistiske fag

I denne gruppen finner vi blant annet 2-årig studium i merkantil tysk/fransk og internasjonal handel, 2-årig studium i kulturarbeid, 2-årig studium i kultur- og mediefag og 3-årig fagoversetterstudium. Tallet på utdanninger tilordnet humanistiske fag ved distriktshøgskolene øker stadig, og det gjør også tallet på uteksaminerte kandidater i humanistiske fag. I 1993 ble det uteksaminert 134 kandidater med avsluttende utdanninger innen humanistiske fag, av disse var 74 prosent kvinner.

Av de nyutdannede kandidatene i 1993 var 16 prosent arbeidsledige et halvt år etter eksamen. Problemene på arbeidsmarkedet for kandidater med utdanning i humanistiske fag har variert over tid (se Figur 12). I 1985 var bare 3 prosent av kandidatene arbeidsledige et halvt år etter eksamen. I 1987 hadde de nyutdannede kandidatene i humanistiske fag betydelige problemer. Ledighetsandelen avtok i senere undersøkelser, mens andelen ledige i 1993 er det høyeste vi har registrert i undersøkelsene siden midten av 80-tallet.

En høy andel (60 prosent) av kandidatene utdannet i 1993 hadde studier som hovedaktivitet et halvt år etter eksamen. Av disse oppga 31 prosent at de studerte videre fordi de antok det ville bli vanskelig å få arbeid i samsvar med utdanningen. Det har også tidligere vært vanlig at kandidater fra denne utdanningsgruppen har studier som hovedaktivitet et halvt år etter eksamen. Av kandidatene som ble utdannet i 1985 studerte 40 prosent videre, mens 43 prosent av kandidatene studerte videre i 1990.

Figur 12 Arbeidsledige kandidater et halvt år etter eksamen i prosent av kandidater meldt på arbeidsmarkedet. Kandidater i humanistiske fag og alle DH-kandidater. Vårkull 1985-1993.

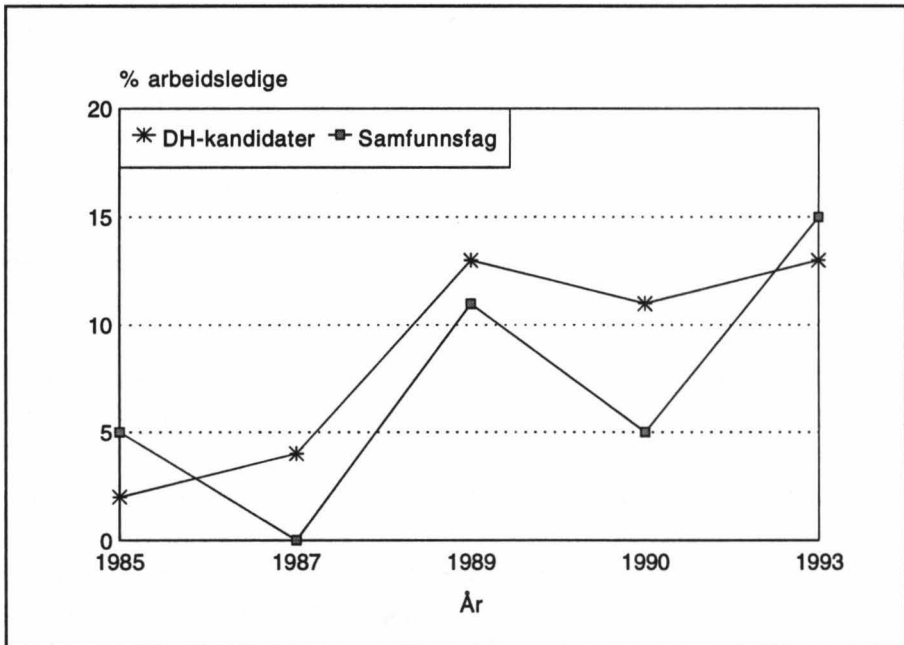
Av de yrkesaktive kandidatene i humanistiske fag oppga 23 prosent at de arbeidet i nyopprettede stillinger, mens 13 prosent gikk inn i allerede eksisterende stillinger med delvis samme arbeidsområde og 45 prosent med samme arbeidsområde som forgjengeren i stillingen. Halvparten av de som gikk inn i en allerede eksisterende stilling oppga at forgjengeren hadde høyere utdanning, men en annen enn den de selv hadde, mens 18 prosent oppga at forgjengeren ikke hadde høyere utdanning. Av alle kandidatene som var i inntektsgivende arbeid (både i samsvar med og ikke i samsvar med utdanningen) mente 54 prosent at arbeidet ikke krevde høyere utdanning.

Rundt halvparten av de yrkesaktive kandidatene arbeidet i offentlig sektor et halvt år etter eksamen. De arbeidet i et bredt spekter av næringer. Næringsgrupper som hyppigst ble oppgitt var skolen, hvor 26 prosent var sysselsatt, og offentlig administrasjon, som sysselsatte 19 prosent. Like mange (19 prosent) arbeidet innen organisasjoner og kulturelle institusjoner (radio/fjernsyn, teater o.l.). De yrkesaktive kandidatenes gjennomsnittlige brutto månedslønn var 14 800 kr, det samme som gjennomsnittet for alle DH-kandidatene.

8.3.4 Samfunnsfag

Innen denne gruppen finner vi 2-årige studier i offentlig administrasjon, samfunnsfag, kommunal planlegging og administrasjon, organisasjon og administrasjon, samfunnsfag med personaladministrasjon, samfunnsfag med miljøarbeid og samfunnsfag med kulturforvaltning. De ulike studiene kvalifiserer for arbeid både i privat og offentlig sektor. Hovedtyngden har imidlertid en utdanning som særlig er rettet mot arbeid i offentlig forvaltning. Våren 1993 ble det uteksaminert 103 kandidater i samfunnsfag fra distrikthøgskolene, av disse var 52 prosent kvinner.

Av samfunnsfagskandidatene fra vårkullet 1993 som hadde meldt seg på arbeidsmarkedet var 15 prosent arbeidsledige et halvt år etter eksamen. Dette er den høyeste ledighetsandelen vi har registrert for denne gruppen siden begynnelsen av 80-tallet. Arbeidsledigheten har beveget seg mot et høyere nivå siden 1985, men har variert (se Figur 13). I 1987 var ingen av kandidatene som hadde meldt seg på arbeidsmarkedet arbeidsledige. I 1989 økte ledighetsandelen til 11 prosent, mens 5 prosent av kandidatene i 1990 var arbeidsledige et halvt år etter eksamen.

Figur 13 Arbeidsledige kandidater et halvt år etter eksamen i prosent av kandidater meldt på arbeidsmarkedet. Kandidater i samfunnsfag og alle DH-kandidater. Vårkull 1985-1993.

Over halvparten av kandidatene (54 prosent) hadde videre studier som hovedaktivitet et halvt år etter endt utdanning. Av disse oppga 23 prosent at de studerte videre fordi de antok de ville få problemer med å få arbeid i samsvar med utdanningen. Andelen med videre studier som hovedaktivitet et halvt år etter eksamen har økt de senere årene. I 1985 studerte 21 prosent av kandidatene videre, mens 39 prosent av kandidatene i 1989 fortsatte studiene.

Av de yrkesaktive samfunnsfagskandidatene i 1993 arbeidet 25 prosent i en nyopprettet stilling, mens 64 prosent oppga at de gikk inn i en allerede eksisterende stilling, hvor de arbeidet med samme eller delvis samme arbeidsområde som forgjengeren i stillingen. Blant de som arbeidet i en tidligere opprettet stilling oppga 17 prosent at forgjengeren ikke hadde høyere utdanning. Av alle kandidatene som var i inntektsgivende arbeid (både i samsvar med og ikke i samsvar med utdanningen) mente 27 prosent at arbeidet ikke krevde høyere utdanning. 68 prosent av de yrkesaktive samfunnsfagskandidatene arbeidet i offentlig sektor. Mens 36 prosent arbeidet i offentlig administrasjon, fordelte de øvrige seg på en rekke ulike næringsgrupper. Her ble skoler (14 prosent), samt sekundærnæringer (11 prosent) og helse- og sosialtjenester (11 prosent) oppgitt. Samfunnsfagskandidatene hadde høyest gjennomsnittslønn av alle gruppene av DH-kandidater. Den gjennomsnittlige brutto månedslønnen for denne gruppen var 16 400 kroner. Den høye lønnen kan antagelig forklares med at mange av samfunnsfagskandidatene har tidligere arbeidserfaring. Sammen med kandidatene fra media- og kommunikasjonsfag hadde samfunnsfagskandidatene høyest gjennomsnittsalder av alle kandidatgruppene fra distriktshøgskolene.

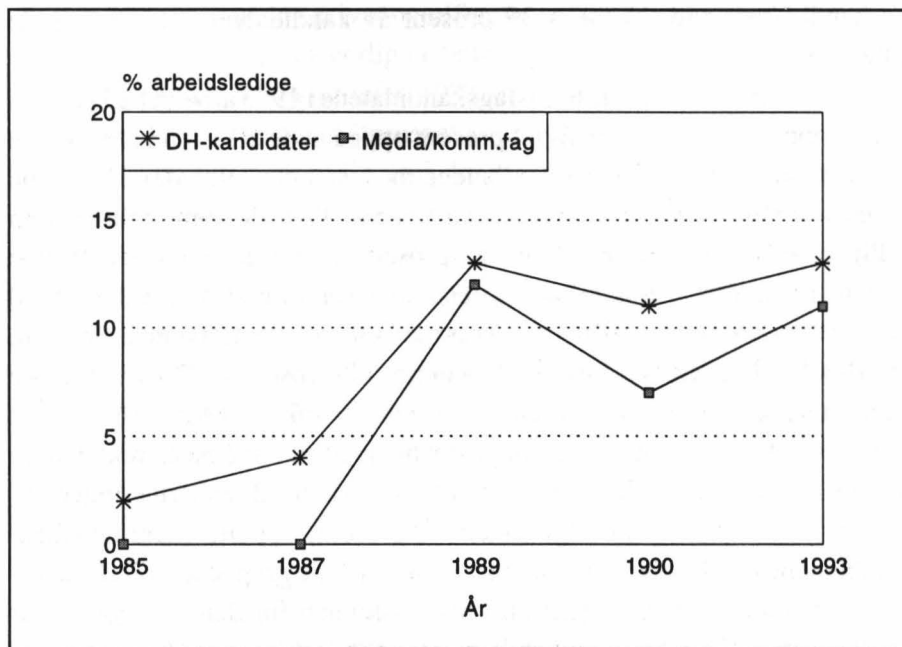
8.3.5 Media- og kommunikasjonsfag

Innen denne gruppen finner vi informasjonskunnskap, journalistutdanning, 2-årig studium i media- og kommunikasjonsfag, 2-årig studium i informasjon, påbyggingsstudium i dokumentarfilm og fjernsynreportasje og 2-årig registudium. Våren 1993 ble det uteksaminert 120 kandidater med disse utdanningene, hvorav 58 prosent var kvinner.

I alle kandidatundersøkelsene siden midten av 80-tallet har andelen arbeidsledige kandidater i media- og kommunikasjonsfag vært lavere enn gjennomsnittet for alle DH-kandidatene et halvt år etter eksamen (se Figur 14). I 1993 var de blant gruppene av DH-kandidater med lavest ledighetsandel, selv om 11 prosent av kandidatene som hadde meldt seg på arbeidsmarkedet var arbeidsledige et halvt år etter eksamen. Verken i under-

søkelsen i 1985 eller 1987 registrerte vi arbeidsledighet blant de nyutdannede kandidatene fra media- og kommunikasjonsfag, mens ledigheten var størst i 1989 da 12 prosent var arbeidsledige et halvt år etter eksamen.

Figur 14 Arbeidsledige kandidater et halvt år etter eksamen i prosent av kandidater meldt på arbeidsmarkedet. Kandidater i media- og kommunikasjonsfag og alle DH-kandidater. Vårkull 1985-1993.

I motsetning til flere av de andre DH-utdanningene i 93-undersøkelsen hadde en relativt lav andel av kandidatene fra media- og kommunikasjonsfag studier uten lønn som hovedaktivitet et halvt år etter eksamen. Mens 48 prosent av DH-kandidatene totalt studerte videre, gjaldt dette bare 24 prosent av kandidatene i media- og kommunikasjonsfag. Det har også i tidligere undersøkelser vært slik at en forholdsvis lav andel av kandidatene fra denne gruppen studerer videre. En årsak til dette kan være at mange allerede hadde tatt en del relevant høyere utdanning før de begynte utdanningen. Kandidatenes høye gjennomsnittsalder sammenlignet med andre grupper fra distriktshøgskolene kan tyde på dette, men kan også bety at de i større grad har tidligere yrkeserfaring.

Av de yrkesaktive media- og kommunikasjonsfagskandidatene i 1993 oppga 30 prosent at de arbeidet i en nyopprettet stilling, mens 56 prosent

arbeidet i en tidligere opprettet stilling med samme eller delvis samme arbeidsområde som forgjengeren i stillingen. 21 prosent av kandidatene oppga at forgjengeren ikke hadde høyere utdanning. Alle kandidatene som var i arbeid hadde arbeid som var i noenlunde samsvar med utdanningen. Av disse mente 56 prosent at høyere utdanning ikke var nødvendig i arbeidet, men en fordel å ha. I tidligere undersøkelser har også mellom 50 og 60 prosent av kandidatene ment dette.

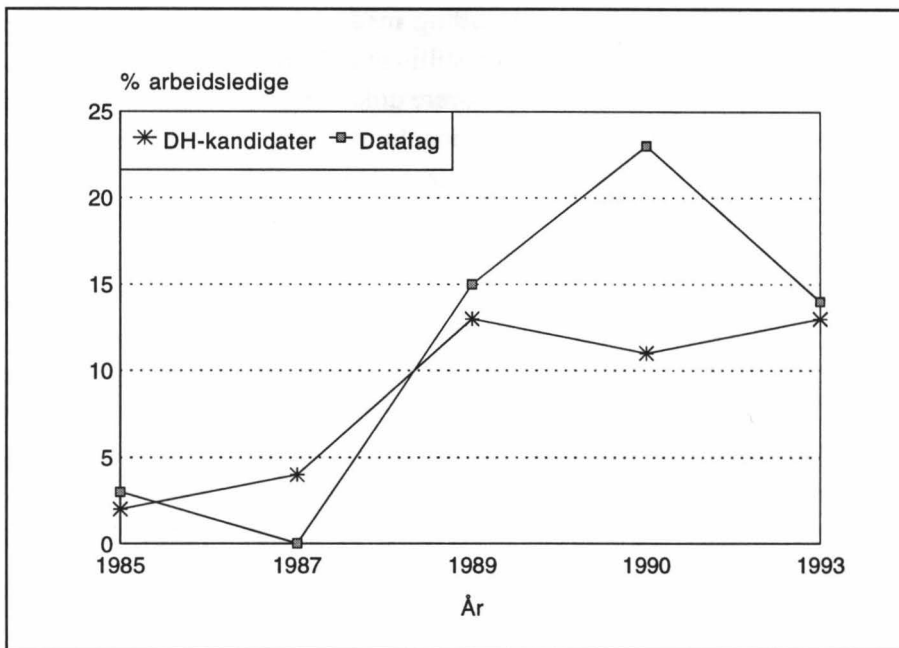
Noe over halvparten av de yrkesaktive kandidatene (56 prosent) oppga at de arbeidet i privat sektor. De fleste arbeidet innen radio og fjernsyn (43 prosent), mens 20 prosent arbeidet i avisvirksomhet. Av andre næringer som sysselsatte de nyutdannede kandidatene fra media- og kommunikasjonsfag kan nevnes forretningsmessig tjenesteyting (11 prosent) og offentlig administrasjon (7 prosent). Gjennomsnittlig brutto månedslønn for kandidatene fra media- og kommunikasjonsfag var 15 100 kr, som var høyere enn gjennomsnittet for alle DH-kandidatene.

8.3.6 Datafag

I denne gruppen finner vi 2-årige studier i databehandling og systemarbeid, informasjonsteknologi, 3-årige studier i datafag (informatikk), samt 2-årig høyere studium i databehandling. Våren 1993 ble det utdannet 157 datafagskandidater, og 28 prosent av disse var kvinner.

Datafagskandidatene konkurrerer på samme arbeidsmarked som realister og sivilingeniører med utdanning innen databehandling og informatikk, samt kandidater fra private høgskoler med utdanning i datafag/informatikk. I 1993 var 14 prosent av datafagkandidatene som hadde meldt seg på arbeidsmarkedet fortsatt arbeidsledige et halvt år etter eksamen. De nyutdannede realistene og sivilingeniørene med tilsvarende, men lengre utdanninger var i langt mindre grad berørt av ledighetsproblemer. For nyutdannede datafagskandidater meldte problemene på arbeidsmarkedet seg for alvor på slutten av 80-tallet (se Figur 15). Mens ledigheten var lav eller fraværende på begynnelsen av 80-tallet, hadde kandidatene i 1989 og 1990 betydelige problemer, da andelen arbeidsledige var henholdsvis 15 prosent og 23 prosent et halvt år etter eksamen. Resultatene for 1993 viser at situasjonen på arbeidsmarkedet har blitt bedre for nyutdannede datafagskandidater.

Blant kandidatene fra datafag, som i en rekke andre av kandidatgruppene fra distriktshøgskolene, er det en sterk tendens til å fortsette studiene. I de tidligere undersøkelsene hvor andelen arbeidsledige var lav

Figur 15 Arbeidsledige kandidater et halvt år etter eksamen i prosent av kandidater meldt på arbeidsmarkedet. Datafagskandidater og alle DH-kandidater. Vårkull 1985-1993.

var også tilbøyeligheten til videreutdanning lav. Mens 13 prosent av kandidatene hadde studier som hovedaktivitet et halvt år etter eksamen i 1987, gjaldt dette 39 prosent av kandidatene i 1990. Av kandidatene utdannet våren 1993 hadde bortimot halvparten (48 prosent) studier som hovedaktivitet et halvt år etter eksamen. Av disse oppga 30 prosent at de studerte videre fordi de antok de ville få problemer med å få arbeid i samsvar med utdanningen. Fag som oftest gikk igjen blant de som studerte videre var 2-årig økonomi/administrasjon og tilsvarende, samt videre studier i data-behandling og informasjonsteknologi.

Datafagskandidatene i 1993 var blant de kandidatgruppene hvor svært mange av de yrkesaktive kandidatene jobbet i nyopprettede stillinger. Hele 58 prosent arbeidet i nyopprettede stillinger et halvt år etter eksamen, mens det totalt for høyere grads- og DH-kandidater var 37 prosent som gikk inn i nye stillinger. Av de som gikk inn i tidligere opprettede stillinger, oppga 11 prosent at forgjengeren i stillingen ikke hadde høyere utdanning.

Datafagsstudiet kvalifiserer for arbeid både i offentlig og privat sektor. I tidligere undersøkelser har de yrkesaktive datafagskandidatene fordelt seg med rundt halvparten i hver av sektorene. I undersøkelsen av kandidatene

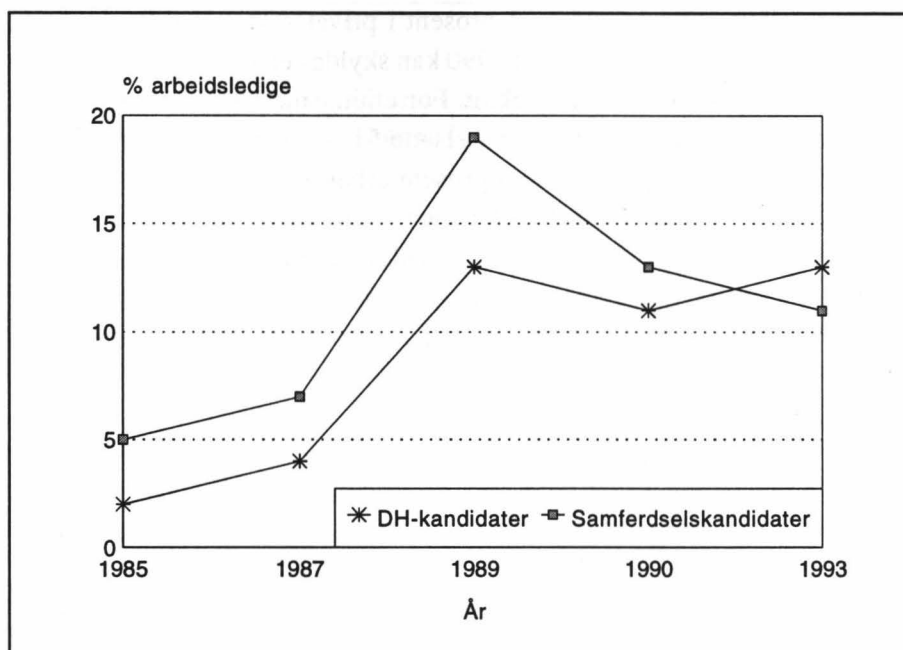
utdannet våren 1993 arbeidet 73 prosent i privat sektor, og den bedrede arbeidsmarkedssituasjonen siden 1990 kan skyldes en økt etterspørsel etter denne kompetansen fra privat sektor. Forretningsmessig tjenesteyting var den klart viktigste næringen og sysselsatte 51 prosent av de nyutdannede datafagskandidatene, mens bare 9 prosent arbeidet i offentlig administrasjon. I 1989 var situasjonen en helt annen, da fordelingen var henholdsvis 24 og 19 prosent. Datafagskandidatene hadde sammen med samfunnsfagskandidatene høyest gjennomsnittslønn av kandidatgruppene fra distriktshøgskolene. Gjennomsnittlig brutto månedslønn for datafagskandidatene et halvt år etter eksamen var 15 900 kr.

8.3.7 Samferdselsfag

I denne gruppen finner vi 2-årige og 3-årige studier i transportfag og 3-årig studium i reiselivsfag. Våren 1993 ble det utdannet 161 kandidater innen samferdselsfag, hvorav 69 prosent var kvinner. Reiselivsfag utgjorde den største gruppen med 111 uteksaminerte kandidater. Reiseliv er en tjenesteytende næring som er i sterk utvikling. Nedenfor vil vi ved siden av hovedresultatene for samferdselskandidatene gjengi resultater for de to gruppene hver for seg, for å se om kandidater fra reiselivsstudiene har klart overgangen til arbeidsmarkedet bedre enn andre utdanningsgrupper fra distriktshøgskolene.

Siden slutten av 80-tallet har arbeidsmarkedet blitt bedre for nyutdannede samferdselskandidater. Gjennom hele 80-tallet var andelen arbeidsledige kandidater fra samferdselsfag på samme nivå eller høyere enn gjennomsnittet for alle DH-kandidatene. I 1993 var 11 prosent av kandidatene arbeidsledige et halvt år etter eksamen, og andelen var dermed for første gang lavere enn gjennomsnittet. Fra 1985 til 1989 økte andelen arbeidsledige fra 5 til 19 prosent av de nyutdannede samferdselskandidatene. Siden dette har ledighetsandelen avtatt (se Figur 16).

Forskjellene i ledigheten mellom reiselivs- og transportfagskandidatene i 1993 var store. Mens 21 prosent av kandidatene fra transportfag var uten arbeid et halvt år etter eksamen, gjaldt dette 9 prosent av kandidatene fra reiseliv. Dette betyr at reiselivskandidatene var blant kandidatgruppene fra distriktshøgskolene med lavest ledighet et halvt år etter eksamen. Det var også store forskjeller i andelen som studerte videre i de to gruppene. Blant samferdselskandidatene totalt hadde 37 prosent videre studier som hovedaktivitet, som utgjorde 66 prosent av kandidatene fra transportfag og 21 prosent av kandidatene fra reiseliv. Legger man til ledighetstallene synes det

Figur 16 Arbeidsledige kandidater et halvt år etter eksamen i prosent av kandidater meldt på arbeidsmarkedet. Samferdselskandidater og alle DH-kandidater. Vårkull 1985-1993.

som om kandidatene fra transportfag har en utdanning som i liten grad er velegnet til å gå direkte ut i arbeidslivet med. Dette inntrykket forsterkes noe ved at 17 prosent av kandidatene fra transportfag oppga å studere videre fordi de antok at de ville få problemer med å få arbeid i samsvar med utdanningen, mens bare 6 prosent av reiselivskandidatene (som studerte videre) oppga dette.

Av de yrkesaktive samferdselskandidatene arbeidet 37 prosent i nyopprettede stillinger, av disse bare 1 kandidat fra transportfag. En relativt høy andel (30 prosent) av kandidatene som arbeidet i tidligere opprettede stillinger oppga at forgjengeren ikke hadde høyere utdanning. I de siste undersøkelsene har en svært høy andel av samferdselskandidatene i inntektsgivende arbeid (både i samsvar med og ikke i samsvar med utdanningen) ment at arbeidet ikke krevde høyere utdanning. I 1985 mente 40 prosent av kandidatene dette og 58 prosent i 1993. I perioden mellom disse to undersøkelsene har andelene vært tilsvarende høye. Dette kan tyde på at utdanningen ikke "treffer" godt i forhold til de stillingene kandidatene senere går inn i.

Samferdselsfagene skal kvalifisere for arbeid i både offentlig og privat sektor. Som eksempler kan nevnes reiseliv/turistforvaltning, transportselskaper og industri- og handelsbedrifter. I 93-undersøkelsen arbeidet 85 prosent av de yrkesaktive samferdselskandidatene i privat sektor, hvilket er en høy andel i forhold til tidligere år. Dette kan antagelig blant annet tilbakeføres til etterspørsel etter arbeidskraft i forbindelse med de olympiske leker. Svært mange av de yrkesaktive kandidatene, 61 prosent, arbeidet innen varehandel/samferdsel. Av andre næringer som sysselsatte samferdselskandidatene kan nevnes skolen (10 prosent) og forretningsmessig tjenesteyting (8 prosent).

Samferdselskandidatenes gjennomsnittlige brutto månedslønn var 14 300 kr, som var noe lavere enn gjennomsnittet for alle DH-kandidatene.

8.3.8 Idrettsfag

Våren 1993 ble det uteksaminert 44 kandidater med 2-årig studium i idrettsfag. Av disse var 41 prosent kvinner. Kandidatenes utdanning skal kvalifisere for arbeid som kroppsøvlingslærer i skolen, dessuten for ulike funksjoner innen idrett. Tallet på uteksaminerte kandidater fra idrettsfag er lavt, men har likevel økt vesentlig de siste årene. Våren 1989 ble det bare uteksaminert 16 kandidater og våren 1990 ble 19 kandidater uteksaminert.

I tidligere undersøkelser har vi ikke registrert arbeidsledige blant idrettsfagskandidatene et halvt år etter eksamen. I 1993 hadde også alle idrettsfagskandidatene som meldte seg på arbeidsmarkedet fått arbeid. Dette gjaldt imidlertid svært få av kandidatene, ettersom 65 prosent hadde videre studier som hovedaktivitet et halvt år etter eksamen og 7 prosent avtjente verneplikten. Av de som hadde studier uten lønn som hovedaktivitet oppga 40 prosent at de studerte videre fordi de antok at de ville få problemer med å få arbeid i samsvar med utdanningen. Noe over halvparten av de som studerte videre fortsatte med idrettsutdanning, de øvrige studerte en rekke ulike fag.

Av de yrkesaktive idrettsfagskandidatene oppga alle at de arbeidet i en tidligere opprettet stilling med samme arbeidsområde som forgjengeren. Videre oppga alle som visste det at forgjengeren hadde tilsvarende utdanning som dem selv eller annen høyere utdanning. Som i tidligere undersøkelser oppga alle de yrkesaktive kandidatene i idrettsfag at de arbeidet i offentlig sektor. De fleste (67 prosent) arbeidet i skolen, mens også annen utdanningsinstitusjon og helse- og sosialtjenester ble nevnt. Idrettsfagskandidatene var blant kandidatgruppene med lavest gjennomsnittslønn.

Deres gjennomsnittlige brutto månedslønn var 14 000 kr, mens gjennomsnittet for alle DH-kandidatene var 14 900 kr.

8.3.9 Naturvitenskapelige fag¹¹

Kandidatene i denne gruppen har utdanninger i naturvitenskapelige fag og natur- og miljøvern fag. Gruppen omfattes av følgende DH-utdanninger: 2-årige studier i analytisk kjemi og akvakultur, 3-årige studier i kjemi-økonomi, bioteknologi og akvakultur, 2-årig studium i natur- og miljøvern og 3-årige studier i landskapsforvaltning og planlegging, teknisk-økonomisk studium og ressurs- og miljøgeologi. Våren 1993 ble det uteksaminert 94 kandidater med naturvitenskapelige fag, hvorav 42 prosent var kvinner.

Utdanningene innen det naturvitenskapelige området kvalifiserer for en rekke yrker både i privat og offentlig sektor, og kandidatene fra enkelte av fagretningene konkurrerer antagelig på det samme arbeidsmarkedet som realister, ingeniører og landbrukskandidater.

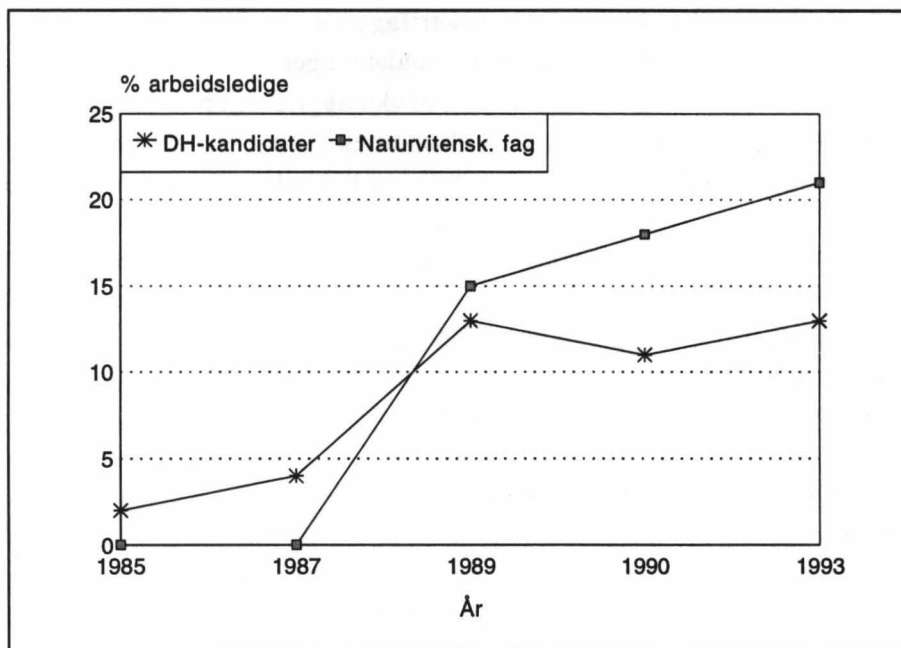
Arbeidsmarkedet for nyutdannede naturvitenskapskandidater har blitt stadig vanskeligere de siste årene (se Figur 17). På midten av 80-tallet var alle kandidatene som meldte seg på arbeidsmarkedet i arbeid et halvt år etter eksamen. I 1989 registrerte vi en ledighetsandel på 15 prosent i denne kandidatgruppen, en andel som i 1993 steg til 21 prosent av de nyutdannede kandidatene som hadde meldt seg på arbeidsmarkedet. Både de nyutdannede realistene og landbrukskandidatene i 1993 hadde større problemer med å få arbeid etter endt utdanning enn tidligere, problemene ser imidlertid ut til å være av alvorligere karakter for DH-kandidatene med naturvitenskapelige utdanninger.

Samtidig som en høyere andel av de nyutdannede er arbeidsledige, øker andelen av kandidatene som har studier uten lønn som hovedaktivitet et halvt år etter eksamen. Mens 32 prosent av de nyutdannede kandidatene i 1985 studerte videre, gjaldt dette bort i mot halvparten (49 prosent) av kandidatene i 1993. 34 prosent av de som studerte videre i 1993 oppga at de gjorde dette fordi de antok at de ville få problemer med å få arbeid i samsvar med utdanningen.

I 1993 var 23 prosent av kandidatene fra naturvitenskapelige fag yrkesaktive et halvt år etter eksamen. Av disse arbeidet 35 prosent i nyopprettede stillinger. Over halvparten av kandidatene (53 prosent) som arbeidet i

---

¹¹ Denne gruppen er i tidligere kandidatundersøkelser splittet i to: Naturvitenskapelige fag og natur- og miljøvern fag.

Figur 17 Arbeidsledige kandidater et halvt år etter eksamen i prosent av kandidater meldt på arbeidsmarkedet. Kandidater i naturvitenskapelige fag og alle DH-kandidater. Vårkull 1985-1993.

tidligere opprettede stillinger oppga at forgjengeren i stillingen hadde høyere utdanning, men en annen enn den kandidat selv hadde, mens bare 7 prosent oppga at forgjengeren ikke hadde høyere utdanning. I alt mente 24 prosent av kandidatene i inntektsgivende arbeid (både i samsvar med og ikke i samsvar med utdanningen) at arbeidsoppgavene ikke krevde høyere utdanning.

Mange av de nyutdannede kandidatene fra naturvitenskap får arbeid i privat sektor, i 1993 gjaldt dette 65 prosent av de yrkesaktive kandidatene. Offentlig administrasjon og industri sysselsatte flest av kandidatene, 26 prosent av de yrkesaktive arbeidet i hver av de to næringsgruppene. Primærnæringene (fiskerivirksomhet) og teknisk tjenesteyting sysselsatte også relativt mange av kandidatene, henholdsvis 17 og 13 prosent. Kandidatenes gjennomsnittlige brutto månedslønn var 13 900 kr, og lavest av alle kandidatgruppene i undersøkelsen. Også i tidligere undersøkelser har denne gruppen kommet dårligst ut lønnsmessig.

8.3.10 Jordbruk-, skogbruk- og fiskerifag

Denne gruppen omfatter følgende DH-utdanninger: 3-årige studier i landbruksteknikk, jord- og plantekultur, miljøteknologi, skogbruksfag, utmarksforvaltning, fiskerøkonomi og fiskeriteknologi. Våren 1993 ble det utdannet 76 kandidater innen jordbruk-, skogbruk- og fiskerifag, 25 prosent av disse var kvinner.

Kandidatgruppen har ikke vært med i tidligere kandidatundersøkelser. I 93-undersøkelsen pekte de seg ut som en kandidatgruppe ved distriktshøgskolene som klarer overgangen til arbeidsmarkedet svært godt. Av kandidatene i jordbruk-, skogbruk- og fiskerifag var 7 prosent av de som hadde meldt seg på arbeidsmarkedet arbeidsledige et halvt år etter eksamen. Dette var den laveste andelen arbeidsledige av alle kandidatgruppene fra distriktshøgskolene i 93-undersøkelsen.

Halvparten av de nyutdannede kandidatene var i arbeid i samsvar med utdanningen, og det var bare blant revisorene og kandidatene i media- og kommunikasjonsfag at andelen yrkesaktive var høyere. Andelen som studerte videre var på den annen side betydelig høyere enn i de nevnte gruppene, og omfattet 40 prosent av kandidatene. Av disse oppga 35 prosent at de studerte videre fordi de antok at de ville få problemer med å få arbeid i samsvar med utdanningen.

Av kandidatene fra jordbruk-, skogbruk- og fiskerifag som var yrkesaktive oppga 30 prosent at de arbeidet i nyopprettede stillinger. Av de som arbeidet i stillinger som tidligere var opprettet oppga 29 prosent at forjengeren i stillingen ikke hadde høyere utdanning, og 24 prosent at forjenger hadde høyere utdanning, men en annen enn den kandidaten selv hadde.

Halvparten av kandidatene som var i inntektsgivende arbeid (både i og ikke i samsvar med utdanningen) mente at arbeidet ikke krevde høyere utdanning.

Det er interessant å merke seg at kandidatene fra jordbruk-, skogbruk- og fiskerifag ser ut til i mindre grad å ha problemer med å få arbeid etter endt utdanning enn kandidater fra tilsvarende linjer på Norges Landbruks-høgskole. På den annen side mente en langt lavere andel av kandidatene fra NLH at arbeidet ikke krevde høyere utdanning, og disse synes i større grad å gå inn i yrker som er godt tilpasset deres utdanning.

De yrkesaktive kandidatene fordelte seg jevnt på offentlig og privat sektor, henholdsvis 46 prosent og 54 prosent. De viktigste næringsgruppene var offentlig administrasjon og skolen. 21 prosent av de yrkesaktive kandi-

datene var sysselsatt i hver av disse næringsgruppene et halvt år etter eksamen. Andre sentrale næringsgrupper var primærnæringer og industrien, hvor henholdsvis 18 prosent og 15 prosent av kandidatene var sysselsatt et halvt år etter eksamen. Kandidatene i jordbruk-, skogbruk- og fiskerifag hadde en gjennomsnittlig brutto månedslønn på 14 400 kr, som var noe lavere enn gjennomsnittet for alle DH-kandidatene et halvt år etter eksamen.

8.4 Oppsummering

Situasjonen for nyutdannede akademikere på arbeidsmarkedet blir stadig vanskeligere. Det er med noen unntak bare de tradisjonelt regulerte studiene som ikke møter problemer i overgangen til arbeidsmarkedet etter endt utdanning. Innen enkelte kandidatgrupper (sosiologer og statsvitere) finner vi en relativ sterk økning i antall uteksaminerte, hvor ledighetsproblemene er merkbare og en økende andel kandidater er i arbeid som ikke er i samsvar med utdanningen et halvt år etter eksamen. Det er lite som tyder på at privat sektor i økt grad tilbyr universitetskandidater arbeid. Kandidater som går til privat sektor er i all hovedsak fra de samme utdanningsgrupper som tradisjonelt har gått denne veien, som sivilingeniører og siviløkonomer.

På distriktshøgskolene har antall kandidater økt sammen med et stadig mer omfangsrikt studietilbud. Arbeidsledigheten er høy i de fleste utdanningsgruppene et halvt år etter eksamen, men likevel lavere enn i undersøkelsen i 1990 for enkelte av gruppene. Dette kan skyldes ulike forhold. Arbeidsmarkedssituasjonen kan være bedre enn på begynnelsen av 90-tallet. Samtidig er det åpenbart at stadig flere av kandidatene bygger videre på 2- og 3-årige utdanninger og dermed utsetter sin inntreden på arbeidsmarkedet. Den økende tendensen til å ta lengre studier, som også omfatter en økning i tallet på DH-kandidater som tar lavere og høyere grad ved universitetene og de vitenskapelige høgskolene, bidrar til å svekke distriktshøgskolenes funksjon som institusjoner som tilbyr korte, selvstendige yrkesrettede utdanninger. Relativt mange av DH-kandidatene oppgir at de studerer videre på grunn av det vanskelige arbeidsmarkedet, noe som kan bety at færre vil fortsette studiene hvis arbeidsmarkedet bedres. Det er imidlertid i dag lite som tyder på en slik utvikling.

Litteratur

- Bækken, J. (1992): *Arbeidsmarkedet et halvt år etter eksamen for kandidater med høyere utdanning. Enkeltutdanninger*. I Arnesen, C.Å., Eggen M. (red.): *Utdanning og arbeidsmarked 1992*. Oslo, NAVFs utredningsinstitutt.
- Berg, L. (1992): *Studietid og kandidatalder. Endringer i en tyveårsperiode*. I Arnesen, C.Å., Eggen M. (red.): *Utdanning og arbeidsmarked 1992*. Oslo, NAVFs utredningsinstitutt.
- Kandidatundersøkelsen 1989*. Yrkesaktivitet - arbeidsledighet - videre studier. Oslo, NAVFs utredningsinstitutt, Rapport 4/91.
- Kandidatundersøkelsen 1990*. Yrkesaktivitet - arbeidsledighet - videre studier. Oslo, NAVFs utredningsinstitutt, Rapport 2/92.
- Kandidatundersøkelsen 1991*. Universitetskandidater, ingeniører, førskolelærere, barnevernpedagoger og sosionomer. Oslo, NAVFs utredningsinstitutt, Rapport 2/93.
- OECD (1994): *Study, facts, analysis, strategies. Unemployment in the OECD Area, 1950-1995*.
- Organisering av jusstudiet. Innstilling fra Den nasjonale juristkomitéen 1992*. Den nasjonale juristkomitéen 1992.
- Statistisk sentralbyrå (1994): *Arbeidskraftundersøkelsen. Statistisk Ukehefte*.
- St.prp. nr.1 (1993-94): Kyrkje-, utdannings- og forskningsdepartementet.
- St.meld. nr.2 (1993-94): *Revidert nasjonalbudsjett 1994*.

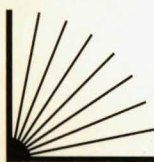
Utdanning og arbeidsmarked 1994

«Utdanning og arbeidsmarked» er en årlig rapport fra Utredningsinstituttet for forskning og høyere utdanning skrevet med særlig tanke på å gi informasjon til utdanningsplanleggere, studie- og yrkesveiledere og andre rådgivere av ungdom.

Rapporten tar opp aktuelle spørsmål innen utdanning og arbeidsmarked og belyser disse. Resultater fra vitenskapelige undersøkelser utført ved instituttet danner grunnlaget for analysene.

Årets rapport ser bl.a. på ungdoms vei fram til høyere utdanning, hvilke forhold som forstyrrer studieprogresjonen, endringer i arbeidsmarkedstilknytning og jobbmulighetene ved avsluttet utdanning.

I anledning Utredningsinstituttets 25-års jubileum, inneholder årets rapport også et kritisk tilbakeblikk på de siste tiårenes utdanningspolitiske utvikling.

Utredningsinstituttet

FOR FORSKNING OG HØYERE UTDANNING

Munthes gt. 29, 0260 Oslo, NORWAY • Tlf.: 22 92 51 00 • Fax: 22 43 89 70

Institute for Studies
in Research and
Higher Education